

BIBLIOTEKA
OLKUSKA

Krzysztof Kocjan

ZAGŁADA OLKUSKICH ŻYDÓW

Krzysztof Kocjan

Zagłada
olkuskich
Żydów

Olkusz 2002

Książka dotowana
przez Urząd Miasta i Gminy w Olkuszu
Trzecia publikacja
z serii „Biblioteka Olkuska”

Copyright[©] by Krzysztof Kocjan

Wydawca:
Na zlecenie O.S.K. „Brama”
książkę wydał NEON.
Skład: K. Miszczyk, P. Skrzypek
Druk: NEON, Olkusz, ul. 29 listopada, tel. (032) 643 38 41
Nakład: 750 egzemplarzy

ISBN 83-913688-5-8

*Pamięci tych kilku tysięcy - bezimiennych najczęściej -
moich olkuskich krajan, których sześćdziesiąt lat temu
zamordowano dlatego tylko, że urodzili się Żydami.*

W

T

trze

gaz

z p

lat

jaki

ost

nie.

pac

bec

B

owe

Żyd

Ton

Żyd

go v

niar

N

prze

opre

lub

prze

Dzi

Zur

Olki

wsp

nem

dokt

mate

Dz

rzow

le m

wsz

ojcz

Was

tów,

czy

ziem

Dz

w W

rzon

WSTĘP

Ta niewielka książeczka powstała z potrzeby serca i sumienia. Powstała z potrzeby serca, by opisać ofiary tej straszliwej rzezi, w drogę ku której w komorach gazowych obozu zagłady w Birkenau kilka tysięcy olkuskich Żydów wyruszyło z placu gimnazjalnego przy dzisiejszym "Ekonomiku" dokładnie sześćdziesiąt lat temu. Powstała z potrzeby sumienia, by wypełnić to niezrozumiałe milczenie, jakie zapadło wokół losu olkuskich Żydów po ich wymordowaniu i trwało przez ostatnich sześćdziesiąt lat przerywane z rzadka pojedynczymi głosami. Milczenie. Obojętność. Obcość. Nic tak nie zdumiewało mnie, gdy odkrywałem okupacyjne losy olkuskich Żydów, jak świadomość tego, jak obcy potrafili być wobec siebie sąsiedzi – olkusczy Polacy i Żydzi. I jak obcy potrafią być i dziś.

Bezpośrednią inspiracją do kontynuowania poszukiwań, których pierwszym owocem była moja broszurka poświęcona historii olkuskich Żydów (*Olkuscy Żydzi. Szkic historyczny*, Olkusz 1997), był niewielki przypis w książce Jana Tomasza Grossa *Upiorna dekada*. Dzięki niemu trafiłem na relacje olkuskich Żydów ocalałych z holocaustu w zbiorach Żydowskiego Instytutu Historycznego w Warszawie. Późniejsza praca polegała już tylko na weryfikowaniu i uzupełnianiu zebranych informacji.

Nie byłoby tej książki, gdyby nie życzliwość bardzo wielu osób. Dziękuję przede wszystkim Olkuszance, Pani Marii Zykan-Zilberszac z Wiednia, która – oprócz wielu cennych informacji – otworzyła mi drogę do olkuskich Żydów lub ich potomków. Dziękuję jej również za to, że zechciała bezinteresownie przetłumaczyć na niemiecki zamieszczone na końcu streszczenie tej pracy. Dziękuję Pani Belli Borenstein-Rotner z Nowego Jorku, Olkuszance z ulicy Żuradzkiej, za wiele bezcennych informacji o przedwojennym i okupowanym Olkuszu oraz jego żydowskich mieszkańcach. Wierzę, że to dopiero początek wspaniałej korespondencji. Dziękuję Panu Karolowi Głuszeckiemu, urodzonemu w Olkuszu synowi żywego po dziś dzień w pamięci wielu Olkuszan doktora Mariana Auerhahna-Głuszeckiego, za udostępnienie mi bezcennych materiałów ze swego rodzinnego archiwum.

Dziękuję moim niezawodnym olkuskim przyjaciołom – Olgerdowi Dziechciarzowi i Krzysztofowi Miszczykowi. Jak zwykle, zawdzięczam Wam bardzo wiele materiałów, bezcennych wskazówek i bezinteresownej pomocy. I przede wszystkim dziękuję Wam za wiarę w to, że warto robić coś dla swej "małej ojczyzny" – ziemi, w której się urodziłem i wychowałem. Zawsze podziwiałem Wasz upór, który pośród otaczającej Was niechęci i prowincjonalizmu decydentów, dawał Wam siłę robienia w moim rodzinnym mieście tak wspaniałych rzeczy jak niegdysiejszy Przegląd Olkuski czy publikacja tytułu książek z dziejów ziemi olkuskiej.

Dziękuję Panu Janowi Jagielskiemu z Żydowskiego Instytutu Historycznego w Warszawie za ogromne zaufanie, jakim wielokrotnie zostałem przezeń obdarzony.

Dziękuję wreszcie mojej żonie Kasi za rozliczne dowody wyrozumiałości w trakcie mojej pracy nad tą książeczką, a także angielski przekład streszczenia tej pracy.

Dziękuję wszystkim tym, którzy swoją życzliwością w taki czy inny sposób przyczynili się do powstania tej pracy.

Warszawa-Olkusz, maj 2002 r.

P
cz
-
W
wi
I
ku
So
dza
bil
Zy
Zy
Ro
70
stro
każ
wrz
aut
na
wró
5 i
osó
tarz
Z
„za
mia
zorc
z w
zyte
wisl
cent
Z
sten
star
rząc
Pr
ską)
pole
Cza
rate
Szw

dości w
enia tej

sposób

2002 r.

Początki okupacji niemieckiej.

Wojska niemieckie zajęły Olkusz 5 września 1939 r.¹. Prawdopodobnie część ludności żydowskiej – podobnie jak część pozostałej ludności Olkusza – w miarę zbliżania się działań wojennych opuściła miasto, udając się na Wschód². Jedynym lekarzem, który pozostał po ewakuacji w szpitalu powiatowym był olkuski Żyd doktor Marian Auerhahn (Głuszecki)³.

Po przesunięciu się frontu na wschód, jak wspomina Auerbachowa, „Olkusz był widownią wielkich szykan i prześladowań uchodźców, z Będzina i Sosnowca, którzy wracali z powrotem do swych miast. Na moście prowadzącym z Olkusza do Sławkowa odbywały się dantejskie sceny. Niemcy grabili i bili uchodźców żydowskich, którzy wracali do domów.”⁴ Sławkowska Żydówka Sara Klein mówi: „Niemcy, SS i Wehrmacht rozstrzelali mężczyzn Żydów wracających z ucieczki na moście nad Przemszą – w Sławkowie. Rozstrzelali tam podobno około 30 osób. Ponadto rozstrzelali Niemcy około 70 Żydów – mężczyzn na Koźle (wieś Koziół – 2 km przed Sławkowem – ze strony Strzemieszyc). Akcja ta trwała kilka dni. Niemcy stali na moście i każdego napotkanego Żyda rozstrzelali. Usiłujących ratować się ucieczką wrzucali żywcem do rzeki i topili. Inni znowu SS-owcy jeździli ciężarowymi autami i napotkanych Żydów rozstrzelali. Oni właśnie rozstrzelali Żydów na Koźle. Była to specjalna grupa, która jeździła po całej okolicy. Gdy ja wróciłam akcja ta jeszcze trwała cały dzień.”⁵ Inne źródło mówi, iż między 5 i 7 września 1939 r. w Sławkowie „Żołnierze Wehrmachtu rozstrzelali 98 osób pochodzenia żydowskiego z pow. Będzin. Zwłoki pochowano na cmentarzu żydowskim w Sławkowie.”⁶

Z kolei Efraim Parasol mówi, iż z chwilą wkroczenia wojsk niemieckich „zaczął się „potop prześladowań” i udręczeń ludności żydowskiej. Natychmiast musiała się stawić ludność żydowska do robót publicznych, gdzie nadzorca morderczo ich bili i katowali bez żadnego przewinienia. Dzień za dniem z wczesnego rana do późnego wieczoru pracowali Żydzi często przy bezużytecznych pracach bici przez hitlerowskich zbrodniarzy dla których widowisko to było rozrywką. Żydzi zostają usunięci z ładniejszych mieszkań z centrum miasta i rabuje się ich dobytek.”⁷

Z dniem 26 października 1939 r. część powiatu olkuskiego z samym miastem wcielono do III Rzeszy⁸, zaś wschodnią część powiatu wcielono do starostwa miechowskiego wchodzącego w skład Generalnej Guberni, tworząc komisariat ziemski w Wolbromiu⁹.

Prawdopodobnie jeszcze w 1939 roku powołano Judenrat (Radę Żydowską)¹⁰. Olkuski Judenrat zorganizować miał dentysta Azryl Flaszenberg na polecenie Mojżesza Merina¹¹, a w jego skład wchodzić miało dwóch braci Czarneckich oraz niemiecka Żydówka (główna pośredniczka między Judenratem a Niemcami – sekretarka Judenratu)¹². Inne źródło mówi o prezesie Szwarcbiegu¹³. Olkuska gmina żydowska – wraz z pozostałymi gminami

okręgu - przyłączona została do Centrali Gmin Żydowskich na Górnym i Wschodnim Śląsku (*Ostoberschleisen*) z siedzibą w Sosnowcu¹⁴.

Prawdopodobnie już na początku grudnia 1939 r. Żydzi zmuszeni zostali do noszenia na lewym rękawie białych płóciennych opasek z gwiazdą Dawidową¹⁵. Już wcześniej, bo 8 września 1939 r. wraz z wejściem w obieg marki niemieckiej, władze okupacyjne wprowadziły pierwsze ograniczenia swobód ludności żydowskiej, zakazując Żydom posiadania w domu więcej niż 1 tys. RM względnie 2 tys. zł.¹⁶ Wprowadzono też obowiązek oznaczania specjalnymi znakami sklepów i warsztatów, których byli właścicielami. Zabroniono im przekazywania majątku Aryjczykom, a w bankach zablokowano wszystkie depozyty papierów wartościowych¹⁷. Jak wspomina Auerbachowa, „Olkusz leżał na granicy Rzeszy i Generalnego Gubernatorstwa i dlatego tam były specjalne obostrzenia. W tym czasie, gdy jeszcze w innych miejscowościach Żydzi mogli korzystać z kolei, Żydzi Olkusza musieli z powodu szykan niemieckiego celnika, korzystać z innych środków lokomocji (furmani, pieszo).”¹⁸

Wedle niemieckiego spisu z 23 grudnia 1939 r. ludność żydowska w liczbie 4.097 osób (7,8% całego społeczeństwa) mieszkała w 6 miastach powiatu olkuskiego. Najwięcej (3.080) w Olkuszu, następnie w Sławkowie (960), Ogrodzieńcu (27), Gorenicach (14) oraz Bolesławiu i Kluczach (po 8). Znakomita większość Żydów – 4.053 osoby - używała w domu języka żydowskiego (3.049 w Olkuszu, 951 w Sławkowie, 24 w Ogrodzieńcu, 14 w Gorenicach, 8 w Kluczach i 7 w Bolesławiu)¹⁹.

Zima z 1939 na 1940 r. była najtrudniejszą zimą okupacyjną, „głód odczuły najbardziej liczne miejscowe skupiska biedoty żydowskiej zepchnięte przez okupanta na skraj nędzy”²⁰. Jak twierdzi Auerbachowa, „zimą 1939/40 brali ludność żydowską do uprzątania ulic ze śniegu.”²¹

W styczniu 1940 r. sosnowiecka Centrala miała mianować komisarzem Rady Żydowskiej w Olkuszu niejakiego Sobola, „który ściąga wielkie podatki z Żydów miejscowych i stoi na straży wypełniania wszystkich zleceń Centrali. Żydzi zostają zmuszeni do oddania kontrybucji w formie złota²². Sobol organizuje milicję, która dopilnowuje, żeby żaden Żyd nie wykręcał się z robót. W tym czasie zostaje zbezczeszczona synagoga.”²³ Także cmentarze żydowskie poddawane są systematycznemu niszczeniu przez użycie nagrobków do utwardzania nawierzchni (np. plac przy budynku dawnego gimnazjum na dzisiejszej ulicy Piłsudskiego), polerowania powierzchni i budowy (np. zbiornik przeciwpożarowy w Pomorzanach przy ulicy Pomorskiej).

W lutym 1940 r. część sklepów żydowskich została zlikwidowana, a inne przejęte przez Niemców. „Znowu zamyka się kilka ulic dla Żydów, którzy muszą nakładać dużo drogi by dostać się do sklepów, gdzie wydawano dla nich żywność. Kartki żywnościowe dla Żydów nosiły specjalny napis „Jude”. ”²⁴

Według szczegółowego zestawienia, sporządzonego przez Radę Starszych Żydowskich Gmin Wyznaniowych w Sosnowcu, na 90.323 polskich Żydów (nie licząc internowanych w obozach pracy) znajdujących się w górnośląskiej prowincji III Rzeszy, w Olkuszu przebywało 2.818 Żydów, a w Sławkowie

903 [Jerzy Jaros, *Grabież mienia Żydów przez władze hitlerowskie w świetle akt Urzędu Powierniczego w Katowicach*, "Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego", nr 38, kwiecień-czerwiec 1961, s. 108].

15 czerwca 1940 r. do Olkusza przesiedlona została większa część Żydów chorzowskich (pozostałych przesiedlono do Jaworzna)²⁵. Inne źródło mówi o "1500 Żydów z Chorzowa, Piaśnik i innych miejscowości G-Śląska, którzy po zrabowaniu całego dobytku zostali wygnani ze swoich dotychczasowych siedzib. Wysiedleńcy zostają rozlokowani wśród miejscowej ludności żydowskiej, która liczy w tej chwili około 4000 osób."²⁶. Informacje o przesiedleniu śląskich Żydów m. in. do Olkusza potwierdza inne źródło: "Do maja 1940 r. Niemcom udało się skoncentrować Żydów w 25 miejscach (na terenie obu rejencji [katowickiej i opolskiej – przyp. KK]). W ciągu kilku następnego tygodni usunięto Żydów z Bielska, Cieszyna (i okolicy), Mikołowa, Mysłowic oraz z Żywca; skierowano ich do miejsc koncentracji w pow. Chrzanów i Olkusz."²⁷

Inaczej niż Auerbachowa i Parasol relacje z niemieckim okupantem w początkowej fazie okupacji opisuje Elias Lemberg: „Początkowo stosunek do ludności miejscowej był dobry; nie szykanowano specjalnie ludności i tylko sporadyczne były wypadki, które zakłócały spokojne życie miasta; nie miały one w żadnym razie początkowo charakteru masowych prześladowań.”²⁸

„Krwawa Środa” (31.07.1940 r.).

Sytuacja uległa zmianie po zabójstwie niemieckiego policjanta w nocy 15 lipca 1940 r., na co Niemcy odpowiedzieli represjami. Nazajutrz 16 lipca 1940 r. Niemcy przywieźli 15 Polaków, a wraz z nimi Żydów, którzy rozstrzelanych składali na auto²⁹.

Po tym wydarzeniu, jak wspomina Parasol, „żydowskie społeczeństwo przeżywa ciężkie chwile strachu w obawie przed następstwami. Żydzi nie wychodzą na ulice i boją się że lada chwila mogą przyjść dla nich ciężkie konsekwencje.”³⁰

Żydzi, podobnie jak pozostali mieszkańcy miasta, byli ofiarami tzw. „krwawej środy” 31 lipca 1940 r.³¹. Jak wspomina Henryk Osuch, świadek wydarzeń tego dnia na rynku czarnogórskim: „Przyprowadzono partię Żydów. Poczęto się znęcać nad nimi w tak okropny sposób, że pióro najzdolniejszego pisarza nie byłoby w stanie odtworzyć tych bestialskich zbrodni. Dwóm młodym Żydom kazano rzucić do siebie olbrzymim kamieniem ważącym około 30 kg. Jeden z trudem udźwignął ten kamień, lecz drugi, chwytając go, przewrócił się; wówczas Niemiec kazał położyć mu się na ziemi, a twarz (nosem) położyć na tym kamieniu. Żyd to wykonał, a szwab stanął mu okutym butem na głowie i przez dłuższą chwilę utrzymywał równowagę, miażdżąc twarz nieszczęsnemu Żydowi. Żyd początkowo pisał, aż zemdlął. Wylano na niego

kubeł wody. Drugiemu Żydowi kazano bić swego kolegę. Odmówił. Uderzono go w twarz – przewrócił się. Podniósł się z ziemi i (naiwny) zaczął się skarżyć oficerowi SS, że go niesłusznie biją. Ten w odpowiedzi kolbą rewolweru huknął go w głowę. Żyd przewrócił się. Dostarczyło do niego 4 zbirów i poczęli nieprzytomnego kopać po głowie, po twarzy, gdzie, który popadł. Zmasakrowali go i lali wodą, a następnie wszystkich Żydów wsadzili do auta ciężarowego i gdzieś wywieźli.”³² Prawdopodobnie to samo zdarzenie relacjonuje również Stanisław Krzykawski: „Żydom kazali wziąć duży kamień i rzucać do siebie nim jak piłką, ale kamień był ciężki i ostry, więc Żydzi kaleczyli sobie tym kamieniem nogi i ręce, no to ich znowu bili... Było tam na Czarnej Górze – dwóch zabitych ale nazwisk nie pamiętam... A może więcej zginęło, bo Żydzi dłużej zostali...”³³

Represje niemieckie miały miejsce także na miejskim rynku: „Kiedy już na rynku wykonywaliśmy z ulicy Augustiańskiej skręt w lewo, widziałem, że Niemcy zmuszali starego Żyda do wskakiwania na ścianę budynku. Było to w pobliżu dzisiejszego PTTK. Ów Żyd podbiegał do ściany i niezdarnie podniesioną jedną nogą opierał się o ścianę. Niemcom chyba nie zależało na wdrapaniu się tego człowieka na ścianę, ale na jednej jeszcze okazji do bicia go pejczem. Nie wiem, jak się to skończyło, bo popędzono nas dalej... Nieco dalej – niedaleko wieży ciśnień kątem oka zauważyłem chłopca w moim wieku, któremu kazano się rozebrać i badano go, czy jest Żydem. Zachowało się nawet zdjęcie tego nieszczęśnika, ale nie znam jego nazwiska.”³⁴ Miejscem represji był też plac przy dzisiejszym skrzyżowaniu ulic Mickiewicza i Jana Kantego: „... Ja w czasie „Krwawej Środy” znalazłem się na placu naprzeciwko Kasy Chorych – obecnie dzielnica blokowa przy ulicy Adama Mickiewicza. Po wylegitymowaniu przeprowadzono mnie pod klon i kazano położyć się. Leżeli już tam wikariusz olkuski, Antoni Szczerowski i Tadeusz Lupa. Była wówczas godzina druga trzydziści. Około godziny siódmej Tadeusz Lupa próbował ucieczki, ale w biegu do ogrodu miejskiego przy ulicy Sławkowskiej i Mickiewicza został zastrzelony...”³⁵ Około godziny dziesiątej kazano nam ustawić się w dwuszeręgu i któryś gestapowiec przez tłumacza wyjaśnił, że jesteśmy karani za zamordowanie niemieckiego policjanta... Następnie wezwano do wystąpienia tych, którzy mają w domu dolary, funty, złoto lub inne cenne przedmioty. Wystąpiło kilku Żydów i dwóch Polaków, więc wsadzono ich do aut. Niemcy zawieźli ich do domów, zabrali te walory, a Żydów i tych Polaków przywieźli na miejsce kaźni, gdzie wznowiono znęcanie się nad nimi. Tak było do godziny piętnastej. Wreszcie kazano nam wstać i biegiem opuścić miejsce tortur przy szczęku karabinów maszynowych, a oprawcy niemieccy biegnących bili i kopali. Na tym placu było nas około 100 osób”³⁶. Wedle zeznań Auerbachowej, w jej domu Niemcy „znaleźli dywany i oskarżyli ojca, że zajmuje się handlem. Zbili go i zawieźli do lagru do Sosnowca, skąd na skutek interwencji po 3 tygodniach został zwolniony.”³⁷

Z zachowanej dokumentacji zdjęciowej wynika, iż obiektem szczególnego znęcania fizycznego i psychicznego na olkuskim rynku był Mosze ben Ic-

chak H.

Wyjął jera”³⁹. J

represje

SS-stu

od malt

nastu sp

rękami

„dyskre

niezwył

chem C

równie;

Nazwis

„Schup

chem. I

ście sty

aresztow

nocześci

znania

zeznaną

smutny

towany

farmac

zatrudn

nictwer

dopode

zwisko

dzie ge

skowar

cony”⁴

10 p

do Rz

Arbe

Tran

poczę

Efrain

dowsł

cu sk

3 mie

chak Hagerman, dajan (sędzia religijny) olkuskiej wspólnoty żydowskiej³⁸.

Wyjątkowo zmasakrowano wtedy olkuskiego Żyda, obywatela USA, Majera³⁹. Jak twierdzi E. Lemberg, „Od tego mniej więcej okresu rozpoczęły się represje; często miały miejsce rewizje, areszty i branie zakładników.”⁴⁰

SS-sturmbannführer Paterman, postrach Olkusza aż do 1941 r., był specjalistą od maltretowania Żydów. Jak wspomina Kiciarski, „codziennie kilku lub kilkunastu sprowadzał do swojej kwatery, ustawiał twarzą do ściany z podniesionymi rękami i wśród wywisk bił swe ofiary do krwi. Leczyć tych ludzi musiało się „dyskretnie”, bez możliwości jakiegokolwiek interwencji.”⁴¹ Kiciarski opowiada też niezwykłą historię będzińskiego Żyda – esesmana: „W tym czasie, kiedy postrachem Olkusza był jeszcze esesowiec Patermann, pojawił się w Olkuszu osobnik, również odziany w czarny mundur esesmana, z dużym rewolwerem u boku. Nazwisko miał polskie, kończące się na „ski”. Pracował jako tłumacz policyjny „Schupo” i policji kryminalnej „Kripo”. Wszyscy omijali go z daleka, ze strachem. Przekonaliśmy się jednak wkrótce, że nie było powodu do obawy. Osobiście stwierdziłem to, gdy mnie wezwano na policję do badania grupy kobiet aresztowanych na granicy. W czasie ich badania przeze mnie odbywało się równocześnie przesłuchiwanie aresztowanych. Ze zdumieniem stwierdziłem, że zeznania aresztantek są przez tłumacza odpowiednio przeinaczane, korzystnie dla zeznających. Gdy popatrzyłem na tłumacza, spotkałem się z dziwnym i jakimś smutnym spojrzeniem jego oczu. W jakiś czas potem tłumacz został nagle aresztowany i osadzony w areszcie olkuskim. Okazało się, że był Żydem, magistrem farmacji, który na podstawie fałszywych dokumentów jako *Reichsdeutsch* został zatrudniony w policji. Ponieważ funkcjonariusze *Schupo* i *Kripo* za jego pośrednictwem brali łapówki itp., ułatwiono mu ucieczkę z aresztu. Pochodził on prawdopodobnie z Będzina. Występował jako *Zygmunt Kiedrowski* (prawdziwe nazwisko: *Jakub Landsman*). Po ucieczce z więzienia olkuskiego pracował w urzędzie generalnego gubernatora *Franka* w Krakowie, gdzie jednak został zdemaskowany jako członek wywiadu polskiego podziemia i następnie bez sądu stracony”⁴².

10 października 1940 r. w części dawnego powiatu olkuskiego włączonej do Rzeszy mieszkało 4.021 Żydów (8,1%)⁴³.

Arbeitseinsatz – praca przymusowa.

Transporty Żydów olkuskich do obozów pracy przymusowej w Rzeszy rozpoczęły się w październiku 1940 r. wywiezieniem 140 osób⁴⁴. Jak twierdzi Efraim Parasol, „we wrześniu lub na początku października 1940 Rada Żydowska na zarządzenie władz wysyła 70 mężczyzn do Dulagu⁴⁵ w Sosnowcu skąd zostają skierowani na prace do Niemiec. Przyrzeczono, że wrócą po 3 miesiącach, ale jak okazało się już więcej stamtąd nie powrócili. Od tego

czasu Arbeitseinsatz pochłania stale coraz większą ilość młodzieży żydowskiej, w wypadku niestawienia się wezwanego do pracy, aresztuje się rodziców lub rodzeństwo i trzyma się ich tak długo, aż nie stawia się wezwany. Młodzież żydowska broni się jednak wszelkimi środkami biernego oporu by uniknąć wywózki do lagru, która jest równoznaczna ze śmiercią.”⁴⁶

Drugi transport z 130 Żydami odszedł z Olkusza w styczniu 1941 r., trzeci – złożony z 300 kobiet – w sierpniu 1941 r.⁴⁷

Marian Auerhahn tak opisuje kwestię przymusowej pracy olkuskich Żydów: „Na początku odnosiłem się sceptycznie do Merina, ale gdy się z nim bliżej poznałem, rozumiałem, że zrobił dużo dobrego dla Żydów. Według wyjaśnień udzielonych mnie osobiście przez Merina starał się on działać na zwłokę. Wiedział że Żydów czeka śmierć, ale liczył, że pewna garstka ocala. Poświęcał więc w akcjach według niego najgorszych – chorych, starców, liczył się z tym, że najlepsi zostaną. Właśnie Merin pierwszy wystąpił z propozycją, by Żydów zatrudnić w rozmaitych miejscach pracy, by Niemców odciągnąć od myśli zagłady Żydów wyzyskując ich jako siłę roboczą. Na pierwszym wiecu Żydów zwołanym przez Merina dowodził on konieczności zatrudnienia Żydów. Tłumaczył im, że będą wolnymi ludźmi, dostaną zapłatę, że staną się w ten sposób elementem pożądanym dla Niemców. Zgłosiło się nie dużo młodzieży i wyjechali do obozu, gdzie pracowali razem z aryjczykami dostawali takie same racje przyjeżdżali do domów. Ale skończyło się to szybko, wkrótce zamieniono ten obóz w obóz pracy zamknięty. Niemcy potem zaczęli organizować obozy pracy. Polecili Judenratowi zorganizowanie ludzi do pracy. Wyznaczali kontyngent ludzi które dane miasto musiało dostarczyć. Co trzy miesiące powtarzali ten proceder wybierając powoli całą młodzież zdolną do pracy. Oczywiście że ludzie nie zgłaszali się ochotniczo tylko Judenrat rozsyłał zawiadomienia stawiennictwo było obowiązkowe, kto nie stawiał się został przez ordnerów⁴⁸ doprowadzony. Na początku wybierano element zdrowy z czasem zdrowych zabrakło i brano element słaby fizycznie i chorowity byle by zapelnąć kontyngent. Pojawili się łapownictwo, okupowali się Judenratowi ci, którzy mieli dużo pieniędzy i na miejsce bogatych łapano ludzi słabych, mniej zdolnych którzy nie mogli tego okupu uiścić. Na moje zapytanie dlaczego tak się dzieje odpowiedziano że gmina musi mieć pieniądze np. na opłacenie haraczu Niemcom. Łapówki wśród Niemców brał każdy. Niemiecki burgermeister m. Olkusza przysyłał do Judenratu karteczki z napisem, co mu jest potrzebne i co trzeba dla niego załatwić. W tych spisach były m. in. torty, mięsivo na przyjęcie swoich gości. Córeczka p. burgermeistera przychodziła do Judenratu i przynosiła swoje buty do podzelowania.

Oto jak wyglądało takie branie ludzi do pracy jednego dnia.

Pewnego dnia przyjechał Merin z p. Czarne⁴⁹ do Olkusza i przemawiał do zebranych Żydów, tłumaczył im, że jest to zło ale zło konieczne. Wezwał wszystkich do zjawienia się w dniu następnym o godz. 8-ej rano do domu obok spalonej bóżnicy żydowskiej (przedtem mieściła się szkoła żydowska

– cl
Stav
kart
wyje
Ko
nie t
go (C
zdol
poro
zosta
leżał
mi. V
wysi
Kopp
urzęd
niu. J
stehel
salę c
badar
do sto
kto je
sali, r
nów,
przez
giem,
musia
bezczy
z proc
drzwia
sche S
znacze
jedneg
badani
przetr
10 s
mocy
wadził
Akcja
Kwe
się nas
otrzym
Poza
Gmina
z ziem

– cheder). Zapewniał, że ludzie zatrudnieni będą zwalniani od wysiedleń. Stawilo się nazajutrz od 15-20 % wezwanych. W tej liczbie ci którzy mieli karty swojej pracy w porządku, kalecy, ludzie chorzy. Inni skryli się lub wyjechali z Olkusza.

Kontyngent miał wynieść 300 ludzi. W skład komisji lekarskiej na moje żądanie także prócz mnie, wyznaczonego przez Judenrat, poproszono dr. Kiciarskiego (Volksd.). Przy największych wysiłkach można było najwyżej uznać 60 ludzi zdolnych do pracy po kilkakrotnym przesortowaniu tych samych ludzi. Merin porozumiał się telefonicznie z gestapo w Sosnowcu, które poleciło wszystkim zostawić na miejscu twierdząc, że sami przeprowadzą przegląd. Było to zimą, leżał głęboki śnieg, a przed chederem był dół wypełniony śniegiem i kamieniami. W późnych godzinach popołud. zajechały czarne samochody z gestapo i wysiadł osobiście p. Lindner⁵⁰ (Sturmabführer), Knoll⁵¹ i lekarz niem. z SS dr. Kopp. Wpadli do pierwszej izby w której prócz nas (tj. dwóch lekarzy i dwóch urzędników z Judenratu. Ja byłem w białym fartuchu, dr. K. w cywilnym ubraniu. Jeden z nich zwrócił się do dr. K. z zapytaniem Wo hast du deine Judem stehen⁵²? Dr. K. wylegitymował się, że nie jest Żydem a wszyscy SS wpadli na salę ogólną, gdzie ludzie byli zebrani i obstawieni milicją. Rozpoczęli swoje badanie komisyjne. Kazali ludziom rozebrać się do naga i podchodzić kolejno do stołu, za którym siedziała Komisja. Dr. Kopp w oryginalny sposób określał kto jest zdolny do pracy lub nie. Mianowicie zdolnemu dawał kopniaka w stronę sali, niezdolnego kopnął w kierunku drzwi, przed którymi stał szpaler SS-mańców, który po kolei obdzierał kopniakami niezdolnego do pracy tak że kopnięty przez ostatniego wylatywał na ulicę i wpadał goły do dołu wypełnionego śniegiem, a za nim wylatywały jego rzeczy wyrzucane przez ordnerów i ubranie i musiał w dole leżeć w śniegu. My dwaj lekarze staliśmy w pierwszym pokoju bezczynnie, słyszeliśmy wrzaski i krzyki na sali i widzieliśmy wylatujących jak z procy gołych ludzi. W pewnej chwili dr. K. zapytał gestapowca stojącego przy drzwiach czy my możemy odejść, jako odpowiedź ktoś z Komisji zawołał Polnische Schweine Ärzte nach Hause⁵³. Efekt - tego dnia Niemcy kontyngent wyznaczony na ten dzień zebrali. Zabrali ludzi ciężko chorych i ułomnych wtem jednego osobnika, który lata całe chorował na wrzód na dwunastnicy, w czasie badania przy Komisji dostał krwotoku żołądkowego – lecz o dziwo człowiek ten przetrwał obóz i żyje obecnie w Monachium i jest zupełnie zdrow (Zelinger).”⁵⁴

10 stycznia 1941 roku *Gazeta Żydowska* donosiła: „W Olkuszu akcja pomocy zimowej prowadzona jest na wielką skalę. Gmina Żydowska przeprowadziła akcję odzieżową dla robotników przebywających w obozach pracy. Akcja dała bardzo dobre rezultaty.

Kwestia zaopatrzenia ludności żydowskiej w węgiel i kartofle przedstawia się następująco: Osoby, które kupują 5 metrów węgla w cenie 2 RM 75 pfg – otrzymują jeden metr kartofli w cenie 6 RM 80 pfg.

Poza tym Gmina sporządziła spis osób, którym należy przyjść z pomocą. Gmina Żydowska uzyskała od Władz zezwolenie na otwarcie kilku sklepów z ziemniakami i owocami.”⁵⁵

We wrześniu 1941 r. biała opaska naramienna zostaje zamieniona na żółtą latę w formie gwiazdy „Dawida” z napisem „Jude”. „Każdy Żyd i Żydówka od 12 roku życia musi nosić znak hańby przyszyty na ubraniu na piersi. Gdy Żyd zostaje schwytany bez znaku hańby albo z nieprzyszytym lub źle przyszytym cała rodzina zostaje wysłana do więzienia do Mysłowic skąd nikt nie wrócił.”⁵⁶

Utworzenie getta.

We wrześniu⁵⁷ 1941 r. Żydów przesiedlono z centrum Olkusza do getta utworzonego na przedmieściu miasta w okolicach Parcz, Sikorki i Słowików.

Tak wspomina to Maria Adlerfliegel, pielęgniarka z olkuskiego szpitala żydowskiego, przybyła do Olkusza 10 czerwca 1941 r.: „Gdy ja przyjechałam do Olkusza jeszcze dzielnicy żydowskiej nie było. Żydzi mieli jeszcze swobodę poruszania się po wszystkich ulicach miasta.

We wrześniu 1941 roku została utworzona dzielnicą żydowska w Olkuszu, która mieściła się na przedmieściu Olkusza – Sikorka i obejmowała również część miasta graniczącą z Sikorką. Szpital żyd. pozostał w swoim miejscu, ponieważ ulica Ostland należała również do dzielnicy żydowskiej.

Przesiedlenie do dzielnicy odbywało się w ten sposób, że mieszkania opuszczone przez Żydów musiały być uprzątnięte przez kolumny sanitarne żydowskie. Każdej z higienistek przydzielono 2-3 kobiet Żydówek które musiały pod nadzorem Niemiec uprzątnąć mieszkania i wyszorować podłogi umyć okna, drzwi, wykropić środkami dezynfekującymi i doprowadzić mieszkanie do porządku. Tak musiały być uprzątnięte wszystkie mieszkania na rozkaz władz niemieckich. Przesiedlenie przeprowadziła specjalna komisja przesiedleńcza złożona z Niemców z poza Olkusza (Sosnowiec, Będzin). Podczas przesiedlenia przyjechał również urzędnik Centrali Wulkan⁵⁸, prezes Gminy z Chrzanowa – Cukier⁵⁹ (z nakazu Centrali), milicja żydowska z Będzina i Sosnowca w liczbie 15-20 osób z Komendantem Lerhaftem na czele. Lerhaft, przesiedlony z Oświęcimia, był Komendantem milicji na całe Ost-Oberschleisen. Żydzi mieli możliwość przewiezienia furmankami całego swego dobytku do dzielnicy. Furmanki były przydzielane przez Gminę Żydowską. Opróżniano mieszkania planowo według ulic. Przesiedlenie trwało około 10 dni.

O mającym się odbyć przesiedleniu dowiedzieliśmy się kilka dni przedtem. Każdy Żyd otrzymał wezwanie do Gminy Żyd. do Komisji przesiedleńczej i musiał wpłacić pewną wyznaczoną przez komisję kwotę za mieszkanie.

Warunki mieszkaniowe w dzielnicy były bardzo ciężkie. Ci którzy zapłacili dużo pieniędzy otrzymali lepsze mieszkania. Najlepsze mieszkania składały się z pokoju i kuchni. Ubodzy mieszkali po 7-8 osób w jednym pokoju.

Bog
biec
R
skic
Z
wrz
nwi
prze
są c
W
otr
do
dow
stró
O
pilm
W
proc
194
ju d
mie
sztu
jedn
neg
[Mi
lata
skie
N
sęd;
kór
niel
O
roki
Pim
dłu.
„as
Isra
zior
Z
Nie
ska
T
odb
przy

ona na żółtą
i Żydówka
piersi. Gdy
tę źle przy-
kład nikt nie

za do getta
Słowików.
szpitala ży-
zyjechałam
szcze swo-

w Olkuszu,
ła również
n miejscu,
j.

nia opusz-
itarne ży-
które mu-
ć podłogi
zić miesz-
zkania na
a komisja
, Będzin).
tan⁵⁸, pre-
dowska z
naftem na
ji na całej
mi całego
minę Ży-
nie trwało

ni przed-
zesiedleń-
mieszka-

y zapłaci-
ia składa-
n pokoju.

Bogaci otrzymali mieszkania w tej części dzielnicy która była blisko miasta a biedni na Sikorce.

Równocześnie Niemcy przesiedlili Polaków z Sikorki do mieszkań żydowskich w mieście.⁶⁰

Z kolei Eliaz Lemberg tak wspomina to wydarzenie: „W roku 1941 we wrześniu nastąpiło przesiedlenie ludności żydowskiej do dzielnicy „Judenviertel⁶¹”. Na przejście z dzielnicy żydowskiej do dzielnicy zamieszkałej przez Polaków konieczne było specjalne zezwolenie. – W tym okresie Żydzi są obowiązani nosić żółte gwiazdy w miejsce dawniej noszonych opasek – W ghetcie odbywają się częste łapanki; warunki aprowizacyjne są b. marne, otrzymuje się 25-30 dk chleba dziennie. W tym okresie zmusza się Żydów do wykonywania pewnych prac, odbywa się to w ten sposób, że gmina żydowska jest obowiązana do dostarczenia pewnej ilości osób do pracy. Nastrój jest b. przykry.⁶²”.

Olkuskie getto nie było prawdopodobnie odgradzone, ale wejścia do niego pilnowane były przez policję niemiecką i żydowską⁶³.

W aktach katowickiego Sądu Specjalnego (*Sondergericht*) znajdują się akta procesu 18-letniego Icka Słomnickiego z Olkusza, który w ostatnim kwartale 1941 r. dwukrotnie pomógł znajomemu żydowskiemu rzeźnikowi przy uboju dwóch krów. Polegało to na tym, że przytrzymał krowy i oświetlał pomieszczenie, w którym odbywał się ubój. Otrzymał on za to po 5 mk od sztuki. Rzeźnik, który dokonał uboju, zbiegł na widok policji, która zabrała jedną krowę i zatrzymała Słomnickiego. Został on skazany na 3 lata obostrzonego obozu i 100 mk grzywny. W 8 miesięcy po wyroku zabrało go gestapo [Mieczysław Rożkiewicz, *Wiadomości o prześladowaniu Żydów na Śląsku w latach 1940-1943 w aktach katowickiego Sondergerichtu*, "Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego", nr 50, kwiecień-czerwiec 1964, s. 97].

Na początku 1942 r., między lutym a kwietniem⁶⁴, z inspiracji naczelnego sędziego olkuskiego Buchwalda, dokonano w Olkuszu egzekucji 3 Żydów, których powieszenie miało stanowić ostrzeżenie dla miejscowej ludności przed nielegalnym handlem⁶⁵.

Oto opis tego zdarzenia w relacji Eliasza Lemberga: „W kwietniu 1942 roku schwytano trzy osoby na przemyście wędlin, byli to: Głajtman Leon, Pinkus i Matner (imion ich nie przypominam sobie). Aresztowano ich, przez dłuższy czas trzymano w więzieniu, poczym powieszono. Przy egzekucji „asystowało” 100 Żydów. Skazańcy szli na szubienice ze słowami „Szma Israel”. 10 Żydów było obowiązanych zdjąć ich z szubienicy; trupy odwieziono w kierunku Oświęcimia.⁶⁶

Z kolei Maria Adlerfliegel tak opisuje to wydarzenie: „Początkiem 1942 roku Niemcy powiesili trzech Żydów: Głajtmana, Pinkusa i jeszcze jednego (nazwiska nie pamiętam).

Trzy dni przedtem władze niemieckie zawiadomiły Gminę żydowską, że odbędzie się egzekucja 3-ch osób i nakazali, aby 200 Żydów było obecnych przy egzekucji. Rano, w dniu egzekucji, Niemcy sprowadzili 20 Żydów, star-

szych, poważanych obywatelami, i Ci musieli przygotować trzy szubienice. Były obawy, że Niemcy powieszą 3-ch ze sprowadzonej 20-tki. Ale po przygotowaniu szubienicy wypuszczono ich.

W południe zebrano się 200 osób - Żydów sprowadzono na podstawie specjalnych wezwań - koło Gminy i wszyscy oni razem z zarządem Gminy udali się na plac egzekucji. Egzekucja odbyła się na placu publicznym na pograniczu dzielnicy żydowskiej.

Gdy Żydzi zebrani ustawili się koło miejsca egzekucji zajęła karetka i wyprowadzono trzech ludzi z zasłoniętymi chustkami twarzami. Niemcy ustawili ich na stołkach, odwiązali im twarze i wtenczas zebrani poznali, że to są Żydzi z Olkusza aresztowani 2 tygodnie przedtem w drodze z Olkusza do Chrzanowa. Mówiono wtenczas że mieli oni na saniach ukrytą kielbasę (kilka kg.). Kaci Niemcy założyli skazańcom pętle i wykonali egzekucję.

Najstraszniejsze było to, że wśród zebranych 200 mężczyzn Żydów byli członkowie rodzin skazańców. Gmina nie wiedziała przedtem kogo Niemcy będą wieszali. Na placu byli obecni ojciec Glajtmana, brat Pinkusa i rodzina trzeciego. Skazańcy, gdy im założono pętle, krzyknęli Szma Israel.

Ja wyglądałam z okna szpitala w odległości 150-200 metrów od miejsca egzekucji i słyszałam rozpaczliwy krzyk skazańców Szma Israel. Skazańcy zorientowali się gdzie oni są dopiero po zdjęciu im opasek z oczu.

Po wykonaniu egzekucji zebrani rozeszli się a skazańcy wisieli jeszcze do następnego dnia. Pilnowała ich policja niemiecka. Nazajutrz Niemcy zabrali ich i wywieźli.⁶⁷

Opis Parasola: „W marcu 1942 roku w Puryim przeżywają Żydzi Olkusza wielką tragedię. Bez żadnej przyczyny spędza się wszystkich Żydów i zmusza się ich do przyglądania się okropnemu widowisku zbrodniczego bestialskiego wieszania 4 Żydów, wśród których znalazł się 17-letni Glajtman i 30-letni Matzner. Ofiary wiszą kilka godzin do przyjazdu auta z Oświęcimią, które wozilo również 2 ofiary z Będzina i 5 z Sosnowca.”⁶⁸

Z kolei inne źródło twierdzi, iż egzekucja ta miała miejsce 6 marca 1942 r. przy ulicy Kościuszki. Żydzi zostali powieszani „przez nie ustalony oddział z Mysłowic za pokątny handel. Zwłoki wywieziono w kierunku Oświęcimia.”⁶⁹. Inne źródło, potwierdzając datę i miejsce - 6 marca 1942 r. na ulicy Kościuszki - podaje personalia powieszonych:

Glejtman Jakub Mordka, ur. 20 IX 1922, blacharz

Macher Herz Moszek, ur. 14 V 1902, handlarz

Pinkus Chaim, ur. VII 1910, szewc⁷⁰.

Niemiecki aparat sądowniczy poddawał represjom nawet nieletnich Żydów. Naczelný sędzia olkuski Oberamtsrichter Martin Buchwald pisał w raporcie do przełożonych z 22 maja 1942 r.: „Niedawno skazałem pewnego Żyda, który mimo swoich 14 lat przewyższał innych swoją determinacją i uporem, że uznałem za jedynie słuszne unieszkodliwić go na wiele lat”⁷¹.

Na wiosnę 1942 r. liczba transportów olkuskich Żydów do pracy przymusowej wzrosła. 12 marca 1942 r. wysłano z Olkusza do obozów pracy 117

kobi
lista
Hist
port
szaw
W
gmir
dla c
Wicc
Ży
Rosn
Par
ści z
W
lem o
miesz
Olku:
się Ż:
doker
ustaw
wyma
syтуа
mierz.
sięciu
postra
Strzen
czer, c

Likw

W c
Tak
4 tej r
zebrać
Kuczy
towic,
Ludno:
dę, 2)
razu w
dowale
Śląsku
Z kol

kobiet żydowskich w wieku od trzynastu do dwudziestu ośmiu lat, których lista znajduje się dzisiaj w zbiorach archiwalnych Żydowskiego Instytutu Historycznego w Warszawie⁷². 20 kwietnia 1942 r. odszedł z Olkusza transport 140 mężczyzn, a miesiąc później, 21-23 maja 1942 r., w trakcie święta szawuot, wysłano około 1.000 Żydów, w tym kobiety.⁷³

W Olkuszu czynna była kuchnia dla ubogich Żydów zorganizowana przez gminę, w której wydawano około 300 obiadów. Było czynne przedszkole dla około 30 dzieci w wieku do 7 lat. Dzieci bawiono i otrzymywały posiłki. Wieczorem wracały do domu.

Żydzi w Olkuszu pracowali w fabryce waliz i w filii krawieckiego szopu Rosnera⁷⁴. Szop Rosnera w Będzinie zatrudniał 7000 Żydów⁷⁵.

Partyzanci z oddziałów AK „Hardego” i „Twardego” niesli pomoc ludności żydowskiej zgromadzonej w gettach⁷⁶.

W maju 1942 r. pięciu olkuskich milicjantów żydowskich z przedstawicielem olkuskiego Judenratu Czarneckim przeprowadzili deportację Żydów mieszkających w wiosce Czarne Morze koło Kazimierza do Strzemieszyc. Olkusczy milicjanci przybyli do Czarne Morze o 7 rano i nakazali zebrać się Żydom o godzinie 10 w pobliżu biura Judenratu w celu rejestracji. Osobą dokonującą rejestracji był przedstawiciel z Olkusza. Po rejestracji ordnerzy ustawili ludzi w kolumny i poprowadzili pieszo drogą do Strzemieszyc. Po wymarszu Żydzi zaczęli uciekać w pola, a ordnerzy nie potrafili opanować sytuacji. Czarnecki z olkuskiego Judenratu wysłał wtedy ordnera do Kazimierza, aby sprowadził stamtąd niemiecką policję („Schupo”). Przeszło dziesięciu policjantów niemieckich z czterema psami, bijąc Żydów i strzelając na postrach, z pomocą ordnerów doprowadziło Żydów z Czarne Morze do Strzemieszyc [Rosa Felczer, *Relacje indywidualne*, sygn 301/2444; Rosa Felczer, córka Maksa i Sary z domu Weiss, ur. 30.X.1924 r. w Sosnowcu].

Likwidacja getta.

W czerwcu⁷⁷ 1942 roku nastąpiła likwidacja olkuskiego getta.

Tak opisuje ją Elias Lemberg: „Było to 10 czerwca 1942 roku. O godzinie 4 tej nad ranem policja niemiecka nakazała wszystkim wyjść z mieszkań i zebrać się na jednym placu. Tam nastąpiła selekcja; obecny był przytym Kuczyński – rumun niemieckiego pochodzenia i komendant Gestapo z Katowic, nazwiska jego nie pamiętam. (Kuczyński jest obecnie aresztowany). – Ludność podzielono na trzy grupy, 1) część przeznaczona od razu na zagładę, 2) rzemieślnicy reklamowani w liczbie około 100 osób, którzy zostali od razu wysłani do Sosnowca i 3) grupa wysłana do obozu, w której i ja się znajdowałem. (...) Ja zostałem wysłany do obozu w Blechhammer⁷⁸ na Górnym Śląsku⁷⁹”.

Z kolei opis Marii Adlerfliegel: „W maju rozpoczęły się w okolicznych miej-

scowościach częściowe wysiedlenia ludności żydowskiej.

Mówiono, że z każdego miasta pojedzie na wysiedlenie 10% ludności, z tem, że Gmina sama zrobi listy. Przypuszczano, że z Olkusza wysiedli się około 300 osób. Gmina, z nakazu centrali żydowskiej w Sosnowcu, przygotowała listę przeznaczonych na wysiedlenie. Wieczorem z 9-go na 10-go czerwca 1942 milicja żydowska Olkusza zaczęła się gromadzić pod pozorem, że mają wyjechać do Jaworzna na wysiedlenia i czekają na furmanki. Niektórzy nawet przynieśli ze sobą teczki. Czekali koło szpitala. Na moje zapytania odpowiada- li jak wyżej wspomniałam.

To mnie mocno zastanowiło, gdyż uważałam że na wysiedlenie do Jaworzna na pewno nie jechaliby furmankami.

O godzinie 9.30 wieczorem zauważyłam w gmachu kuchni gminnej, która mieściła się w sąsiedztwie dziwne ożywienie. Pod pretekstem szukania lekarza poszłam tam i widziałam, że opróżnia się sale i czyni się jakieś przygotowania. Był tam obecny prezes gminy Sobol, inni członkowie gminy i milicja żydow- ska. Gdy mnie Sobol zauważył spytał się co tu robię, odpowiedziałam, że szu- kam lekarza. Na to on odpowiedział, że lekarza nie ma i bym nic nie mówiła nikomu co tu widzę. 2 godziny później słyszałam już krzyki z ulicy Żydów prowadzonych przez milicję żydowską. Prowadzono przeważnie starców obojga płci. Przez okno widziałam jak prowadzono tych nieszczęśliwców do gmachu, w którym mieściła się kuchnia gminna. Doprowadzonych ludzi, których wy- ciągnięto z łóżek, trzymano przez następny dzień w lokalu kuchni pod strażą milicji żydowskiej.

O 3-iej nad ranem 11-go czerwca 1942 roku byłam w szpitalu i usłyszałam dzwonek u wejściowych drzwi. Gdy otworzyłam weszło pięciu niemieckich policjantów z aparatem telefonicznym, spytali się gdzie jest nasz telefon i dołą- czyli swój aparat. Gdy wyszłam na ulicę widziałam jak niemiecka policja do- prowadzi Żydów, mężczyzn i kobiety, starych, młodych i dzieci z Sikorki i pozostałych ulic dzielnicy na plac koło gimnazjum gdzie była kuchnia. Plac był obstawiony i pilnowany przez policję niemiecką. O godzinie 5-ej rano przy- szedł Kuczyński do szpitala.

Z 5-ciu Niemców którzy przyszli do szpitala – dwóch pozostało w pokoju dyżurnym i siedzieli przy telefonie. Reszta wyszła i stale przychodzili inni Niem- cy.

Gdy przyszedł Kuczyński, ja byłam w drugim pokoju i słyszałam jak rozma- wiał telefonicznie z Dienststelle⁸⁰ w Sosnowcu.

Pytał się czy ma być ogólne wysiedlenie czy pracujący w filji szopu Rosner w Olkuszu będą wyreklamowani.

Z pytań jego dowiedziałam się, że Olkusz ma być już tym razem Judenre- in⁸¹. Część ludzi z tego placu Niemcy z milicją żydowską przeprowadzili do szkoły powszechnej w dzielnicy „aryjskiej”, a reszta pozostała w gmachu gdzie mieściła się kuchnia.

13-go czerwca 1942 Niemcy wyprowadzili zebranych w szkole Żydów na stację, wpakowano do wagonów i wywieźli.

Dr
wiez
Z
Rosn
lo 20
wyro
Będ:
W
na p
Ch
rych
Po
ką. I
Podc
ną aj
teczk
służ
dzeni
widz
puszc
wagc
Z r
cin n
niej p
taksó
Ról
likwie
lić z
Ja v
Fak
„Poze
Weizi
zatrzy
oni ta
I je
nastaj
getta
miesz
do Ra
praco
obstaw
mem,
pres:
buduj

Drugą partię, zebraną w budynku gdzie mieściła się kuchnia, Niemcy wywieźli 15go czerwca 1942.

Z drugiej partii Niemcy oddzielili wyreklamowanych pracowników szopu Rosner, młodych urzędników Gminy, milicjantów, pielęgniarki – razem około 200-300 osób i posłali do Dulagu w Sosnowcu. Pracownicy gminy zostali wyreklamowani w Sosnowcu. Rosnerowcy pracowali później w szopie w Będzinie.

W Olkuszu pozostało kilka osób dla likwidacji. Ja zostałam w szpitalu – i na placu nie byłam.

Chorych wszystkich również zabrano Ilgim transportem. Obłożnie chorych Niemcy wpakowali na furmanki, zawieźli na dworzec.

Podczas wysiedlenia obecny był Moniek Merin, który przyjechał taksówką. Również Śmietana⁸² i Liebermann⁸³ i Wulkan z Sosnowca byli obecni. Podczas akcji z nakazu Centrali przygotowaliśmy apteczki podręczne i ogólną aptekę (w walizce) które mieliśmy dać do wagonów. Centrala przysłała teczki na apteczki w których były wewnątrz nalepione pouczenia do czego służy dane lekarstwo. Centrala kazała również przyszykować torebki z jedzeniem, aby móc podać do wagonów wyjeżdżającym. Jednakże na dworcu widzieliśmy, że transporty nie są przeznaczone do życia. Jedzenia nie dopuszczali, a wszystkie teczki z medykamentami Niemcy wrzucili do jednego wagonu.

Z nakazu Niemców miałam z koleżanką przenieść chorego rebego z Chęcina na punkt. Ja zaniostałam go do szpitala, by tymczasem leżał w łóżku. Później powiedziałam Liebermannowi o tem, a ten Merinowi. Rebege zabrali do taksówki i przewieźli do Sosnowca, gdzie był on do likwidacji getta. (...)

Robotnicy z fabryki waliz pozostali jeszcze w Olkuszu kilka miesięcy po likwidacji dzielnicy. Mieszkali w budynku koło fabryki i nie mogli się wydalić z tego domu. Później wywieziono ich do obozu⁸⁴.

Ja wyjechałam z Olkusza do Będzina 17-go czerwca 1942 roku.⁸⁵

Fakt pozostania robotników z fabryki waliz potwierdza Elias Lemberg: „Pozatym na terenie fabryki walizek, której właścicielem do wojny, był Żyd Weizmann, zarządzający fabryką Niemiec, którego nazwiska nie pamiętam zatrzymał 10 specjalistów, którzy przebywali tam jakgdyby w obozie. Byli oni tam do roku 1943, a następnie zostali wysłani do obozów.⁸⁶”

I jeszcze opis Mariana Auerhahna, olkuskiego lekarza: „W czerwcu 1942 nastąpiła likwidacja getta. Że na taka akcją się zanosi wszyscy mieszkańcy getta wiedzieli. Na dwa tygodnie przed akcją zlikwidowano szop krawiecki mieszczący się w budynku b. Gimnazjum, maszyny do szycia wywieziono do Rajchu, a pracownicy szopu zostali wywiezieni do Będzina, gdzie dalej pracowali w szopie krawieckim. Akcja rozpoczęła się nad ranem. Dzielnice obstawiono podwójnym szpalerem policji niem. Inni rewidowali dom za domem, wszędzie wyciągając ludzi. Pędzili na duży plac (przy gimnazjum). Po przeszukaniu wszystkich domów ludzi odprowadzono do budynku nowo-budującego się gmachu ubezpieczalni społecznej⁸⁷. Budynek z cegieł i beto-

nu o oknach i drzwiach zabitych na głucho deskami (w środku budynku panowała ciemność). Małą garstkę młodych ludzi wysortowano jako zdolnych do pracy (5%) i tych ulokowano w poszczególnych klasach gimnazjum pod strażą. Następnego dnia wywieziono ich do dulażu do Sosnowca, a stamtąd do obozów pracy. Ludzi zamkniętych w budynku Kasy Chorych przeznaczonych na stracenie jako niezdolnych do pracy trzymano bez wody i żywności w ciemnym budynku. Chorych w wyjątkowych wypadkach pozwalano zabierać do Krankenstube który na razie w dzielnicy pozostawiono. Ja jeden i personel pielęgniarski mieliśmy możliwość dostać się do tych ludzi. Korzystaliśmy z tego uprawnienia b. gorliwie, by przy tej okazji przeszmygować trochę żywności, powiedzieć słowo pociechy i pośredniczyć między tymi ludźmi a światem zewnętrznym, przenieść liściki ze zleceniami i ostatnimi prośbami do rozmaitych ordnerów i Judenratu lub rządu przedsięwzięwców niem., wpływowych osobist. niem. o ratunek. Pobyt 24-godzinny w ciemnicy w poczuciu beznadziejności położenia zmienił ludzi do niepoznania ja, który wszystkich od starca do dziecka znałem b. często nie mogłem poznać w zupełności kto do mnie mówi. W pewnej chwili powiadomiono nas, że jedna z kobiet zamkniętych dostała bólów porodowych. Żeby przyjść sprawdzić czy tak faktycznie jest i ewent. zabrać do szpitala. Po przybyciu na miejsce okazało się, że chodzi o kobietę będącą rzeczywiście w ostatnim miesiącu ciąży i która prócz tego miała troje nieletnich dzieci. Gestapo zezwoliło na zabranie kobiety a dzieci pozostawić na miejscu. Dopiero na moją usilną prośbę udało mi się uzyskać pozwolenie na zabranie i dzieci i umieszczenie ich w szpitalu. Kobieta ta nie urodziła, a przy wysiedlaniu Krankenstube, które się odbyło jako ostatni etap likwidacji załadowano ją wraz z innymi na chłopskie furmanki odwieziono na dworzec i dołączono do transportu.

Ludzi podzielono na dwie grupy. I-ą odstawiano pod silną eskortą policji na dworzec w sobotę, reszta pozostała w zamknięciu do poniedziałku, kiedy to ich załadowano na pociąg. Transporty te poszły do Oświęcimia. W czasie mego pobytu w gmachu Kasy Chorych gestapo doprowadziło pewną starą żebraczkę (aryjkę) i umysłowo chorego chłopczyka aryjczyka i dołączyli ich do grupy żydów. Był to znany na bruku olkuskim Poluś⁸⁸ Jarno. Chłopczyk inteligentny, podobno po maturze, który zachorował na manię religijną. Gdy on mnie zauważył wzywał mnie na świadka, że nie jest żydem. Kierując się pierwszym impulsem przystąpiłem do eskorty oświadczając, że go znam i że jest aryjczykiem. Na co otrzymałem odpowiedź „das ist doch ganz egal, schau dass du rauskommst”⁸⁹. Rano w sobotę przywieziono też z okolic Żydów zebranych po wsiach i okolicznych miasteczkach dla dołączenia do transportu olkuskiego. Ludzie ci (przeważnie kobiety, starcy, dzieci) zgromadzeni byli na placu przed budynkiem Kasy Chorych b. ciasno stłoczeni (mały plac nie mógł pomieścić wszystkich). Milicjanci żyd. którzy na akcję tę przyjechali specjalnie z Będzina i Sosnowca znęcali się w niemożliwy sposób nad ludźmi bijąc i kopiąc nogami. Jeden z nich pod tym względem wybijał się specjalnie swoją

bru
zyl
sac
pow
to
Bo
obe
pyt
lo s
w c
dob
nak
Zyc
sele
jezc
posi
szu
pow
ulic
zarz
przy
nien
prze
kto
tech
ludn
ry n
com
I j
czen
SS-v
do b
scen
Upal
ludz
nich
starc
które
12
w Sc
czyz
załad
ich b
milic

brutalnością, gdy znalazłem się znowu akurat w tym czasie na miejscu zauważył mnie jeden z gestapowców i zapytał się, czy mi się to podoba i co ja o tym sądzę. Powiedział on, że ordnerzy zachowują się znacznie gorzej niż gestapowcy i że wzywa mnie na świadka, że gestapo w ogóle ludzi nie bije, że robią to wszystko żydowscy ordnerzy jak sam zresztą widzę, a winę zwała się na Boga ducha winnych gestapowców. Wspomniany wyżej gestapowiec w mojej obecności zawołał jednego ordnera do siebie, zbił go i zrzucił ze schodów, pytając się mnie, czy on postąpił racjonalnie. Po ukończonej likwidacji okazało się, że w kryjówkach znajduje się cała masa Żydów, którym udało się ukryć w czasie akcji. Kryjówki zazwyczaj były z góry przez ludzi przygotowane tak dobrze, że odkrycie ich przez Niemców było niemożliwe. Wynajdowali je jednak prześcigający się w gorliwości żydowscy ordnerzy doprowadzając tych Żydów na punkt zborny. A ludzi ukrywających się za karę nie poddawano selekcji i dołączano automatycznie do transportu oświęcimskiego. Już po odjeździe drugiego transportu w poniedziałek i po zakończeniu akcji i zwinięciu posterunków policji ja pozostałem jeszcze przez kilka dni na miejscu w Olkuszu dla zlikwidowania inwentarza Krankenstube, Niemcy zabrali do szpitala powiatowego całe urządzenie lekarskie. Każdy żyd spotkany w tym czasie na ulicy getta był narażony na śmierć przez zastrzelenie na miejscu zgodnie z zarządzeniem gestapo. Mimo to w ciągu dnia, a jeszcze więcej w ciągu nocy, przychodzili ludzie, których głód i zimno wyгнаło ze skrytek prosić o schronienie. Ludzi ci wyjechali wraz ze mną samochodem przyslanym po mnie przez p. Merina do Sosnowca. Na terenie Olkusza pozostało 12-tu Żydów, którzy jeszcze przez kilka miesięcy pracowali dla Niemców. Byli to elektrotechnicy, a w miejscu gdzie był Krankenstube zwozili Niemcy przy pomocy ludności polskiej zmobilizowanej do tego celu cały dobytek żydowski, który następnie posortowali lepsze rzeczy sprzedawali za psie pieniądze Niemcom i Volksd., gorsze Polakom.⁹⁰”

I jeszcze relacja Efraima Parasola: „9 czerwca 1942 roku gdy całe społeczeństwo jeszcze spalo, getto zostaje oblężone przez kilkaset gestapowców i SS-owców i przy nieustającej strzelaninie wypędza się całą ludność żydowską do budynku byłego gimnazjum i do 11 czerwca odbywają się tam straszne sceny. Starcy, chorzy, kobiety i dzieci po prostu duszą się z ścisłości i gorąca. Upał jest straszny. Nie można otrzymać ani kropli wody, strzelania nie ustaje ludzie padają jak muchy. Gdy zostają podstawione wagony wpędza się do nich ludność żydowską w liczbie około 2000 osób po największej części starcy i dzieci. Również trupy wrzuca się, razem z żyjącymi do wagonów, które się zamyka pieczętuje i wysyła do Oświęcimia prosto do krematorium.

12 czerwca 1942 na czwarty dzień akcji przyjechał z Centrali Żydowskiej w Sosnowcu Merin ze swoją sekretarką Czarną. Wybrano 400 młodych mężczyzn i kobiet i wysłano na roboty do obozu. Ponadto jeszcze 1300 osób załadowano do pociągu i wysłano w tym samym kierunku gdzie kierowano ich braci i siostry, ojców matki i dzieci. 16 Żydów pracowników Judenratu i milicji i niektórzy znajomi panów z Centrali zostali przesiedleni do Sosnow-

ca. 15 osób pozostaje na miejscu dla likwidacji majątków żydowskich, lecz po 2 dniach miejscowe władze wypędzają ich i zbrodniarze niemieccy rabują i dzielą się swym łupem. Przez wiele lat skrzętnie zbieranym i zapracowanym przez ludność żydowską.

15 czerwca 1942 roku Olkusz jest bez Żydów.⁹¹

Z kolei relacja Auerbachowej: „W czerwcu 1942 roku odbyło się kompletne wysiedlenie Żydów Olkusza. Akcja trwała 3 dni. O piątej rano Niemcy otoczyli getto. Policja i wojsko wyciągała z domów mężczyzn, kobiety i dzieci i starców, obłożnie chorych i zagnali wszystkich do miejscowego gimnazjum i na plac do niego przyległy. Tutaj rozpoczęły się selekcje.

Żydzi ludzili się, że skoro odbywa się selekcja, nie wszyscy zostaną wysiedleni. Osobno umieszczono chorych i starych. Gdy przyjechała komisja z Centrali Żydowskiej w Sosnowcu z Merinem na czele, Żydzi nabrali otuchy. Rozpoczęły się pertraktacje. Przede wszystkim wybrano młodych mężczyzn i kobiety i wysłano ich. Fachowców skierowano do Sosnowca. W 3-cim dniu o 6-tej pp. odszedł cały transport Żydów olkuskich na zagładę.

160 Żydów, w skład których weszli niektórzy członkowie Judenratu i ich rodziny, członkowie O.D. i rodziny i niektórych fachowców zostały skierowane do Sosnowca.⁹²

Z przytoczonych relacji wynika, iż likwidacja olkuskiego getta rozpoczęła się w nocy z 9 na 10 czerwca lub nad ranem 10 czerwca 1942 r. Akcją tą – wpisującą się w pierwszy etap masowych wysiedleń ludności żydowskiej z miejscowości Górnego i Wschodniego Śląska – poprzedziły częściowe wysiedlenia Żydów z Sosnowca, Będzina, Dąbrowy, Czeladzi i innych miejscowości w połowie maja 1942 r., a także z Chrzanowa i Jaworzna pod koniec maja tegoż roku. Kolejne akcje wysiedleńcze, już na początku czerwca, miały miejsce w Szczakowej i Trzebini, skąd wysiedlano całą ludność żydowską⁹³. Nie ulega wątpliwości, iż decyzyjną rolę w prowadzeniu likwidacji olkuskiego getta pełniły formacje niemieckie, choć bezpośrednim prowadzeniem akcji zajmowała się milicja żydowska. Początkowo doprowadzonych Żydów umieszczono w budynku kuchni gminnej (dawne gimnazjum męskie) sąsiadującym z żydowskim szpitalem (dawne gimnazjum żeńskie). Tutaj, pod strażą milicji żydowskiej, przebywali do dnia następnego, gdy na sąsiadujący z budynkiem kuchni plac doprowadzono kolejnych Żydów (w sumie około 3 400 osób). Na placu tym selekcji dokonywał esesman Kuciński⁹⁴. Z tego placu zasadniczą część ludzi przeprowadzono do budowanego gmachu Kasy Chorych przy ulicy Mickiewicza. Niewielka część (około 200 osób) – uznana za zdolnych do pracy – pozostała w gmachu, w którym mieściła się kuchnia gminna, skąd w dniu następnym wywieziono ich do sosnowieckiego dulażu, a stamtąd do obozów pracy (Annaberg, Blechhammer, Gross-Rosen i Buchenwald)⁹⁵. Niewykluczone, iż w gmachu tym pozostali także pracownicy szopu Rosnera (choć ci być może już dwa tygodnie wcześniej wyjechali z Olkusza do Będzina wraz z maszynami do szycia), urzędnicy gminy i milicji żydowskiej oraz personel medyczny (około 200-300 osób),

którzy
miaste
małym
Chory
bota) (c
wiezio
ku Ka
dołączo
wysied
kierow
i Kuba
W zł
szawie
nego d
sza⁹⁷.
Po zł
z fabry
opuszc
właśnie
wionyc
1 sier
terenie
W dzi
1943”)
Cukiern
berg Ru
(ur. 20.
(22.7.19
Golda (c
W Rel
Instytut
ciarskie,
szpitalu
„Dnia
towego p
in Rache
pracowa
pociągu
ona przy
dzono r
strzałow
prawego
starannie
pielęgnov

którzy wysłani zostali do dulażu w Sosnowcu. W sobotę rano z okolicznych miasteczek i wsi przywieziono do Olkusza Żydów, których zgromadzono na małym placu przed budynkiem Kasy Chorych. Zebrani w budynku Kasy Chorych Żydzi podzieleni zostali na dwie grupy: pierwszą 13 czerwca (sobota) doprowadzono na dworzec kolejowy, umieszczono w wagonach i wywieziono do Birkenau. Kolejny transport – złożony z pozostałych w budynku Kasy Żydów - odszedł 15 czerwca (poniedziałek)⁹⁶. Do transportu tego dołączono też chorych przebywających w szpitalu żydowskim. W czasie akcji wysiedleńczej w Olkuszu przebywali urzędnicy sosnowieckiej Centrali: jej kierownik Moniek Merin oraz Fanny Czarna, Wowek Śmietana, Liebermann i Kuba Wulkan.

W zbiorach archiwalnych Żydowskiego Instytutu Historycznego w Warszawie znajduje się maszynopis listy 735 osób, która – jak wynika z odręcznego dopisku – sporządzona została w trakcie wysiedlenia Żydów z Olkusza⁹⁷.

Po zlikwidowaniu getta pozostało jeszcze w Olkuszu 10 do 20 robotników z fabryki waliz, którzy mieszkali w przyfabrycznym budynku, nie mogąc go opuszczać. W lipcu 1943 r. wywieziono ich do obozów. Być może o nich właśnie wspomina inne źródło mówiące o grupie około 20 Żydów pozostawionych do oczyszczenia getta⁹⁸.

1 sierpnia 1942 r. było w Olkuszu 78 Żydów⁹⁹. 10 października 1943 r. na terenie powiatu olkuskiego nie było już Żydów¹⁰⁰.

W dzienniku aresztu milicji żydowskiej w Będzinie z 1943 r. („Haftstube 1943”) znaleźć możemy wpisy z nazwiskami dziesięciu olkuskich Żydów: Cukierman Laja i Marjem (ur. 9.6.1917), Süßman Lola (ur. 5.3.1918), Szenberg Ruchla (ur. 18.2.1925), Głajtman Zeld (ur. 8.1.1919), Frenkiel Majer (ur. 20.IX.1920), Koplówic Mendel (ur. 10.10.1924), Wajzman Mozdrła (22.7.1914), Szwarcberg Małka (1899), Kerner Nuchym (1897) i Aronowicz Golda (13.1.1899)¹⁰¹.

W *Relacjach indywidualnych* znajdujących się w archiwum Żydowskiego Instytutu Historycznego w Warszawie możemy znaleźć także list dr. M. Kiciarskiego z sierpnia 1947 r. opisujący wypadek uśmiercenia Żydówki w szpitalu olkuskim z rozkazu lekarza niemieckiego.

„Dnia 2 sierpnia 1944 przywieziona została do olkuskiego szpitala powiatowego przez posterunek żandarmerii niem. w Ogrodzieńcu żydówka Grünstein Rachela urodz. w Opatowie 25.12.1919, zam. w Opatowie. Wymieniona pracowała ostatnio w fabryce amunicji w Pionkach k. Radomia i uciekła z pociągu wiozącego ją do Oświęcimia jak mnie to poufnie podała. Została ona przy przechodzeniu granicy ranna granatem i kula karabinową. Stwierdzono rozległe uszkodzenia (rana darta) kończyny dolnej lewej, ranę postrzałową ręki prawej, złamanie obojczyka prawego i kości przedramienia prawego. Jakkolwiek stan chorej wydawał się być beznadziejnym, leczona starannie (szczególnie ofiarnie i z narażeniem bezpieczeństwa osobistego pielęgnował chorą, zmieniał opatrunki itd. felczer Władysław Woźniak!) chora

czuła się z każdym dniem lepiej i zdaniem moim oraz chirurga Dr. Modrzejewskiego winna była chora wyzdrowieć. 7.8.1944 dr. Bunneman Ralf lekarz SS i dostojnik partii nac.socjal., kierownik partyjnego Urzędu Zdrowia w Będzinie, któremu Olkusz podlegał, polecił mi telefonicznie jako ówczesnemu tymcz. kierownikowi szpitala. żydówkę otruć. Nie mogąc znaleźć innego wyjścia z sytuacji zawiadomiłem następnego dnia posterunek żandarmerii w Ogrodzieńcu (przez pielęgniarkę niemiecką Erne Korr) że chora nadaje się do dalszego transportu i może być umieszczona w szpitalu więziennym. Przybyły dr. Bunneman polecił drugiej Niemce pielęgniarce Marii Modrow wstrzyknąć chorej morfinę a kiedy ta z różnych powodów tego dnia nie zrobiła, przybył następnego dnia t.zn. 9.8.1944 i wraz z wymienioną pielęgniarką H. Modrow wstrzyknął chorej dożylnie 0,5 gr morfiny (ja byłem wówczas w szpitalu nieobecny). Po odejściu sprawców chirurg dr. Modrzejewski Zenon polecił polskiej pielęgniarce Alinie Ścisłowskiej wstrzyknąć antidotum (atropine). Chora została od śmierci uratowana mimo, że otrzymała podwójną dawkę śmiertel. dla dorosłego. Stan chorej był ciężki i mimo przejściowej poprawy, (otrzymała leki nasercowe, zastrzyki, kawę ziarnistą, odpowiednio posilną dietę, itp. i to wbrew zakazowi dr. Bunnemana wydanego zaraz po przybyciu chorej do szpitala, oraz nadzoru obu wymienionych wyżej niem. pielęgniarek) chora zmarła dnia 16.9.1944 na ropień płuc i osłabienie mięśnia sercowego w przebiegu zapalenia płuc, któreto schorzenia były następstwem zatrucia morfiną.

Jako świadkowie mogliby być przesłuchani pracownicy szpitala:

1. siostra Zofia Duczmal (obecnie Września, ul. Szkolna 9, woj. poznańskie),
2. pielęgniarka Alina Ścisłowska (Olkusz, Wolbromska 22),
3. pielęgniarka Alina Łaskawiec (obecnie Chorzów, Szpital U.S.),
4. obsługacz Wiktor Jończyk (Olkusz, szpital)
5. „ Stanisław Orkiszewski (Olkusz, Krakowska 10)
6. obsługaczka Stanisława Król (Olkusz, Szpital)
7. chirurg dr. Zenon Modrzejewski (Olkusz, Szpital)
8. dr. med. Stanisław Rządowski (obecnie Kalisz, Szpital Miejski)

10.8.47, Dr. med. M. Kiciarski, Ordynator Szpitala Powiatowego św. Błażeja w Olkuszu, choroby wewnętrzne i dziec, Olkusz, Kościuszki 4, tel. 213 (pieczętka)”.¹⁰²

15 grudnia 1944 r. SS rozstrzelało w Pomorzanach dwie osoby – robotnika Władysława Wąsa (ur. 1898) i rzeźnika Wiktora Wąsa (ur. 1895) – jako podejrzanych o zabicie Żyda.¹⁰³ Z relacji mieszkańców Pomorzan wynika, iż ofiarą morderców – braci – był Żyd ukrywany przez nich podczas wojny.

Znamienne, że spośród 16.858 ofiar niemieckiej okupacji na terenie powiatu olkuskiego aż 15.067 osób (89,4%) stanowili Żydzi¹⁰⁴.

Ocal

Po w
szło je
szość
dów s
skiego
szecki
iz „w
rozpros
dów.”

Zaraz
ulicy K
mieszka

W op
dujemy
szu prz
nimy):

feld, (K
Crone, (

Drexler,
Fayman

Gleitma
Gletzer)

stein, L
stein, L

sander F
Kahane,

man), Pl
Karl Pağ

Rosenbe
ner, Mal

szac), (S
(Rozia T

Weinstoc
Werthais

Oprócz t
w czasie

Drexler,
Glickstei

ces Gold
(Rozia T
dzia Wei

Ocalali z zagłady.

Po wojnie, choć niektórzy z ocalałych Żydów wrócili do Olkusza, nie doszło jednak do odtworzenia miejscowej wspólnoty żydowskiej, gdyż większość z nich szybko opuściła miasto. Znamienne, iż spośród olkuskich Żydów składających po wojnie relacje znajdujące się dziś w archiwum Żydowskiego Instytutu Historycznego w Warszawie tylko Marian Auerhahn-Głuszecki mieszkał wtedy w Olkuszu. W marcu 1946 r. Efraim Parasol twierdził, iż „w chwili obecnej zostało przy życiu prawdopodobnie około 150 Żydów rozproszonych po różnych miejscowościach. W samym Olkuszu nie ma Żydów.”¹⁰⁵

Zaraz po wojnie funkcjonował w Olkuszu, w domu Wajzmanów przy obecnej ulicy Kazimierza Wielkiego, tymczasowy komitet żydowski. W domu tym mieszkał po wojnie Moshe Lajb Grosman¹⁰⁶.

W opublikowanym w 1996 r. rejestrze Żydów ocalałych z holocaustu znajdujemy następujące nazwiska Żydów urodzonych i zamieszkałych w Olkuszu przed wojną (w nawiasach nazwiska poprzednie, panieńskie lub pseudonimy): (Zysla Lea Ajberszyc), Regina Beliak, Sally Birnholz, Karl Blumenfeld, (Karol Blumenfeld), Helen Bronner, Karl Choit, (Kopel Choit), Bala Crone, (Chaim Alter Cukierman), (Regina Cymberg), (Judy Czamansk), Rozia Drexler, (Adela Ehrenfreid), (Estra Ruchla Ehrenfield), Adela Engel, Regina Faymann, (Chana Frenkel), (Bala Fuksbruner), Leo Futter, Rose Futter, Freda Gleitman, Sheldon Gleitman, (Shlomo Gleitman), Abe Gletzer, (Abraham Gletzer), Irvin Gletzer, (Israel Gletzer), (Eleazer Glickstein), Esther Stern Glickstein, Lewis Glickstein, (Fela Goldshein), (Katola Goldshein), Frances Goldstein, Lola Gottlieb, Esther Ehrenfried Greitzer, (Ruzia Grenbaum), (Aleksander Henryk), (Majerczyk Horowitz), Samel Horowitz, (Estera Jeger), Lola Kahane, (Malka Idesa Kaminska), Judy Keele, (Hela Kolin), (Fawfil Lederman), Philip Lederman, Fela Lichtman, Alexander Massey, Herman Melcer, Karl Page, Aron Pankowski, Gucia Piotrkowski, (Karol Przechacki), (Gucia Rosenberg), Chana Rosenblatt, Bella Rotner (Bajla Borensztajn), Chaim Rotner, Malka Rusinek, Estera Silberberg, Charles Silverschatz (Chaskiel Zilberszac), (Sala Slomnicka), (Lola Slomnicki), (Esther Stern), (Leo Szwarcfiter), (Rozia Tatarka), Max Waldman, (Sala Waldman), (Szaja Waldman), (Frajdzia Weinstock), (Frajdzia Weinstock), Karola Weinstock, (Lola Weissman), Sala Werthaiser, Wolfe Zelinger, Charles A Zuckerman, (Regina Zylberstein)¹⁰⁷. Oprócz tego znajdujemy też nazwiska Żydów ocalałych z holocaustu, którzy w czasie zagłady znajdowali się w Olkuszu: (Zysla Lea Ajberszyc), Rozia Drexler, (Adela Ehrenfreid), Adela Engel, (Eleazer Glickstein), Esther Stern Glickstein, Lewis Glickstein, (Margot Gluckemann), (Katola Goldshein), Frances Goldstein, Iles Jaworski, (Ilse Krebs), Margot Rothstein, (Esther Stern), (Rozia Tatarka), Max Waldman, Sophia Waldmann, (Szaja Waldmann), (Frajdzia Weinstock), Karola Weinstock¹⁰⁸. Warto jednak zwrócić uwagę na fakt,

iz zestawienie to nie zawiera nazwisk olkuskich Żydów, którzy złożyli po wojnie swe relacje znajdujące się obecnie w archiwum warszawskiego ŻIH.

15 kwietnia, 3 lipca i 17 sierpnia 1948 r. Monachijski Sąd Honorowy¹⁰⁹ rozpatrywał sprawę przeciwko Mairowi Kiwkowiczowi, żydowskiemu policjantowi z olkuskiego getta. Trzej świadkowie zeznali, że w latach 1940 i 1941 Kiwkowicz „ścigał Żydów do pracy, bił ich, rekwirował żydowskie meble i kosztowności z własnej inicjatywy na rzecz Niemców, ujawniał kryjówki Żydów i brał udział w łapankach w czasie przesiedlania.” Za te „szkodliwe czyny przeciw Żydostwu” został uznany za zdrajcę ludu żydowskiego. Werdykt został opublikowany w prasie DP¹¹⁰ i przekazany Agencji Żydowskiej, Żydowskiemu Komitetowi Dystrybucyjnemu, HIAS¹¹¹ i lokalnemu Komitetowi Żydowskiemu w Egenfelden, miejscu zamieszkania podsądnego.¹¹²

Najdłużej, do kwietnia 1966 r., pozostały w Olkuszu rodziny Rejli i Tobiasza oraz Chaji i Joska Zilberszaców, którzy prowadzili wspólnie zakład produkcji masek pyłochłonnych „TEZET”¹¹³.

W 1972 r. w Tel Awiwie Stowarzyszenie Olkuskie w Izraelu opublikowało księgę pamiątkową olkuskich Żydów: „OLKUSZ. Księga pamiątkowa poświęcona wspólnocie unicestwionej przez holocaust”. Wydawcą był Zwi Yasheev. Opublikowana po hebrajsku (z fragmentami w jidisz) księga zawiera liczne wspomnienia i unikalne dziś zdjęcia, m. in. olkuskiej synagogi¹¹⁴.

Do dnia dzisiejszego żyją w rozproszeniu na całym świecie (Austria, Izrael, Niemcy i Stany Zjednoczone) nieliczni już olkusczy Żydzi.

Przypisy.

¹ Ryszard Kolodziejczyk, *W czasach II wojny światowej i okupacji hitlerowskiej 1939-1945*, w: *Dzieje Olkusza i regionu olkuskiego* (2 t., Warszawa-Kraków 1978), t. II, s. 134; Jan Kantyka, *Na jurajskim szlaku. Z dziejów walk z okupantem hitlerowskim na ziemi olkuskiej* (Katowice 1977), s. 15; 1940 „Krwawa Środa”. *Z dawnych dni Ziemi Olkuskiej* (Olkusz 1984), s. 3. Natomiast Marian Kiciarski (*Olkusz pod okupacją hitlerowską. Wspomnienia lekarza*, „Przegląd lekarski”, nr 1, 1968, s. 228-235), s. 228 i Efraim Parasol (*Relacje indywidualne - odpisy*, Żydowski Instytut Historyczny, sygn. 301/1551; Efraim Parasol, syn Szymona i Szpryncy z Lenderów, ur. 5.III.1900 r. w Olkuszu) twierdzą, że Niemcy zajęli Olkusz 4 września. Kiciarski twierdzi, że władze powiatowe ewakuowano z Olkusza 3 września (s. 228), zaś Kolodziejczyk, że w nocy z 3 na 4 września (s. 134 - podobnie 1940 „Krwawa Środa”, s. 3).

² Tak twierdzi w swej relacji Elias Lemberg, choć - ze względu na zmobilizowanie 24 sierpnia 1939 r. - nie był on tego naocznym świadkiem, gdyż do Olkusza wrócił dopiero w październiku 1939 r. (*Relacje indywidualne*, sygn. 301/2830;

Elias Lemberg, p. Olkusz. Auerba (*Relacje*)
sza.

³ Kiciarski (pow. ta w latach 40-ku w Kl. latach 1940-42) cym się ul. Nullo w obrządku mieszczańskim Głogdzie ost. olkuskim w klinice tykę lekarz która zna Warszawi dzy 12 a 6.X.1981.

⁴ Auerba

⁵ Sara Kiciarski i Rajcli z

⁶ *Rejestr ziemski*, Sprawiedliwa formacja v

⁷ Parasol

⁸ Kolodziejczyk *spis ludności* październik w dniu 26 utworzono Sroka, Górny, Śląsk tu olkuskiej tej rejencji wschodnim

Eliasz Lemberg, syn Jakuba i Rywki z d. Lemberg, ur. 1.V.1910 r. w Myślachowicach, pow. Chrzanów, zam. do 1939 r. w Olkuszu). Podobnie Kołodziejczyk, *Dzieje Olkusza...*, t. II, s. 134, Kiciarski, s. 228 i 1940 „*Krwawa Środa*”, s. 3. Natomiast Auerbachowa (*Relacje indywidualne - odpisy*, sygn. 301/1550) i Efraim Parasol (*Relacje...*) twierdzą, iż społeczeństwo olkuskie, w tym Żydzi, nie opuścili Olkusza.

³ Kiciarski, s. 232. Marian Auerhahn-Głuszecki, ur. 26.XI.1900 r. w Cebrowie (pow. tarnopolski), lekarz, w 1926 r. ukończył studia na Uniwersytecie we Lwowie, w latach 1929-35 pracował jako lekarz krakowskiej ubezpieczalni społecznej w ośrodku w Kluczach, w okresie 1939-40 p. o. dyrektora szpitala św. Błażeja w Olkuszu, w latach 1940-42 kierował przychodnią i szpitalem żydowskim w Olkuszu mieszczącym się w budynku byłego gimnazjum żeńskiego przy ul. Augustiańskiej (obecnie ul. Nullo). Mieszkał przy ulicy Krakowskiej 18. W październiku 1939 r. przyjął chrzest w obrządku rzymsko-katolickim. Po likwidacji olkuskiego getta przebywał w Strzemieszycach oraz obozach: Laura-Hütte, Annaberg, Blechhammer, Gross-Rosen, Buchenwald i Neukirche. W obozie w Buchenwaldzie zaczął posługiwać się nazwiskiem Głuszecki (Auerhahn – niem. Głuszec). W grudniu 1945 r. wrócił do Olkusza, gdzie ostatecznie zamieszkał przy ul. 3 maja 60. Od 1946 do 1951 r. pracował w olkuskim szpitalu. W 1952 r. wraz z rodziną wyjechał do Krakowa, gdzie pracował w klinice położniczo-ginekologicznej, choć aż do 1970 r. prowadził prywatną praktykę lekarską w Olkuszu. W dniach 10, 12 i 17 lutego 1948 r. w Łodzi złożył relację, która znajduje się obecnie w archiwum Żydowskiego Instytutu Historycznego w Warszawie (*Relacje indywidualne*, sygn. 301/3321). W trakcie protokolowania między 12 a 17 lutego 1948 r. Auerhahn wyjechał do Olkusza. Zmarł w Krakowie 6.X.1981 r.

⁴ Auerbachowa, *Relacje...*

⁵ Sara Klein, *Relacje indywidualne*, sygn. 301/2726; Sara Klein, córka Icka Ostrego i Rajeli z d. Raucher, ur. 28.VIII.1918 r. w Sławkowie.

⁶ *Rejestr miejsc i faktów zbrodni popełnionych przez okupanta hitlerowskiego na ziemiach polskich w latach 1939-1945. Województwo katowickie*, Ministerstwo Sprawiedliwości. Główna Komisja Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce. Informacja wewnętrzna nr 66/14. Do użytku wewnętrznego, Warszawa 1985, s. 103.

⁷ Parasol, *Relacje...*

⁸ Kołodziejczyk, *Dzieje Olkusza...*, t. II, s. 136-137 i 141. Irena Sroka, *Policyjny spis ludności w rejencji katowickiej*, „Zaranie Śląskie”, z. 3, 1969, s. 358. Do 25 października 1939 r. okupowane przez wojska niemieckie ziemie polskie znajdowały się pod zarządem wojskowym, który zastąpiony został przez zarząd cywilny w dniu 26 października 1939 r. Równocześnie ze znacznych obszarów polskich utworzono tzw. Generalną Gubernię, a pozostałe tereny włączono do Rzeszy (I. Sroka, *Górny Śląsk i Zagłębie Dąbrowskie pod okupacyjnym zarządem wojskowym*, Śląski Instytut Naukowy, Katowice 1975, s. 8). Olkusz wraz z częścią powiatu olkuskiego znalazł się w tzw. rejencji katowickiej III Rzeszy (o kształtowaniu się tej rejencji zob. I. Sroka, *Górny Śląsk...*, s. 111-118). Z kolei granica celna między wschodnim i zachodnim Górnym Śląskiem przesunięta została do granic General-

nej Gubernii dopiero 20 listopada 1939 r. (I. Sroka, *Górny Śląsk...*, s. 118. Por. Kołodziejczyk, *Dzieje Olkusza...*, t. II, s. 139 – chodzi więc najprawdopodobniej właśnie o tę granicę). Rejencja katowicka początkowo należała do prowincji śląskiej, a po jej podziale na prowincje dolno- i górnośląską 20 grudnia 1940 r. wraz z rejencją opolską utworzyła prowincję górnośląską (J. Kantyka, *Na jurajskim szlaku*, s. 17).

⁹ Kołodziejczyk, *Dzieje Olkusza...*, t. II, s. 141. Por. też Franciszek Cieślik, *Szkolnictwo polskie w latach okupacji hitlerowskiej w części powiatu olkuskiego włączonej do Rzeszy*, „Rocznik Komisji Nauk Pedagogicznych”, tom XV, „Materiały do dziejów oświaty w okresie okupacji hitlerowskiej (1939-1945) na terenie podziemnego okręgu szkolnego krakowskiego”, cz. VIII, 1973, s. 53.

¹⁰ O październiku mówi *Encyclopaedia Judaica* (Jerusalem 1972, k. 1367), o listopadzie Parasol, o grudniu Auerbachowa, zaś Auerhahn wskazuje rok 1940. Judenraty na terenach polskich wcielonych do Rzeszy powstawały na podstawie pilnego okólnika szefa policji bezpieczeństwa Rzeszy Heydricha z dnia 21 września 1939 r., zaś na terenie Generalnej Gubernii na podstawie analogicznego dekretu Hansa Franka z 28 listopada 1939 r. (Isaiah Trunk, *Judenrat. The Jewish councils in Eastern Europe under Nazi Occupation*, New York – London 1972, s. 1 nn.)

¹¹ Mosze (Moniek) Merin – (1906-1943), jedna z najbardziej kontrowersyjnych postaci wśród przywódców polskich Żydów okresu II wojny światowej. Przed wybuchem wojny działacz sosnowieckiej organizacji syjonistycznej, od stycznia 1939 r. członek sosnowieckiej rady żydowskiej. Na początku okupacji mianowany przez Niemców prezesem sosnowieckiego Judenratu, a następnie prezesem (*Leiter*) Centrali gmin żydowskich na Wschodnim i Górnym Śląsku z siedzibą w Sosnowcu. Okręg Centrali liczył około 100.000 osób. Był zwolennikiem polityki „ocalenia przez pracę” polegającej na zaangażowaniu ludności żydowskiej w działalność gospodarczą na rzecz okupacyjnych władz niemieckich, później (od maja 1942 r.) brał czynny udział w likwidacji gmin żydowskich, poprzez kolaborację z władzami okupacyjnymi starając się ocalić część ludności żydowskiej. 21 czerwca 1943 r. wraz z grupą najbliższych współpracowników deportowany do Auschwitz, gdzie zginął. Por. Paweł Wiederman, *Płowa bestia. Powieść*, Monachium 1948, hasło „Merin Moshe” autorstwa Avihu Ronena w *Encyclopedia of the Holocaust*, wyd. Israel Gutman, New York-London 1990, t. III, s. 972-974 oraz Trunk, *Judenrat*.

¹² Marian Auerhahn, *Relacje...*

¹³ „W listopadzie zostaje utworzona Rada Żydowska na żądanie władz niemieckich, z prezesem Szwarbergiem na czele. 15 najbardziej poważanych obywateli miasta zabierają Niemcy jako zakładników na kilka tygodni, męcząc przytym ich w okropny sposób.” (Parasol, *Relacje...*). Franciszek Parasol - prawdopodobnie tożsamy z Efraimem – w trakcie przesłuchania w Prezydium Wojewódzkiego Komitetu Żydowskiego w Katowicach dnia 18 marca 1947 r. w charakterze świadka w sprawie Gidy Czarnego zeznał: „Z początkiem okupacji niemieckiej przebywałem w Olkuszu, gdzie starano się mnie powierzyć stanowisko prezesa Gminy

Żydów
bym w
chiwur
¹⁴ W
1939 r.
ŻIH, sy
¹⁵ Pa
(w: Ks
Auerba
archiw.
18 grud
¹⁶ I.
marka
dzenia.
¹⁷ Ka
¹⁸ Au
¹⁹ Sro
Olkusza
²⁰ Dz
²¹ Au
²² Au
dzi zob
²³ Pa
pisze W
wysiedl
Dyonizy
Sławko
Sobol z
Adlerfli
dlenia (
²⁴ Pa
²⁵ Tis
²⁶ Pa
cyclopa
gólności
²⁷ Bq
światow
s. 142.
²⁸ Eli
²⁹ Ki
³⁰ Pa
³¹ Ler
³² Cy
³³ 194

Żydowskiej w Olkuszu. Nie przyjąłem tego stanowiska z uwagi na to, że musiałbym w tym wypadku w tej czy innej formie współpracować z okupantem.” (Archiwum ŻIH, Sądy Społeczne, sygn. 313/28, k. 41).

¹⁴ Wiederman, *Płowa bestia*, s. 50. Być może stało się to do dnia 13 listopada 1939 r. Inne źródła mówią o utworzeniu Centrali w początkach 1940 r. (Archiwum ŻIH, sygn. 313/28, k. 18 i 33).

¹⁵ Parasol, *Relacje...* oraz pamiętnik Heleny Kocjanówny, zapis z 20 XII 1939 r. (w: *Księga pamiątkowa Liceum w Olkuszu 1916-1956*, Kraków 1957, s. 202). Auerbachowa twierdzi, że opaski wprowadzono w 1940 r. Zachowane w zbiorach archiwalnych ŻIH obwieszczenie komisarza Zawiercia wprowadzało opaski od 18 grudnia 1939 r. (sygn. 241/269).

¹⁶ I. Sroka, *Górny Śląsk...*, s. 212. Ostatecznie na terenie rejencji katowickiej marka niemiecka stała się jedynym środkiem płatniczym na podstawie rozporządzenia z 22 listopada 1939 roku (tamże, s. 212-213).

¹⁷ Kantyka, *Na jurajskim szlaku...*, s. 16.

¹⁸ Auerbachowa, *Relacje...*

¹⁹ Sroka, *Policyjny spis ludności...*, s. 372, tab. 8. Ryszard Kołodziejczyk, *Dzieje Olkusza...*, t. II, s. 150-151, tab. 28 (29) i s. 180, tab. 37.

²⁰ *Dzieje Olkusza...*, t. II, s. 148-149.

²¹ Auerbachowa, *Relacje...*

²² Auerbachowa twierdzi, że „w 1939 roku została nałożona kontrybucja i Żydzi zobowiązani byli oddać wszystko złoto.” (*Relacje...*).

²³ Parasol, *Relacje...* Parasol nazywa Sobolą „awanturnikiem”. Być może o nim pisze Wiederman: „Z takich to młodzieńców o wysokich butach złożony jest sztab wysiedleńczy urzędników a dowództwo nad nim otrzymał nie kto inny, jak pan Dyonizy (!) Sobol. Imię i nazwisko mówią już za siebie.” (*Płowa bestia*, s. 143). Sławkowska Żydówka Sara Klein twierdzi, że „Do Sławkowa przyjeżdżał często Sobol z ramienia Centrali żydowskiej w Sosnowcu.” (*Relacje...*, sygn. 301/2726). Adlerfliegel mówi o Sobolu jako o prezesie olkuskiej gminy w momencie wysiedlenia (*Relacje...*, zob. dalej, s. 16).

²⁴ Parasol, *Relacje...*

²⁵ Tizler, *Relacje...*, sygn. 301/1552 – odpisy, s. 5.

²⁶ Parasol, *Relacje...* . Być może tych właśnie przesiedleńców ma na myśli *Encyclopaedia Judaica* mówiąc, iż olkuski Judenrat „musiał zatroszczyć się w szczególności 800 deportowanymi z innych miejscowości Górnego Śląska.” (k. 1367).

²⁷ Bogdan Cybulski, *Żydzi polscy w prowincji górnośląskiej w okresie II wojny światowej*, (w: „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka”, nr 1, 1989, s. 137-149), s. 142.

²⁸ Eliaasz Lemberg, *Relacje...*

²⁹ Kiciarski, s. 230.

³⁰ Parasol, *Relacje...*

³¹ Lemberg błędnie podaje datę 31 sierpnia 1940 roku (*Relacje...*).

³² Cytat za Kołodziejczyk, *Dzieje Olkusza...*, t. II, s. 176.

³³ *1940...*, s. 8.

³⁴ Relacja Piotra Szymczyka w 1940..., s. 10-11.

³⁵ Na stronach internetowych Yad Vashem znaleźć można – niepotwierdzone nigdzie indziej - twierdzenie, jakoby Tadeusz Lupa był Żydem.

³⁶ Relacja Jana Kasprzyka w 1940..., s. 9.

³⁷ Auerbachowa, *Relacje...*

³⁸ Być może ten właśnie incydent relacjonuje Stanisław Tarasin, wspominając: „Nagle usłyszałem szczególny śmiech i wrzask. Ostrożnie odwróciłem głowę i zobaczyłem dwóch Żydów w strojach liturgicznych. Bito ich batami po głowach, nogach i gdzie się dało, aż popadali i stracili świadomość.” (*Partyzanckie wspomnienia*, Olkusz 1999, s. 5). Według informacji zamieszczonych na internetowych stronach Yad Vashem, Mosze Hagerman został zamordowany w 1942 r. prawdopodobnie na Majdanku.

³⁹ Marian Kiciarski, *Olkusz pod okupacją...*, s. 231. Kołodziejczyk, *Dzieje Olkusza...*, t. II, s. 174. Jan Kantyka twierdzi, iż Majer był ofiarą śmiertelną Krwawej Środy (*Na jurajskim szlaku...*, s. 224). Podobnie 1940..., s. 9 mówi, iż mimo ofiarnej pomocy olkuskich lekarzy Majer zmarł po kilku dniach.

⁴⁰ Eliaz Lemberg, *Relacje...*

⁴¹ Kiciarski, s. 228.

⁴² Kiciarski, s. 229.

⁴³ *Dzieje Olkusza...*, t. II, s. 180, tab. 37.

⁴⁴ *Encyclopaedia Judaica*, k. 1367.

⁴⁵ Dulag - „Dulag jest to skrót Durgangslagru, urządzonego w nowowbudowanym przed wojną gmachu żydowskiego gimnazjum kupieckiego. Do tego gmachu, który był strzeżony przez oddział S.S., kierowała milicja materiał, który przeznaczony był na wyjazd do obozów pracy.” (Wiederman, *Płowa bestia*, s. 111). Dulag mieścił się na ul. Składowej 5 w Sosnowcu (N. Sziernfinkel, *Zagłada Żydów Sosnowieckiego getta*).

⁴⁶ Parasol, *Relacje...*

⁴⁷ *Encyclopaedia Judaica*, k. 1367. Auerbachowa pisze, że „w 1941 roku wysyłano młodych mężczyzn i młode kobiety do łagrów na pracę na terenie Śląska.” (*Relacje...*). Z kolei Kantyka (*Na jurajskim szlaku*, s. 34) pisze o deportacji w głąb Rzeszy 500 młodych Żydów jeszcze przed powstaniem getta, choć jako datę jego powstania błędnie wskazuje na luty 1941 r. – por. przyp. 57.

⁴⁸ ordnerzy – członkowie milicji żydowskiej (Ordnungsdienst, O. D. – niem. służba porządkowa), formacji utworzonej przez podległe okupacyjnym władzom niemieckim Judenraty, która odegrała haniebną rolę zwłaszcza w trakcie akcji wysiedleńczych. Znamienne, iż nigdy wcześniej społeczności żydowskie nie posiadały tego rodzaju sił policyjnych (por. Trunk, Wiederman i hasło „Jüdischer Ordnungsdienst” autorstwa Aharon Weiss w *Encyclopedia of the Holocaust*, t. II, s. 771-774).

⁴⁹ Czarna Fanny – „prawa ręka Leitera i jego zastępczyni” (Wiederman, s. 12).

⁵⁰ Heinrich Lindner – SS-Obersturmbahnführer w Dienststelle w Sosnowcu, Der Sonderbeauftragte (niem.: *Pełnomocnik do specjalnych poruczeń*), odpowiedzialny za pracę przymusową (*Arbeitseinsatz*) Żydów w rejencji katowickiej (zob. Za-

rząd Przed
212/6, k. 1
48).

⁵¹ Knoll

(N. Sziernfinkel)

⁵² Wo ha

⁵³ Polnis

⁵⁴ Auerh

⁵⁵ *Gazeta*

⁵⁶ Parasol

⁵⁷ Kanty

nastąpiło w

polских 19

bachowa m

mieściło się

przestrzegal

winienia str

przygotowa

przesiedlon

przesiedlen

połączenia i

1941 roku y

żyją w bard

kać w jedny

wanie łapan

(*Relacje...*).

⁵⁸ Kuba

kierował prz

skich właczy

bestia, s. 12

com żydow

⁵⁹ Becelel

doksyjny Ży

prezesem N

Płowa bestia

⁶⁰ Maria

⁶¹ Judenvi

⁶² Eliaz I

⁶³ *Encycle*

⁶⁴ O lutyn

1942 r., zaś

marcu.

⁶⁵ Kołodz

Mickiewicz

niepotwierdzone

in, wspominając:
wróciłem głowę i
tami po głowach,
artyzanckie wspo-
na internetowych
1942 r. prawdo-

zyk, *Dzieje Olku-*
iertelną Krwawej
ni, iż mimo ofiar-

w nowowybudo-
skiego. Do tego
a materiał, który
Płowa bestia, s.
nfinkel, *Zagłada*

1941 roku wy-
terenie Śląska.”
eportacji w głąb
ć jako datę jego

D. – niem. służ-
n władzom nie-
cie akcji wysie-
ie nie posiadały
scher Ordnungs-
ust, t II, s. 771-

ederman, s. 12).
Sosnowcu, Der
, odpowiedzial-
ickiej (zob. Za-

rząd Przedstawicielstwa Ludności Żydowskiej w Będzinie (w Bendsburgu), sygn. 212/6, k. 150, archiwum ŻIH oraz Wiederman, s. 78 i N. Szternfinkel, *Zagłada*, s. 48).

⁵¹ Knoll – referent (obok Kuczynsky’ego i Messnera) w Dienststelle w Sosnowcu (N. Szternfinkel, *Zagłada*, s. 48).

⁵² Wo hast du deine Judem stehen? – niem. Gdzie stoją ci twoi Żydzi?

⁵³ Polnische Schweine Ärzte nach Hause – niem. Polska świnia doktor do domu.

⁵⁴ Auerhahn, *Relacje...*

⁵⁵ *Gazeta Żydowska*, rok II, nr 3, Kraków, piątek 10 stycznia 1941, s. 7.

⁵⁶ Parasol, *Relacje...*

⁵⁷ Kantyka twierdzi – choć nie podaje żadnego źródła – że utworzenie getta nastąpiło w lutym 1941 r. (s. 34). Podobnie - *Obozy hitlerowskie na ziemiach polskich 1939-1945. Informator encyklopedyczny*. Warszawa 1979, s. 346. Auerbachowa mówi o wiosnie 1941 r.: „Wiosną 1941 roku zostało utworzone getto, mieściło się ono na krańcu miasta. Nie było ogrodzone, a mimo to Żydzi pilnie przestrzegali zakazu wydalania się poza granice getta, gdyż za najdrobniejsze przewinienia srogo karano.” (*Relacje...*). Z kolei Parasol mówi: „W 1941 roku zostaje przygotowane getto. Społeczeństwo aryjskie, które mieszka za miastem zostaje przesiedlone do centrum do mieszkań żydowskich, a Żydzi zostają przymusowo przesiedleni za miasto do Sikorki (stacja przed Olkuszem) i do Słowik. Celem połączenia tych 2 skupień żydowskich zostaje zrobiona specjalna droga. W maju 1941 roku wszyscy Żydzi z Olkusza są skupieni już w tych 2 miejscowościach i żyją w bardzo ciężkich warunkach mieszkaniowych. Kilka rodzin musiało mieszkać w jednym mieszkaniu. Skupienie Żydów w jednym miejscu ułatwia organizowanie łapanek a młodzież żydowską wysłania do przymusowych obozów pracy.” (*Relacje...*).

⁵⁸ Kuba Wulkan – „50-letni młodzieniec” (Wiederman, *Płowa bestia*, s. 149), kierował przesiedleniem w 1940 r. Żydów ze Śląska i Zaolzia na obszar ziem polskich włączonych do Rzeszy - tzw. Górny i Wschodni Śląsk (Wiederman, *Płowa bestia*, s. 128), odpowiedzialny w sosnowieckiej Centrali za dostarczanie Niemcom żydowskiej siły roboczej (Wiederman, *Płowa bestia*, s. 201).

⁵⁹ Becalel Cukier (Zucker) – pierwszy prezes chrzanowskiego judenratu, ortodoksyjny Żyd i przedwojenny przywódca Mizrachi w Chrzanowie, wraz z wiceprezesem Nusbaumem wysłany do Auschwitz i tam zamordowany (Wiederman, *Płowa bestia*, s. 114-118, 120 i 192 oraz Trunk, s. 331).

⁶⁰ Maria Adlerfliegel, *Relacje indywidualne*, sygn. 301/3475.

⁶¹ Judenviertel – (niem.) dzielnica żydowska.

⁶² Elias Lemberg, *Relacje...*

⁶³ *Encyclopaedia Judaica*, k. 1367.

⁶⁴ O lutym Kołodziejczyk. Lemberg mówi o kwietniu, Adlerfliegel o początku 1942 r., zaś Leszczyński o 6 marca 1942 r. Parasol mówi o święcie Purym w marcu.

⁶⁵ Kołodziejczyk, s. 164. Kołodziejczyk pisze, że egzekucji dokonano na ul. Mickiewicza. Tymczasem materiał zdjęciowy wskazuje wyraźnie, iż egzekucji

dokonano na rosnących do dzisiaj kasztanowcach przy ul. Kościuszki na placu po dawnym klasztorze Augustianów. Leszczyński mówi wyraźnie o ulicy Kościuszki. Parasol mówi o czterech Żydach (*Relacje...*).

⁶⁶ Eliaz Lemberg, *Relacje...*

⁶⁷ Maria Adlerfliegel, *Relacje...*

⁶⁸ Parasol, *Relacje...*

⁶⁹ Kazimierz Leszczyński, *Eksterminacja ludności na ziemiach polskich w latach 1939-1945. Opracowanie materiałów ankiety z 1945 r. (województwa: krakowskie i lubelskie)*, s. 157, poz. 537, w: *Biuletyn Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce*, t. IX, Warszawa 1957, s. 113-255.

⁷⁰ *Rejestr miejsc i faktów zbrodni popełnionych przez okupanta hitlerowskiego na ziemiach polskich w latach 1939-1945. Województwo katowickie*, s. 79. W połowie maja 1942 r. w Chrzanowie Niemcy dokonali egzekucji przez powieszenie 7 Żydów, z których jeden pochodził z Olkusza i skazany został za posiadanie kielbasy [*Chrzanow: the Life and Destruction of a Jewish Shtetl*].

⁷¹ Kołodziejczyk, s. 163.

⁷² Zarząd Przedstawicielstwa Ludności Żydowskiej w Będzinie (w Bendsburgu), archiwum ŻIH, sygn. 212/6, k. 145-147. *Encyclopaedia Judaica* mówi o 150 kobietach (k. 1367).

⁷³ *Encyclopaedia Judaica*, k. 1367.

⁷⁴ Maria Adlerfliegel, *Relacje...*

⁷⁵ Wiederman, s. 14. Jak mówi Anna Lerchenfeld: „Kilka miesięcy wcześniej [przed pierwszym wysiedleniem z Będzina w maju 1942 roku – przyp. KK] został zorganizowany szop Rosnera (fabryka szycia i naprawiania mundurów wojskowych.) W szopie tym otrzymało pracę kilka tysięcy Żydów. Była to najpewniejsza placówka pracy. Po pewnym czasie i w szopie tym zaczęto stosować metody gminy żydowskiej. „Zapłacisz, dostaniesz się do szopu”. Z początkiem 1943 roku za dostanie się do szopu Rosnera płacono wtedy minimum 8.000-10.000 marek. Ludzie pracujący w szopie Rosnera byli wolni od pracy w obozach i od wysiedlenia.” (*Relacje...*, sygn. 301/524, s. 5).

⁷⁶ Tę lakoniczną, niepotwierdzoną gdzie indziej informację, podaje bez powołania się na źródło Kołodziejczyk, *Dzieje Olkusza...*, t. II, s. 216.

⁷⁷ I. Libura na podstawie wspomnień Tobiasza Zilberszaca pisze, iż likwidacja getta nastąpiła w lipcu 1942 r. (*Tragedia ludności żydowskiej*, w: *Księga pamiątkowa Liceum w Olkuszu 1916-1956*, Kraków 1957, s. 86). Podobnie twierdzi Trunk (*Judenrat...*, s. 649, przyp. 17) oraz Kołodziejczyk (s. 179).

⁷⁸ Blechhammer – Błachownia Śląska, obóz koncentracyjny utworzony w kwietniu 1942 r. koło Koźła (30 km na zachód od Gliwic), początkowo był obozem pracy przymusowej dla Żydów (*Judenlager*) – Shmuel Krakowski, hasło “Blechhammer”, *Encyclopedia of the Holocaust*, t. I, s. 218-219.

⁷⁹ Eliaz Lemberg, *Relacje...*

⁸⁰ Dienststelle – niem. dosłownie urząd, biuro, władza.

⁸¹ Judenrein – niem. wolny od Żydów, dosłownie - czysty od Żydów.

⁸² Śmietana Wolf (Wówek) – obok Merina i Czarnej wchodził w skład kierow-

nictwa C
wysiedler
akcji wys

⁸³ Lieb
Lieberma

⁸⁴ Dziej
150 robot

⁸⁵ Mari

⁸⁶ Elias

⁸⁷ Mow

obecnie tr

⁸⁸ Lub

⁸⁹ das is

ko jedno,

⁹⁰ Maria

widualnycl

macji J. T.

scowości -

na dekada

⁹¹ Parasc

⁹² Auerth

⁹³ Wiede

Żydów zost

dów z pow

zją. Przerzu

ło spustosz

znikły z pc

mieszcyce i

mniej. Moł

scowości, k

stała istnieć

ich do now

rękach Leit

kierowali. (

Okręgu do

scowości, w

których wsz

⁹⁴ Kuczyni

Czy z tym i

nie dobrze i

nie wiadom

doskonale o

się do pracy

czas na miej

nictwa Centrali (Wiederman, *Płowa bestia*, s. 76), zastępcą Merina w trakcie akcji wysiedleńczej (s. 140), którą kierował w Sosnowcu (s. 185), brał czynny udział w akcji wysiedleńczej w Chrzanowie (s. 202).

⁸³ Liebermann – „Kierownikiem Wydziału Zdrowia przy Centrali był Dr Henryk Liebermann.” (Adlerfliegel, *Relacje...*).

⁸⁴ *Dzieje Olkusza*, s. 158: „4. Fabryka toreb i walizek E. Wilkensa w Olkuszu z 150 robotnikami”.

⁸⁵ Maria Adlerfliegel, *Relacje...*

⁸⁶ Eliaz Lemberg, *Relacje...*

⁸⁷ Mowa o istniejącym do dziś budynku przy ulicy Mickiewicza, w którym obecnie mieści się olkuski Urząd Powiatowy.

⁸⁸ Lub Boluś.

⁸⁹ das ist doch ganz egal, schau dass du rauskommst – niem. Przecież to wszystko jedno, wynoś się prędko.

⁹⁰ Marian Auerhahn, *Relacje...* Moja kwerenda w odniesieniu do *Relacji indywidualnych* znajdujących się w zbiorach ŻIH w Warszawie nie potwierdziła informacji J. T. Grossa o tym, jakoby w Olkuszu – pośród wielu innych polskich miejscowości – „mordowano Żydów masowo podczas akcji wysiedleńczych” (*Upiorna dekada...*, s. 57-58, przyp. 26).

⁹¹ Parasol, *Relacje...*

⁹² Auerbachowa, *Relacje...*

⁹³ Wiederman, s. 133–205. Jak pisze Wiederman, „Olkusz, liczący kilka tysięcy Żydów został za jednym zamachem „Judenrein”. Żelazna miotła, sprzątająca Żydów z powierzchni, pracowała bezustannie, systematycznie i z niemiecką precyzją. Przerzucała się z miejscowości do miejscowości, wszędzie czyniąc swoje dzieło spustoszenia. Zawiercie dało swój podatek krwi we formie kilku transportów, znikły z powierzchni ziemi gminy Kłobuck, Krzepice, Andrychów i Kęty, Strzemieszyce i Łazy, Kazimierz, Niwka i Dańdówka. Czy już koniec na tym? Bynajmniej. Moloch jeszcze nie był syty ofiar. Powrócono więc do tych samych miejscowości, które już swoją ofiarę złożyły. Stara gmina żydowska w Jaworznie przestała istnieć. Z początkiem lipca zabrano pozostałą tam ilość Żydów i przyłączono ich do nowych transportów chrzanowskich. A cała akcja wciąż spoczywała w rękach Leitera z nieodłączną Czarną. Wszędzie osobiście byli, wszystkim sami kierowali. (...) Rozpoczęło się wysiedlenie w połowie maja i bez przerwy trwało w Okręgu do połowy lipca. W ciągu tego krótkiego czasu znikli Żydzi z takich miejscowości, w których od setek lat mieszkali. Wywieziono około 15 000 Żydów, po których wszelki ślad zginął.” (s. 205-206).

⁹⁴ Kuczyński, Kutziński – „urzędnik Sondera, (...) tytułowano go Studienratem. Czy z tym tytułem przyjechał z Bukowiny, (był Buchenlaenderem, który naturalnie dobrze mówił po żydowsku) czy też w Sosnowcu tym tytułem obdarzono go, nie wiadomo. Ale ten właśnie Studienrat (chyba z zawodu weterynarz) miał tak doskonale oko, że jak tylko człowieka zmierzył, momentalnie ocenił, czy nadaje się do pracy, na wysiedlenie, albo czy może jeszcze zostać na popas przez pewien czas na miejscu. Decyzja o losie człowieka trwała tak długo, ile czasu potrzeba na

wypowiedzenie słowa – jeden, dwa, trzy. Jak było, gdy się sortuje, przepędzano Żydów przez furtkę, koło której umieszczony był pan Studienrat Kutziński, asystowali mu Leiter i Czarna. Kiedy pan Studienrat wypowiedział słowo – jeden, „sztuka” przeznaczona była na wysiedlenie, kiedy wymówił – dwa oznaczało to „Einsatz” a trzy – chwilowo zostaje na miejscu. Sztuki: tak ponumerowane, przepędzano do osobnych przegródek. Czynność ta odbywała się błyskawicznie. Od czasu do czasu Leiter lub Czarna wpływali na decyzję Kutzińskiego, a on w takich wypadkach liczył się z ich zdaniem.” (Wiederman, *Płowa bestia*, s. 204). Jak podaje księga pamiątkowa Żydów chrzanowskich, po wojnie Kuczyński rozpoznany został przez chrzanowskich Żydów w Weiden (Bawaria), gdzie pełnił funkcję nauczyciela w niemieckiej wyższej szkole. Polskie władze zażądały jego ekstradycji i w październiku 1948 r. został skazany na śmierć przez sąd w Sosnowcu (*Chrzanon: The Life and Destruction of a Jewish Shtetl*, New York 1989 - wersja dostępna pod adresem internetowym JewishGen.org).

⁹⁵ Libura, s. 86. Libura pisze, iż część przeznaczonych do pracy osadzono w getcie w Śróduli w Sosnowcu, a część wysłano do tych obozów. Libura podaje ponadto 18 nazwisk byłych żydowskich uczniów i uczennic gimnazjów olkuskich, którzy zginęli w trakcie wojny.

⁹⁶ 3000 Żydów z Olkusza przybyło w czerwcu 1942 r. z Olkusza do Auschwitz – wszyscy zostali zagazowani (Aleksander Krugłow, *Deportacja Żydów śląskich do hitlerowskich obozów zagłady w latach 1941-1944*, w: „Studia nad faszyzmem i zbrodniami hitlerowskimi”, Wrocław 1990, t. XIII, Acta Universitatis Wratislaviensis N° 1072, s. 268). Danuta Czech w Kalendarium wydarzeń w KL Auschwitz (Oświęcim 1992) podaje informację, iż około 2 VI 1942 r. „zabito gazem cyklo-nem B w bunkrze nr 1 w Birkenau Żydów – mężczyzn, kobiety i dzieci – deportowanych z Olkusza”. Podana data jest oczywiście sprzeczna ze wszelkimi źródłami dotyczącymi wysiedlenia olkuskich Żydów. Czech powołuje się na Natana Eliasza Szternfinkla *Zagładę Żydów Sosnowca* (Katowice 1946, s. 35), ale sam Szternfinkel stwierdza jedynie, iż „na początku czerwca odbyło się również „wysiedlenie” w Olkuszu. Wszyscy tamtejsi Żydzi zostali wywiezieni do Oświęcimia, a tylko garstka uprzywilejowanych niedobitków została sprowadzona do Sosnowca.” (N. E. Szternfinkel, *Zagłada Żydów sosnowieckiego getta*, w: *Żydzi w Zagłębiu*, s. 55).

⁹⁷ Zarząd Przedstawicielstwa Ludności Żydowskiej w Będzinie (w Bendsburgu), archiwum ŻIH, sygn. 212/6, k. 127-144.

⁹⁸ *Encyclopaedia Judaica*, k. 1368. Burchard (*Pamiętki i zabytki kultury żydowskiej w Polsce*, Warszawa 1990, s. 191) – powtarzający wszystkie informacje o olkuskich Żydach za *Encyclopaedia Judaica* (choć tego nie zaznacza) – bezzasadnie twierdzi, że po likwidacji getta pozostało w Olkuszu 20 Żydów, których Niemcy rozstrzelali zaraz po uporządkowaniu terenu getta. Kantyka pisze o 17 żydowskich rzemieślnikach (s. 34), którą to informację – prawdopodobnie za nim – powtarza Kołodziejczyk (*Dzieje Olkusza...*, t. II, s. 179 oraz tab. 37). Wśród owych rzemieślników pozostawionych w Olkuszu było trzech braci Zilberszaców – Tobiasz, Chaskiel i Josek. Fabryka walizek, mieszcząca się przed wojną i na

początku
ścia pro
go i I. V
dana za
bahnhof
ren Fabr
ciasna fi
okazała
stiańskie
autora z
Partyzan
⁹⁹ Jerz
¹⁰⁰ Ko
¹⁰¹ Za
gu), sygr
¹⁰² Rac
234-235
¹⁰³ Ka
faktów z
w latach
¹⁰⁴ Ka
¹⁰⁵ Par
¹⁰⁶ Kor
¹⁰⁷ Bar
States Ho
of Jewish
¹⁰⁸ Ban
¹⁰⁹ „Co
American
¹¹⁰ DP
¹¹¹ HIA
żydowski
wych zak
¹¹² Isaia
słeniu dat
1941, poc
Trunk - v
Kiwkovic
w określe
¹¹³ Kon
¹¹⁴ Nies
niektórch
kusz” w /

początku okupacji w budynku przy ul. Szpitalnej (prawdopodobnie 11 - róg przejścia prowadzącego do ul. Krakowskiej), należała przed wojną do M. Pasanowskiego i I. Weissmanna. Na początku okupacji przejęta przez Niemców, potem sprzedana za bezcen przez niemiecki Treuhand hamburskiemu Niemcowi SS-sturm-bahnführerowi Ewaldowi Wilkensowi funkcjonowała jako „Koffer und Lederwaren Fabrik inhaber Ewald Wilkens in Ilkenau”. Gdy lokalizacja ta okazała się zbyt ciasna fabrykę przeniesiono na Szpitalną 10 (przy Gęsiej). Potem i ta lokalizacja okazała się za ciasna i Wilkens przeniósł fabrykę do domu Wojaczka na Augustiańskiej (dawne gimnazjum żeńskie) już po likwidacji getta (Korespondencja autora z Panem Adamem Urasińskim oraz wspomnienia Zbigniewa Kwietnia w *Partyzanckie wspomnienia*, Olkusz 1999, s. 45 nn.).

⁹⁹ Jerzy Roś, *Historia Niemców olkuskich*, s. 17.

¹⁰⁰ Kołodziejczyk, s. 180, tab. 37.

¹⁰¹ Zarząd Przedstawicielstwa Ludności Żydowskiej w Będzinie (w Bendsburgu), sygn. 212/9, k. 11, 13, 29, 31, 37, 51, 61 i 63, archiwum ŻIH.

¹⁰² Rachela Grünstein, *Relacje indywidualne*, sygn. 301/3439. Por. Kiciarski, s. 234-235.

¹⁰³ Kazimierz Leszczyński, *Eksterminacja...*, s. 159, poz. 555. *Rejestr miejsc i faktów zbrodni popełnionych przez okupanta hitlerowskiego na ziemiach polskich w latach 1939-1945. Województwo katowickie*, s. 89.

¹⁰⁴ Kantyka, *Na jurajskim szlaku...*, s. 230.

¹⁰⁵ Parasol, *Relacje...*

¹⁰⁶ Korespondencja autora z Panią Bellą Rotner.

¹⁰⁷ Benjamin and Vladka Meed, *Registry of Jewish Holocaust Survivors*, United States Holocaust Memorial Museum in cooperation with the American Gathering of Jewish Holocaust Survivors, 1996, t. II, s. 146.

¹⁰⁸ Benjamin and Vladka Meed, *Registry...*, t. II, s. 289.

¹⁰⁹ „Court of Honour and Rehabilitation of the Union of Liberated Jews in the American Zone in Germany” (Trunk, s. 549).

¹¹⁰ DP – the displaced persons (Trunk, s. 553).

¹¹¹ HIAS – Hebrew Immigrant Aid Society, stowarzyszenie pomocy imigrantom żydowskim w Stanach Zjednoczonych powstałe na bazie organizacji pomocowych założonych w 1881 roku.

¹¹² Isaiah Trunk, *Judenrat...*, s. 556-557. Trunk zwraca uwagę na błąd w określeniu daty w oskarżeniu o uczestnictwo w akcji przesiedleńczej w latach 1940-1941, podczas gdy pierwsza akcja przesiedleńcza miała miejsce – jak twierdzi Trunk – w lipcu 1942 r. (s. 649, przyp. 17). Być może jest to błąd, a być może Kiwkowicz przebywał w Olkuszu tylko do 1941 r.? Z kolei Trunk wydaje się mylić w określeniu daty akcji przesiedleńczej z olkuskiego getta – por. przypis 77.

¹¹³ Korespondencja autora z Panią Marią Zykan-Zilberszac.

¹¹⁴ Niestety ze względu na barierę językową treść tej książki – poza opisami niektórych zdjęć – pozostaje mi nieznaną. Podobnie rzecz się ma z hasłem „Olkusz” w *Pinkas Hakehilot Polin*, (t. 7, Jerusalem 1999).

ZUSAMMENFASSUNG

Vernichtung der Olkuszer Juden

Die deutschen Truppen besetzten Olkusz am 5. September 1939. Zwischen dem 5. und 7. September 1939 ermordeten die Deutschen in Sławków 98 zurückkehrende Juden. Bald nach dem Einmarsch deutscher Truppen wurde die jüdische Bevölkerung gezwungen, zu den öffentlichen Arbeiten und zum Schneeräumen zu erscheinen. Die Juden wurden aus den besseren Wohnungen im Stadtzentrum entfernt, ihr Vermögen wurde geraubt. Am 25. Oktober 1939 wurde ein Teil des Kreises Olkusz (powiat olkuski) mit der Stadt Olkusz selbst, dem III. Reich, der östliche Teil des Kreises dagegen, dem Generalgouvernement einverleibt. Vermutlich noch im Jahre 1939 wurde der Judenrat einberufen, der möglicherweise vom Azryl Flaszenberg bzw. dem Präsidenten Szwarcberg organisiert wurde. Die Jüdische Gemeinde in Olkusz wurde zusammen mit den sonstigen Gemeinden der Region der Zentrale der Jüdischen Gemeinden in Ostoberschlesien mit Sitz in Sosnowiec angegliedert.

Vermutlich schon anfangs Dezember 1939 wurden die Juden gezwungen, weiße Leinenbinden mit Davidstern auf dem linken Ärmel zu tragen. Schon früher, nämlich am 8. September 1939, verordneten die Besatzungsbehörden, mit der Einführung der deutschen Mark, die ersten Einschränkungen der Freiheiten für die jüdische Bevölkerung, indem den Juden verboten wurde, mehr als 1 Tausend RM bzw. 2 Tausend Złoty im Hause zu besitzen. Es wurde auch eine obligatorische Kennzeichnung von Geschäften und Werkstätten in ihrem Besitz eingeführt. Weiters wurde verboten, das Vermögen den Ariern zu übergeben, in den Banken wurden alle Wertpapierdepots gesperrt.

Gemäß der deutschen Zählung vom 23. Dezember 1939 betrug die Zahl der jüdischen Bevölkerung in 6 Städten des Kreises Olkusz 4.097 Personen (7,8 % der Gesamtbevölkerung). Die meisten (3.080) wohnten in Olkusz, weiter in Sławków (960), Ogrodzieniec (27), Gorenice (14) sowie Bolesław und Klucze (je 8). Die Mehrheit der Juden - 4.058 Personen - sprach zuhause jiddisch (3.049 in Olkusz, 951 in Sławków, 24 in Ogrodzieniec, 14 in Gorenice, 8 in Klucze und 7 in Bolesław).

Im Jänner 1940 hatte die Zentrale einen gewissen Sobol zum Kommissär des Judenrates in Olkusz ernannt. Die Juden werden gezwungen, Kontribution in Form vom Gold zu leisten. Sobol organisierte eine Miliz, die darauf achtete, dass sich kein Jude von den Arbeiten herumdrückt. In dieser Zeit wurde die Synagoge geschändet. Im Februar 1940 wurde ein Teil der jüdischen Geschäfte aufgelöst, die anderen wurden von den Deutschen übernommen. Systematisch wurden auch die jüdischen Friedhöfe zerstört, indem man die Grabsteine für den Straßenbau (z.B. den Platz vor dem ehemaligen Gymnasiumsgebäude in der Piłsudski Str.), die Flächenreinigung und Bauvorhaben (z.B. Feuerbecken in Pomorzany, Pomorska Str.) verwendete.

Am 15. Juni 1940 wurde der Großteil von Juden aus Chorzów nach Olkusz (die

sonstigen
Chorzow,
inmitten d
Personen:
u.a. nach
Bielsko, C
melstellen
Ähnlich
„blutigen
material g
ter) der jü
chen und
weiteres O
Statsbürge
Am 10. O
Kreises Ol
Im Okto
porte der C
130 Juden
im August
Im Septe
Form eines
Jüdin ab d
hatte.
Im Septe
to übersie
Słowiki ein
siedlungsk
setzte, in /
Sosnowiec.
deln. Diese
nungen wu
zirka 10 T
Übersiedlur
mission von
die Wohnu
Diejenigen,
nungen. Di
sammen. D
bekamen W
- in Sikork
jüdischen V
eingezäunt,
überwacht.

sonstigen - nach Jaworzno) übersiedelt. Andere Quellen erwähnen 1500 Juden aus Chorzow, Piaśniki und weitere Orte in Oberschlesien. Die Ausgesiedelten wurden inmitten der hiesigen jüdischen Bevölkerung untergebracht, die nun zirka 4000 Personen zählte. Die Informationen über die Umsiedlung der schlesischen Juden, u.a. nach Olkusz bestätigt eine andere Quelle, die die Umsiedlung der Juden aus Bielsko, Cieszyn (und Umgebung), Mikołów, Mysłowice und Żywiec zu den Sammelstellen in den Kreisen Chrzanów und Olkusz erwähnt.

Ähnlich wie die sonstigen Stadtbewohner wurden Juden Opfer des so genannten „blutigen Mittwochs“ (krowa środa) am 31. Juli 1940. Aus dem erhaltene Bildmaterial geht hervor, dass Mosche ben Ischak Hagerman, Dajan (religiöser Richter) der jüdischen Gemeinschaft in Olkusz zum Objekt einer besonderen körperlichen und psychischen Mißhandlung auf dem Marktplatz in Olkusz wurde. Ein weiteres Opfer war damals der aus Olkusz stammende Jude Majer, amerikanischer Statsbürger.

Am 10. Oktober 1940 wohnten in dem an das Reich angeschlossenen Teil des Kreises Olkusz 4.021 Juden (8,1%).

Im Oktober 1940 begannen mit der Verschleppung von 140 Personen die Transporte der Olkuzer Juden in die Arbeitslager im Reich. Der zweite Transport mit 130 Juden verließ Olkusz im Jänner 1941, der dritte - bestehend aus 300 Frauen - im August 1941.

Im September 1941 wurde die weiße Armbinde durch einen gelben Fleck in Form eines Davidsterns und der Inschrift "Jude" ersetzt, den jeder Jude und jede Jüdin ab dem 12. Lebensjahr, angenäht auf der Kleidung in Brusthöhe, zu tragen hatte.

Im September 1941 wurden die Juden aus dem Zentrum von Olkusz in ein Ghetto übersiedelt, welches in der Vorstadt, in der Gegend von Parcze, Sikorka und Slowiki eingerichtet wurde. Die Übersiedlung bewerkstelligte eine spezielle Übersiedlungskommission, die sich aus Deutschen von außerhalb Olkusz zusammensetzte, in Anwesenheit von Beamten der Zentrale der Jüdischen Gemeinden in Sosnowiec. Die Juden konnte ihr gesamtes Hab und Gut mit Fuhrwerken übersiedeln. Diese Fuhrwerke wurden von der Jüdischen Gemeinde gestellt. Die Wohnungen wurden planmäßig nach den Straßen geleert. Die Übersiedlung dauerte zirka 10 Tage. Die Juden erfuhren nur ein Paar Tage vorher von der geplanten Übersiedlung. Jeder Jude wurde in die Jüdische Gemeinde zur Übersiedlungskommission vorgeladen und musste einen von der Kommission bestimmten Betrag für die Wohnung einzahlen. Die Wohnverhältnisse im Ghettobezirk waren sehr schwer. Diejenigen, die einen großen Geldbetrag bezahlt hatten, erhielten bessere Wohnungen. Die besten Wohnungen setzten sich aus einem Zimmer und Küche zusammen. Die Armen wohnten zu je 7-8 Personen in einem Zimmer. Die Reichen bekamen Wohnungen in demjenigen Ghettoeil, der nahe der Stadt lag, die Armen - in Sikorka. Gleichzeitig übersiedelten die Deutschen die Polen aus Sikorka in die jüdischen Wohnungen in der Stadt. Vermutlich war das Ghetto in Olkusz nicht eingezäunt, jedoch wurde der Eingang von der deutschen und jüdischen Polizei überwacht.

Anfangs 1942, zwischen Februar und April, wurden in Olkusz drei Juden gehängt, ihre Hinrichtung sollte für die Bevölkerung als Warnung vor illegalem Handel dienen. Dies waren: Jakub Mordka (Leon) Glajtman, Chaim Pinkus und Herz Moszek Matner, die beim Schmuggel von Wurst am Wege von Olkusz nach Chrzanów erwischt und verhaftet wurden. Am Morgen der Hinrichtung brachten die Deutschen 20 ältere, angesehene jüdische Bürger, die drei Galgen errichten mussten. Etwa 100-200 Juden wurden gezwungen, bei der Hinrichtung anwesend zu sein. Die Verurteilten gingen mit den Worten „Schma Israel“ zum Galgen. Danach konnten die Versammelten den Platz verlassen, die Hingerichteten blieben bis zum nächsten Tag am Hinrichtungsplatz. Sie wurden von der deutschen Polizei überwacht. Am nächsten Tag wurden sie von den Deutschen abgenommen und weggeführt.

Im Frühjahr 1942 wuchs die Zahl der Transporte von Juden aus Olkusz in die Arbeitslager. Am 12. März 1942 wurden 117 jüdische Frauen im Alter von dreizehn bis achtundzwanzig aus Olkusz in die Arbeitslager verschickt. Die Liste dieser Personen befindet sich heute im Archiv des Jüdischen Geschichtsinstitutes in Warschau. Am 20. April 1942 geht aus Olkusz ein Transport von 140 Männern ab, einen Monat später, d.h. 21.-23. Mai 1942 während des Feiertages Schawuoth, wurden zirka 1.000 Juden, darunter auch Frauen verschleppt.

In Olkusz befand sich eine Ausspeisung für arme Juden, die von der Gemeinde organisiert wurde und die zirka 300 Mittagessen ausgab. Es wurde auch ein Kindergarten für zirka 30 Kinder im Alter bis 7 Jahre betrieben, in welchem die Kinder spielen und essen konnten; am Abend gingen sie nach Hause zurück. Die Juden in Olkusz arbeiteten in einer Kofferfabrik und in der Schneiderwerkstatt (Shop / szop) von Rosner. Im Gebäude des ehemaligen Mädchengymnasiums wurde das jüdische Krankenhaus, geleitet von Dr. Marian Auerhahn-Gluszecki, untergebracht.

Im Juni 1942 erfolgte die Auflösung des Ghetto in Olkusz. Aus den Berichten der überlebenden Juden aus Olkusz geht hervor, dass die Liquidation des Ghetto in der Nacht vom 9. auf den 10. Juni bzw. in der Früh des 10. Juni 1942 begann. Die Entscheidungen bei der Durchführung der Auflösung des Ghetto hatten die deutschen Einheiten innen, obwohl die unmittelbare Durchführung der Aktion der jüdischen Miliz oblag. Anfänglich wurden die vorgeführten Juden im Gebäude der Gemeindegasse (ehemals Knabengymnasium) in der Nachbarschaft des jüdischen Krankenhauses versammelt. Dort blieben sie, bewacht von der jüdischen Miliz, bis zum nächsten Tag, an dem sie in unmittelbarer Nähe des Gebäude befindlichen Platz weiter getrieben wurden (insgesamt zirka 3.400 Personen). Auf diesem Platz fand dann die Selektion statt, die von dem SS-Mann Kuciński durchgeführt wurde. Von diesem Platz wurde der Großteil der Menschen zum Gebäude der Krankenkasse in der Mickiewicz Str. geführt. Eine kleine Gruppe (zirka 200 Personen), die als arbeitsfähig eingestuft wurden blieben im Haus, in dem sich die Gemeindegasse befand. Von dort wurden sie am nächsten Tag in das Durchgangslager in Sosnowiec, und anschließend in verschiedene Arbeitslager (Annaberg, Blechhammer, Gross-Rosen und Buchenwald) gebracht. Es ist nicht ausgeschlossen, dass in diesem Haus auch die Beschäftigten der Werkstatt Rosner

geblieb
kusz na
die An
sche Pe
überstel
Umgeb
Gebäud
sammel
(Samsta
bracht.
verblieb
port wu
Nach
Kofferfa
lassen zu
waren in
Kreises
Am 15
den Arbe
boren 18
Berichte
Mörderbr
Bezeich
Gebiet de
Nach d
Erneueru
von inner
ein temp
Im 194
kusz, von
Am län
sowie Ch
skenprod
Im Jahr
Olkuszer
vernichtet
Jasheev. I
beinhaltet
Synagoge
Heute le
Vereinigte

(Übersetz

geblieben sind (obwohl sie möglicherweise schon zwei Wochen früher von Olkusz nach Będzin zusammen mit Nähmaschinen abtransportiert wurden, überdies die Angestellten der Gemeinde und der jüdischen Miliz und sowie das medizinische Personal (zirka 200-300 Personen), die in das Durchgangslager in Sosnowiec überstellt wurden. Am Samstag früh wurden von den Städtchen und Dörfern der Umgebung Juden nach Olkusz gebracht und auf einem kleinen Platz vor dem Gebäude der Krankenkasse versammelt. Die im Gebäude der Krankenkasse versammelten Juden wurden in zwei Gruppen eingeteilt: die erste wurde am 13. Juni (Samstag) zum Bahnhof geführt, in Waggons verladen und nach Birkenau gebracht. Der nächste Transport - der sich aus den im Gebäude der Krankenkasse verbliebenen Juden zusammensetzte - ging am 15. Juni (Montag) ab. Diesem Transport wurden auch Kranke aus dem jüdischen Krankenhaus angeschlossen.

Nach der Auflösung des Ghetto sind in Olkusz noch 10 bis 20 Arbeiter aus der Kofferfabrik geblieben, die im Fabriksgebäude gewohnt haben, ohne dieses verlassen zu dürfen. Im Juli 1943 wurden sie in Lager verschleppt. Am 1. August 1942 waren in Olkusz 78 Juden. Am 10. Oktober 1943 befanden sich im Gebiet des Kreises Olkusz keine Juden mehr.

Am 15. Dezember 1944 hat die SS in Pomorzany zwei Personen erschossen - den Arbeiter Władysław Waś (geboren 1893) und den Fleischer Wiktor Waś (geboren 1895) - sie waren verdächtigt, einen Juden ermordet zu haben. Aus den Berichten der Einwohner von Pomorzany geht hervor, dass das Opfer der Mörderbrüder ein Jude war, den sie während des Krieges versteckt hatten.

Bezeichnenderweise waren von den 16.858 Opfern der deutschen Besatzung im Gebiet des Kreises Olkusz bis zu 15.067 Juden (89,4%).

Nach dem Krieg kehrten einige der geretteten Juden nach Olkusz zurück, eine Erneuerung der jüdischen Gemeinschaft kam aber nicht zustande, weil die meisten von ihnen die Stadt schnell verlassen haben. Gleich nach dem Krieg war in Olkusz ein temporäres jüdisches Komitee tätig.

Im 1948 wurde Mair Kiwkowicz, ein jüdischer Polizist aus dem Ghetto in Olkusz, vom Münchner Ehrengericht als Verräter des jüdischen Volkes verurteilt.

Am längsten, nämlich bis April 1966 blieben die Familien Rejla und Tobiasz sowie Chaja und Josek Zilberszac in Olkusz, die dort gemeinsam die Staubmaskenproduktion „TEZET“ führten.

Im Jahre 1972 wurde von dem Olkusz-Verband in Israel ein Gedächtnisbuch der Olkuzer mit dem Titel: „OLKUSZ. Gedächtnisbuch gewidmet der vom Holocaust vernichteten Gemeinschaft“ in Tel-Aviv veröffentlicht. Der Herausgeber war Zwi Jasheev. Dieses in hebräisch (mit Fragmenten in jiddisch) herausgegebene Buch beinhaltet zahlreiche Erinnerungen und heute schon einmalige Photos, u.a. der Synagoge in Olkusz.

Heute leben, verstreut in der ganzen Welt (Österreich, Israel, Deutschland und Vereinigte Staaten), nur noch einige wenige der Juden aus Olkusz.

(Übersetzung: Maria Zykan - Zilberszac)

SUMMARY

The Extermination of the Olkusz Jews

The German forces seized Olkusz on 5 September 1939. Between 5 and 7 September 1939 Germans killed in Sławków 98 returning Jews. Soon after the German forces' invasion Jews were forced to participate in public works and to clear the snow from streets. They were removed from prettier houses from a center of the town and their property was robbed. As of 26 October 1939 a part of the Olkusz district together with the town itself, was included into the Reich III, and the eastern part of this district was included into Generalgouvernement. Probably also in 1939 the Judenrat (the Jewish Council) was established by either Azryl Flaszeneberg or its chairman, Szwarcberg. The Olkusz Jewish community – together with the rest of the communities of the region – was incorporated into the Headquarters of the Jewish Communities in the Upper and Eastern Silesia (*Ostoberschleisen*) with its seat in Sosnowiec.

Probably also at the beginning of December 1939 Jews were forced to wear an armband with a Dawid star on a left sleeve. Even earlier, on 8 September 1939, when German marks were put into circulation, the occupying authorities introduced first limitations of Jewish people's freedoms by forbidding them to have more than 1 thousand RM or 2 thousand zloty in their houses. The obligation to mark Jewish shops and workshops with a special sign was introduced. Jews were forbidden to give their possessions to Aryans and all their deposits of securities were blocked.

According to a German census of 23 December 1939, 4,097 Jews (7,8% of the whole society) lived in 6 towns of the Olkusz district. Most of them (3,080) lived in Olkusz, then in Sławków (960), in Ogrodzieniec (27), in Gorenice (14) and in Bolesław and Klucze (in eights). The considerable majority – 4,053 people – used the Jewish language at home (3,049 in Olkusz, 951 in Sławków, 24 in Ogrodzieniec, 14 in Gorenice, 8 in Klucze and 7 in Bolesław).

In January 1940 the Sosnowiec Headquarters was likely to appoint a commissioner of the Jewish Council in Olkusz – a Sobol. Jews were forced to make a contribution in gold. Sobol organized the police, which made sure that no Jew evaded public works. At the same time, the synagogue was profaned. In February 1940 a part of Jewish shops was closed down, the others were taken over by Germans. Jewish cemeteries were also systematically destroyed by means of using the tombstones to harden the surface (e.g. a square near a former grammar-school's building at Piłsudskiego Street), to clean up surfaces and for construction (e.g. fire dam in Pomorzany at Pomorska Street).

On 15 June 1940 most of Chorzów Jews were resettled to Olkusz (the others were resettled to Jaworzno). Another source says about 1500 Jews from Cho-

rzów, Pi
among le
a displac
by anothe
szyn (an
places in
Jews, I
„bloody
appears
psychica
dajan (a
Majer, a
4,021 J
the Reich
Transp
1940 with
ted in Ja
August 1
In Sept
in the sh
and wom
In Sept
ghetto est
ki. The d
consistin
Sosnowie
port all th
Jewish C
ets. This
displacem
munity to
money, se
were very
consisted
one room
town, an
Poles fro
bably not
police.
At the
executed
were: Jak
ner, caugl
and sent

rzów, Piaśnik and other places of the Upper Silesia. The resettled were put among local Jews, whose number reached 4000 at that time. Information on a displacement of Silesian Jews, among other things, to Olkusz, is confirmed by another source, which mentions a displacement of Jews from Bielsk, Cieszyn (and surroundings), Mikołów, Mysłówice and Żywiec to concentration places in Chrzanów and Olkusz districts.

Jews, like other inhabitants of this town, were the victims of the so-called „bloody Wednesday” on 31 July 1940. From the survived documentation appears that the person who was particularly tormented in a physical and psychological manner on the Olkusz market was Mosze ben Icchak Hagerman, dajan (a religious judge) of the Olkusz Jews community. An Olkusz Jew, Majer, a citizen of the US, was exceptionally mangled then.

4,021 Jews (8,1%) lived in the part of a former Olkusz district included into the Reich on 10 October 1940.

Transports of Olkusz Jews to labor camps in the Reich began in October 1940 with sending of 140 people. The second transport with 130 Jews departed in January 1941, and the third one – consisting of 300 women – left in August 1941.

In September 1941 a white shoulder cloth was changed for the yellow patch in the shape of a „Dawid star” with a word “Jude”, which every Jewish man and woman from the age of 12 had to wear on the chest sown to their clothes.

In September 1941 Jews were displaced from the center of Olkusz to the ghetto established in the suburbs of the town near Parcze, Sikorka and Słowiki. The displacement was carried out by a special displacement commission consisting of Germans not from Olkusz in the presence of officials of the Sosnowiec Headquarters of Jewish communities. Jews were allowed to transport all their belongings to the quarter by carts which were assigned by the Jewish Community. Houses were emptied systematically according to streets. This displacement lasted about 10 days. Jews were informed about the displacement a few days earlier. Each Jew received a call to the Jewish Community to the Displacement Commission and had to pay a certain amount of money, set by that Commission, for a flat. Housing conditions in that quarter were very hard. Those who paid a lot of money got better flats. The best flats consisted of one room and a kitchen. The poor, about 7 or 8 people, lived in one room. The rich received flats in the part of the quarter which was near the town, and the poor lived in Sikorka. At the same time, Germans resettled Poles from Sikorka to Jewish houses in the town. An Olkusz ghetto was probably not walled off, but its entrance was guarded by the German and Jewish police.

At the beginning of 1942, between February and April, three Jews were executed by hanging in order to warn local people against illegal trade. They were: Jakub Mordka (Leon) Glajtman, Chaim Pinkus and Herz Moszek Manner, caught while smuggling sausages on the way from Olkusz to Chrzanów and sent to jail. In the morning, on the day of their execution, Germans fet-

ched 20 Jews, elder and respected citizens, who had to prepare 3 gallows. 100-200 Jews were forced to assist that execution. Men condemned to death were going to gallows with words "Szma Israel". After the execution the gathered dissolved, and the condemned to death hanged till the following day. They were guarded by the German police. The following day Germans took them away.

In spring 1942 the number of transports of Olkusz Jews to forced labor increased. On 12 March 1942, 117 Jewish women at the age of thirteen to twenty eight were sent to labor camps; their list is now in the archives of the Jewish Historical Institute in Warsaw. On 20 April 1942 a transport of 140 men departed from Olkusz and one month later, on 21-23 May 1942 during a Shavuoth holiday, 1,000 Jews, including women, were sent.

There was a kitchen for poor Jews in Olkusz, organized by the community, in which 300 dinners were served. There was also a kindergarten for about 30 children aged less than 7, who were entertained, they received meals and in the evening went home. Jews in Olkusz worked in the suitcase factory and in the branch of the Rosner's tailor shop. There was a Jewish hospital in a former girls' grammar-school building, which was run by a doctor Marian Auerhahn-Głuszecki.

In June 1942 the Olkusz ghetto was liquidated. From the surviving Jews' reports appears that liquidation started on the night of 9 June or before dawn on 10 June 1942. The German forces took decisions regarding liquidation of the Jewish ghetto but it was the Jewish police who carried out the liquidation action directly. At the beginning, first Jews were placed in the community kitchen (a former boys' grammar-school) adjoining the Jewish hospital. Here, guarded by the Jewish police, they stayed till the following day when next Jews (in the aggregate about 3,400 people) were brought to a square next to the kitchen. Also in that square the SS-man Kuciński made the selection. From that square the majority of people was led to a National Health Service's building under construction at Mickiewicza Street. A small number of people (about 200) – considered to be able to work – stayed in the building with a community kitchen, from which they were transported to Sosnowiec dulag the following day, and from there to labor camps (Annaberg, Blechhammer, Gross-Rosen and Buchenwald). It is not unlikely that workers of the Rosner's shop (although they probably left Olkusz two weeks earlier and went to Będzin together with sewing machines), officials of the community and the Jewish police, medical personnel (about 200-300 people) stayed in that building, and were sent to the dulag in Sosnowiec afterwards. On Saturday morning Jews from the small neighboring towns and villages were brought to Olkusz and gathered at a small square vis-a-vis the National Health Service's building. Jews gathered in that building were divided into two groups: the first one was taken to railway station on 13 June (Saturday), placed in the cars and sent to Birkenau. The next transport – consisting of the Jews who stayed in the Health Service's building – departed on 15 June (Mon-

day). Pat

After g
ined in O
not allow
1942 ther
ger Jews

On 15
Władysław
suspected
a victim c

What is
occupation
people (8

After th
local Jewi
the town s
tee existe

In 1948
policeman
activities c

Families
Olkusz the
bing mask

In 1972
morative t
Communit
The book,
memories:
gogue.

Till now
(Austria, I

(Translated

day). Patients from Jewish hospital were also sent along with this transport.

After ghetto's liquidation, 10 to 20 workers of a suitcase factory still remained in Olkusz, they had to live in a building belonging to a factory and were not allowed to leave it. In July 1943 they were sent to camps. On 1 August 1942 there were 78 Jews in Olkusz. On 10 October 1943 there were no longer Jews on the territory of the Olkusz district.

On 15 December 1944 the SS shot two people in Pomorzany – a worker Władysław Wąs (born in 1898) and a butcher Wiktor Wąs (born in 1895) – suspected of killing a Jew. From Pomorzany inhabitants' reports appears that a victim of the murderers-brothers was a Jew hidden by them during the war.

What is significant is the fact that among 16,858 victims of the German occupation on the territory of the Olkusz district Jews constituted up to 15,067 people (89,4%).

After the war, although some of the surviving Jews returned to Olkusz, the local Jewish community failed to be reconstituted because most of Jews left the town soon. However, shortly after the war, the Jewish temporary committee existed in Olkusz.

In 1948 the Munich Court of Honor declared Mair Kiwkowicz, a Jewish policeman from the Olkusz ghetto, to be a traitor of a Jewish nation for his activities during the war.

Families of Rejla and Tobiasz, and Chaja and Josek Zilberszac, stayed in Olkusz the longest, till April 1966 and they carried out together a dust-absorbing mask manufacture „TEZET”.

In 1972 the Olkusz Association in Israel published in Tel Aviv a commemorative book of Olkusz Jews: „OLKUSZ. A Memory Book Dedicated to a Community Annihilated in the Holocaust”. Zwi Yasheev was its publisher. The book, published in Hebrew (several fragments in Yiddish), contains many memories and unique photographs, among other things, of an Olkusz synagogue.

Till now only few Olkusz Jews have been living scattered all over the world (Austria, Israel, Germany and the US).

(Translated by Katarzyna Kocjan)

RÉSUMÉ

Extermination des Juifs d'Olkusz

Les troupes allemandes ont occupé Olkusz le 5 septembre 1939. Entre le 5 et le 7 septembre 1939 les Allemands ont assassiné 98 revenants Juifs à Slawków. Peu après l'entrée des troupes allemandes, la population juive a été obligée à se présenter aux travaux publics et pour déneiger les rues. Les Juifs ont été expulsés de plus beaux logements au centre de la ville et leurs biens étaient pillés. Le 26 octobre 1939 une partie de district (powiat) d'Olkusz y compris la ville elle-même a été incorporée au IIIème Reich, tandis que la partie d'est a été incorporée au Generalgouvernement. Il est probable que encore en 1939 le Judenrat (Conseil Juif) a été convoqué, organisé par Azryl Flaszenberg ou le président Szwarcberg. La commune juive d'Olkusz – avec les autres communes de la région – a été jointe à la Centrale des Communes Juives en Silesie Haute et Orientale (*Ostoberschleisen*) siégée à Sosnowiec.

Vraisemblablement déjà au début du mois de décembre 1939 les Juifs ont été forcés à porter au bras gauche les bandeaux de toile blancs avec l'étoile de David. Encore plus tôt, car le 8 septembre 1939, avec l'entrée en circulation du mark allemand, les autorités d'occupation ont introduit les premières limitations des libertés de la population juive, en interdisant aux Juifs la possession à la maison de plus de 1 mille RM ou 2 milles zlotys. On a introduit l'obligation de marquer avec les signes spéciaux les magasins et les ateliers dont ils étaient les propriétaires. On les a interdit de transmettre les biens propres aux Aryens et on a bloqué tous les dépôts de valeurs mobilières aux banques.

Selon le recensement allemand du 23 décembre 1939 la population juive au nombre de 4.097 personnes (7,8% de la totalité de la société) habitait dans 6 villes du district (powiat) d'Olkusz. Le plus (3.080) à Olkusz, ensuite à Slawków (960), Ogrodzieniec (27), Gorenice (14), Boleslaw et Klucze (8 chacune). La grande plupart des Juifs – 4.053 personnes – utilisait à la maison la langue juive (3.049 à Olkusz, 951 à Slawków, 24 à Ogrodzieniec, 14 à Gorenice, 8 à Klucze et 7 à Boleslaw).

En janvier 1940 la Centrale de Sosnowiec a nommé un certain Sobol le commissaire du Conseil Juif à Olkusz. Les Juifs ont été obligés à donner la contribution en forme de l'or. Sobol organise la militia qui surveille qu'aucun Juif ne se tire pas des travaux. À ce temps-là la synagogue a été profanée. En février 1940 une partie de magasins juifs a été liquidée et les autres ont été pris par les Allemands. Les cimetières juifs étaient aussi systématiquement dévastés en utilisant les tombeaux pour renforcer les revêtements (p. ex. la place près du bâtiment du ancien gymnasium à la rue de Pilsudski), pour polir les revetements et pour bâtir (p. ex. le réservoir contre l'incendie à Pomorzany à la rue Pomorska).

Le 15 jui
à Olkusz (i
Juifs de Ch
sont logés.

4000 perso
autres à Ol
de Bielsko,
de concentr

Les Juifs,
de dit "met
photograph
et psychiqu
an (juge rel
toyen des É

Le 10 oct
incorporée :

Les transp
sont comme
deuxième tr
isième – co

Au mois c
la pièce jau
chacun Juif
vêtement su

En septem
créé dans la

Le déplacem
consistante c
ires de la Ce

transporter e
par la Comm
les rues. Le c
futur déplace

munie Juive
somme assign
logement au
gent ont reçu

ient en une c
dans une seu
du quartier q
temps les All

entrées étai
Au début de

Le 15 juin 1940 une plus grande partie des Juifs de Chorzów a été déplacée à Olkusz (le reste a été déplacé à Jaworzno). Une autre source parle de 1500 Juifs de Chorzów, Piaceniaki et autres localités de la Haute Silesie. Les déplacés sont logés parmi la population juive locale qui compte à ce moment-là vers 4000 personnes. Les informations sur le déplacement des Juifs silésiens entre autres à Olkusz confirme une autre source qui parle du déplacement des Juifs de Bielsko, Cieszyn (et environs), Mikołów, Myszkowice et Tychów aux places de concentration dans les districts (powiaty) de Chrzanów et d'Olkusz.

Les Juifs, de même que les autres habitants de la ville, ont été les victimes de dit "mercredi sanglant", le 31 juillet 1940. Il résulte de la documentation photographique conservée que l'objet du maltraitement particulier physique et psychique sur le marché d'Olkusz était Mosze ben Icchak Hagerman, dayan (juge religieux) de la communauté juive d'Olkusz. Un Juif d'Olkusz, citoyen des États-Unis, Majer a y été exceptionnellement massacré.

Le 10 octobre 1940 dans la partie de l'ancien district (powiat) d'Olkusz incorporée au Reich habitaient 4.021 Juifs (8,1%).

Les transports des Juifs d'Olkusz aux camps du travail forcé au Reich se sont commencés en octobre 1940 par l'enlèvement de 140 personnes. Le deuxième transport avec 130 Juifs est parti d'Olkusz en janvier 1941, le troisième – consistant de 300 femmes – en août 1941.

Au mois de septembre 1941 le bandeau blanc d'épaule est remplacé par la pièce jaune en forme de l'étoile de David avec l'inscription "Jude", dont chacun Juif et chacune Juive à partir de 12 ans doit porter cousue sur le vêtement sur la poitrine.

En septembre 1941 les Juifs ont été déplacés du centre d'Olkusz au ghetto créé dans la banlieue de la ville aux environs de Parcze, Sikorka et Słowiki. Le déplacement a été conduit par la commission spéciale de déplacement consistante des Allemands d'au-delà d'Olkusz en présence des fonctionnaires de la Centrale des Communes Juives de Sosnowiec. Les Juifs pouvaient transporter en chariots tout son bien au quartier. Les chariots étaient affectés par la Commune Juive. Les logements étaient vidés méthodiquement selon les rues. Le déplacement durait vers 10 jours. Les Juifs ont été informés sur le futur déplacement plusieurs jours avant. Chacun Juif a reçu l'avis à la Commune Juive à la Commission de déplacement et avait à payer une certaine somme assignée par la commission au titre du logement. Les conditions du logement au quartier étaient très dures. Ceux qui ont payés beaucoup d'argent ont reçu les logements meilleurs. Les meilleurs logements consistaient en une chambre et une cuisine. Les pauvres habitaient à 7-8 personnes dans une seule chambre. Les riches ont reçu les logements dans cette partie du quartier qui était proche de la ville et les pauvres à Sikorka. En même temps les Allemands ont déplacé les Polonais de Sikorka aux logements juifs dans la ville. Le ghetto d'Olkusz n'était pas probablement enceint, mais ses entrées étaient gardées par la police allemande et juive.

Au début de 1942, entre les mois de février et d'avril, l'exécution de 3 Juifs

a été effectuée à Olkusz - leur pendaison devait être l'avertissement de la population locale du commerce illégal. Ces Juifs étaient: Jakub Mordka (Leon) Glajtman, Chaim Pinkus et Herz Moszek Matner, capturés pendant la contrebande de la charcuterie en route d'Olkusz à Chrzanów et mis en prison. Le matin, au jour d'exécution, les Allemands ont amenés 20 Juifs, âgés, respectueux citoyens, qui avaient à préparer trois gibets. 100-200 Juifs ont été forcés à assister l'exécution. Les condamnés allaient aux gibets avec les verbes "Szma Israel". Après l'exécution les assemblés se sont dispersés et les condamnés pendaient encore jusqu'au jour suivant. Ils étaient gardés par la police allemande. Le lendemain les Allemands les ont pris et enlevés.

En printemps 1942 le nombre de transports de Juifs d'Olkusz au travail forcé a augmenté. Le 12 mars 1942 117 femmes juives âgées de treize au vingt-huit ans ont été enlevées d'Olkusz aux camps du travail - leur liste se trouve aujourd'hui dans la collection archivale de l'Institut Historique Juif à Varsovie. Le 20 avril 1942 le transport de 140 hommes est partie d'Olkusz et un mois plus tard, le 21-23 mai 1942, pendant la fête de Shavuoth, environ 1.000 Juifs, y compris femmes, ont été enlevés.

La cuisine pour les pauvres Juifs organisée par la commune fonctionnait à Olkusz, dans laquelle on distribuait vers 300 repas. L'école maternelle fonctionnait pour environ 30 enfants âgés jusqu'à 7 ans, qui étaient amusés et recevaient les repas, et le soir retournaient à leur maison. Les Juifs travaillaient à Olkusz dans l'usine de valises et dans la filiale du schop de tailleur Rosner. Dans le bâtiment de l'ancien gymnasium féminin se trouvait l'hôpital juif dirigé par le médecin Marian Auerhahn-Gluszecki.

En juin 1942 la liquidation du ghetto d'Olkusz a eu lieu. Des relations des Juifs d'Olkusz sauvés résulte que la liquidation du ghetto d'Olkusz s'est commencée la nuit du 9 au 10 juin ou le matin 10 juin 1942. Le rôle décisif dans la conduite de la liquidation du ghetto d'Olkusz était rempli par les formations allemandes, bien que la conduite directe de l'action était effectuée par la militia juive. Au début les Juifs amenés ont été installés dans le bâtiment de la cuisine communale (ancien gymnasium masculin) voisinant avec l'hôpital juif. Ici, sous la garde de la militia juive, restaient jusqu'au jour suivant, quand sur la place voisinante avec le bâtiment de la cuisine les autres Juifs ont été amenés (au total vers 3 400 personnes). Sur cette place la selection était effectuée par SS-membre Kuciński. De cette place la partie principale de gens a été amenée au bâtiment en construction de la Caisse des Malades à la rue de Mickiewicz. Une petite partie (vers 200 personnes) - reconnu capable à travailler - a resté au bâtiment où se trouvait la cuisine communale, d'où le jour suivant ils ont été enlevés au dulag de Sosnowiec, et de là aux camps du travail (Annaberg, Blechhammer, Gross-Rosen et Buchenwald). Il n'est pas exclu que dans ce bâtiment ont resté aussi les employés du schop Rosner (bien que ceux-ci peut-être déjà deux semaines plus tôt sont partis d'Olkusz à Bedzin avec les machines à coudre), les fonctionnaires de la commune et de la militia juive et le personnel médical (vers 200-300 personnes), qui ont

été envoyés
et villages
place devant
bâtiment
mier a été
à Birkenau
Caisse - e
de l'hôpital

Après la
encore rest
pouvoir le
1942 il y a

(powiat) d'
Le 15 déc
Wladysław
soupçonnés

que le victi
Il est sign
le terrain du
stituaient le

Après la
kusz, on n'
juive locale.
la guerre le

En 1948 l
licien juif d
d'être le trâ

Le plus lo
Rejla et Tob
treprise de l

En 1972 :
commémoral
communauté
vre, publié e
souvenirs et
kusz.

Jusqu'aujo
le monde en

(traduit par

été envoyés au dulag à Sosnowiec. Le samedi matin les Juifs des petites villes et villages des environs ont été amenés à Olkusz et assemblés sur la petite place devant le bâtiment de la Caisse des Malades. Les Juifs, rassemblés au bâtiment de la Caisse des Malades, ont été partagés en deux groupes: le premier a été amené à la gare le 13 juin (samedi), installé aux voitures et enlevés à Birkenau. Le transport suivant - consistant de Juifs restés au bâtiment de la Caisse - est parti le 15 juin (lundi). À ce transport ont été joints les malades de l'hôpital juif.

Après la liquidation du ghetto 10 à 20 ouvriers de l'usine des valises ont encore restés à Olkusz, qui habitaient au bâtiment voisinant avec l'usine sans pouvoir le quitter. En juillet 1943 ils ont été enlevés aux camps. Le 1 août 1942 il y avait 78 Juifs à Olkusz. Le 10 octobre 1943 sur le terrain du district (powiat) d'Olkusz il n'y avait plus de Juifs.

Le 15 décembre 1944 le SS a fusillé à Pomorzany deux personnes - ouvrier Wladysław W's (né en 1898) et boucher Wiktor W's (né en 1895) - comme soupçonnés de tuer un Juif. Des relations des habitants de Pomorzany il résulte que le victime des tueurs-frères était le Juif caché par eux pendant la guerre.

Il est significatif, que parmi 16.858 victimes de l'occupation allemande sur le terrain du district (powiat) d'Olkusz jusque 15.067 personnes (89,4%) constituaient les Juifs.

Après la guerre, bien que les certains des Juifs sauvés sont revenus à Olkusz, on n'est pas cependant arrivé à la reconstitution de la communauté juive locale, car la plupart d'entre eux rapidement a quitté la ville. Juste après la guerre le comité juif provisoire fonctionnait à Olkusz.

En 1948 la Cour d'Honneur de Munich a reconnu Mair Kiwkowicz, le milicien juif du ghetto d'Olkusz, pour ses actions commises pendant la guerre d'être le traître du peuple juif.

Le plus long, jusqu'au mois d'avril 1966, ont resté à Olkusz les familles de Rejla et Tobiasz et de Chaja et Josek Zilberszac, qui menaient ensemble l'entreprise de la production de masques antipoussières „TEZET”.

En 1972 à Tel Aviv l'Association d'Olkusz en Israel a publié le livre commémoratif de Juifs d'Olkusz: „OLKUSZ. Livre commémoratif dédié à la communauté annihilée par l'holocaust”. L'éditeur était Zwi Yasheev. Le livre, publié en hebreu (avec les fragments en yidish), contient les nombreux souvenirs et les photos uniques aujourd'hui, entre autres du synagogue d'Olkusz.

Jusqu'aujourd'hui peu nombreux Juifs d'Olkusz vivent en dispersion dans le monde entier (Autriche, Israel, Allemagne et États-Unis).

(traduit par l'auteur)

Dokumentacja fotograficzna

BLH - Bei

ZIH - Zyd

PTTK - Ar

USHMM -

YB - Yizke

YV - Yad V

SWMLOC
les, USA

Wykaz używanych skrótów

BLH - Beit Lohamei Haghetaot, Izrael

ŻIH - Żydowski Instytut Historyczny, Warszawa

PTTK - Archiwum PTTK o/Olkusz, Olkusz

USHMM - United States Holocaust Memorial Museum, Nowy Jork, USA

YB - Yizkor Book, Księga Pamiątkowa Olkuskich Żydów, Tel Awiw 1972

YV - Yad Vashem, Izrael

SWMLOC - Simon Wiesenthal Multimedia Learning Center Online, Los Angeles, USA

Ann
Ein
Vor
auf d
Zglo
stwi
Czyta
objaśn

- 1. Fa
De
a)
- 2. Ru

Ge
Ge
Pie

- 6. Rel

8. We
Gd

- 10. Hal
Czy

11. Ber
tłóć

- 12. Sin
schä
Czy
cine
von

13. Nur
Tylk
Zahl
Ilość
domc

Nicht
durch
Nieder

„Palcówka
(Źródło: arc

**Anmeldung zur polizeilichen
Einwohnererfassung**

Vor Ausfüllung die Erläuterungen
auf der Rückseite lesen!

**Zgłoszenie celem policyjnego
stwierdzenia ludności**

Czytajcie przed wypełnieniem
objaśnienia odwrotnej strony!

Wohnort und Wohnung
Miejsce zamieszkania i mieszkanie

Kreis (Powiat): OLKUSZ
Gemeinde (Gmina): OLKUSZ
Ortschaft (Miejscowość): OLKUSZ
Straße und Hausnummer: KRAKOWSKA 18.
Ulka i nr. d.

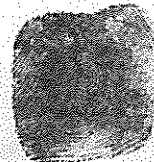
1. Familienname (Nazwisko): Dr. Auerhahn
(Bei Frauen auch Geburtsname und gegebenenfalls Name aus der letzten früheren Ehe)
(u zamężnych kobiet również nazwisko panieńskie i w dawnych wypadkach ostatnio-wdowiec)
2. Rufname (Imię): Marian, Laurycy 3. Geburtstag, Monat und Jahr: 26. XI. 1900.
Dzień, miesiąc i rok urodzenia:
- Geburtsort (miejsce urodzenia): Cebrow Kreis, Powiat Staropól
(auch Gemeinde und Kreis) (możliwie także gmina i powiat)
4. Geschlecht:*) männlich, weiblich 5. Familienstand:*) ledig, verh., verw., gesch.
Plec:*) męska, żeńska Stan cywilny:*) wolny, po-, raz-, raz-
widow., rozwodzony, rozwódka
6. Religion (Wyznanie): R. katol. 7. Poltszugehörigkeit: polnisch
Narodowość: polnska
8. Welche Sprache sprechen Sie zu Hause?
Który język, mówi się w domu?
polnisch
po polsku
Od którego czasu mieszka w P. niel. w obstarze Roszy?
10. Haben Sie in der polnischen Armee gedient? nein Dienstgrad?
Czy WP. służył w armii polskiej? nie Rang służbowy:
11. Beruf (Zawód): Arzt - lekarz
(genaue Angabe der Berufstätigkeit und Angabe, ob selbstständig, Angestellter, Arbeiter usw.)
(dokładne podanie czynności zawodowej i czy samodzielny, funkcjonariuszem, robotnikiem i t. p.)
12. Sind Sie Eigentümer oder Mitigentümer eines Ge-
schäftes? nein - nie Fingerabdruck (Odciskpalca)
Czy WP. właścicielem lub współwłaścicielem interesu?
eines Hauses (kamienicy)? nein - nie
von Land (gruntu)? nein - nie
13. Nur für Familien- und Haushaltungsverstände:
Tylko dla głów rodzin lub gospodarstw domowych:
Zahl der im Haushalt lebenden Kinder unter 12 Jahren:
Ilość dzieci poniżej 12 lat żyjących w gospodarstwie
domowym: 0

*) Nichtzutreffendes ist zu
durchstreichen.
*) Niedorzeczające przekreślić.

Raum für Stempel der Gemeindegemeinschaft

Fingerabdruck (Odciskpalca)

und
Unterschrift des Gemeindegemeinschaften:

Marian Auerhahn
i podpis zgłoszonego:

„Palcówka” doktora Mariana Auerhahna z grudnia 1939 roku, awers.
(Źródło: archiwum rodzinne)

Erläuterungen.

1. **Zu Frage 6** Maßgebend für die Eintragung ist die rechtliche Zugehörigkeit zu einer Kirche oder Religionsgesellschaft; für Personen, die keiner Kirche oder Religionsgesellschaft angehören, ist je nach ihrem Bekenntnis „gottgläubig“ oder „glaubenslos“ einzutragen.
2. **Zu Frage 7** Anzugeben ist das Volk, dem der einzelne sich innerlich verbunden fühlt und zu dem er sich bekennt; das Bekenntnis muß allerdings durch bestimmte Tatsachen, wie Sprache, Erziehung, Kultur usw. bestätigt werden und darf nicht im Gegensatz zu dem bisherigen Verhalten stehen.
Für Kinder unter 16 Jahren ist die Volkszugehörigkeit des Erziehungsberechtigten bestimmend. Bei Juden ist als Volkszugehörigkeit stets „jüdisch“ anzugeben, auch wenn sie nicht der jüdischen Religionsgemeinschaft angehören.
3. **Zu Frage 8** Bei Angabe der Sprache ist nicht der Ausdruck „hiesige“ Sprache zu verwenden. Die Sprache muß genau bezeichnet werden, z. B. Deutsch, Polnisch, Ukrainisch, Litauisch, Tschechisch, Weißruthenisch, Mazedonisch, Kaschubisch, Slonjakisch, Jiddisch usw.

Beide Teile der Anmeldung sind möglichst mit Tinte oder Schreibmaschine auszufüllen. Schreibungswandte können die Scheine von anderen ausfüllen lassen, bleiben aber für den Inhalt verantwortlich. Namensunterschrift und Fingerabdruck sind erst bei Abgabe der Melde Scheine zu leisten.

**Falsche Angaben werden bestraft,
ebenso die Unterlassung der Anmeldung!**

Diesem Anzeiger hat der Leiter der Amtsstube bei sich zu führen.

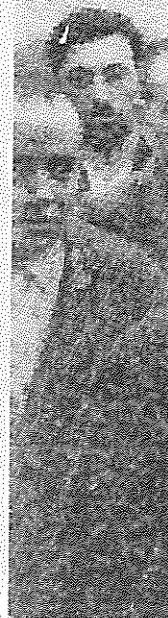
Objaśnienia.

1. **Do pytania 6:** Dla wypełnienia formularza należy przynależność do pewnego kościoła lub towarzystwa wyznaniowego; u osób nie przynależących do żadnego kościoła lub towarzystwa religijnego należy według ich zeznania wpisać „pobożny“ lub „bezbożny“.
2. **Do pytania 7:** Podać należy ów naród, do którego zgłaszający się czuje najbardziej przychylnym i do którego się przyznaje. Wzajemnie należy jednak zatwierdzić pewnymi faktami, jak język, wychowanie, kultura i t. p. Nie wolno, by dotychczasowe zachowanie się zgłaszającego stało w sprzeczności z tymi faktami lub jego zeznaniem.
Narodowość dzieci poniżej lat 16 ustala opiekun prawny.
U żydów zawsze należy podać narodowość „żydowską“, a to nawet w wypadku ich nieprzynależności do żydowskiego towarzystwa wyznaniowego.
3. **Do pytania 8:** Podając język nie należy pisać „turejski“, lecz dokładnie oznaczyć, czy n. p. niemiecki, polski, ukraiński, litewski, białoruski, mazurski, kaszubski, słazacki, żydowski i t. d.

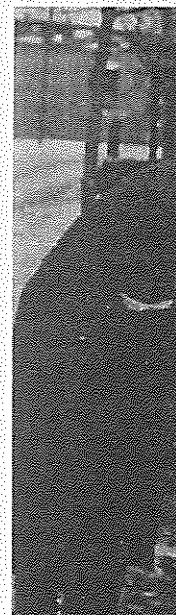
Całą treść niniejszego druku włącznie należy możliwie atramentem lub maszyną do pisania. Nie wolno przebić kłosem ani pióro piszących osób wypełnia ktoś inny; od treści jednak odpowiada zgłaszający. Podpis i odcisk palca należy przyprawić dopiero przy oddaniu blankietu meldunkowego.

**Zeznania fałszywe podlegają karze,
jak również nieodwołalne zgłoszenia!
Należy dowód należy także posiadać przy sobie.**

© 1939 34 110

Zelinger (z opas-
wi (Abrahamowi E-
zy mięsnej. (Źródło

Praca przymusow

„Palcówka” doktora Mariana Auerhahna z grudnia 1939 roku, rewers.
(Źródło: archiwum rodzinne)

Zelinger (z opaską) zmuszony przez Niemców do obcięcia brody Abramowi Kaliksztajnowi (Abrahamowi Epelsztajnowi) – szojchetowi (rzezakowi). Z lewej Rajtgrund. Żydzi z branży mięsnej. (Źródło: YB)

Praca przymusowa, 1940 lub 1941 r. (Źródło: PTTK)

er Kirche
waft ange-
gen.
fühlt und
chen, wie
z zu dem
n bestim-
sie nicht
verwen-
rainisch,
Jiddisch
ine aus-
n lassen,
rabdruck

ioła lub
rzystwa
bardziej
ewnymi
bowanie
nieprzy-
zyc, czy
racki,
słyną do
nny; od
dopiero

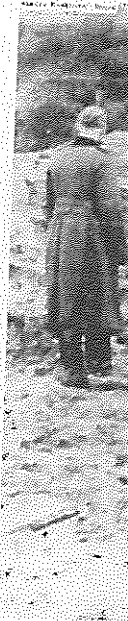
1941 27 30

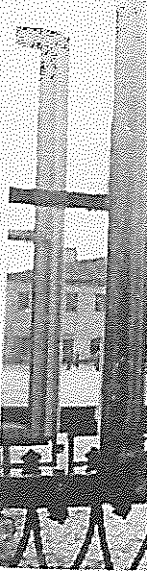
Praca przymusowa (1940 lub 1941 r.) – usuwanie gruzu w pobliżu olkuskiej synagogi od strony ulicy Górnicyej. Po lewej stronie w tle budynek szkoły rzemieślniczej. (Źródło: BLH, PTTK)

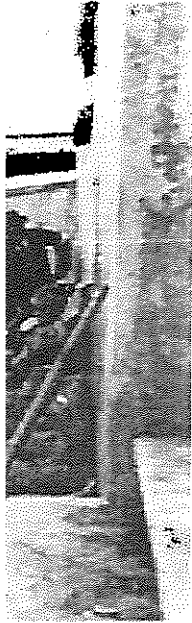
Praca przymusowa przy ulicy Szpitalnej (lato 1940 r.). Pierwszy z prawej Icchak Waltman, u góry siedzi jego kuzyn Waltman (piekarnia przy ul. Szpitalnej), na dole z lewej siedzi Polak mieszkający na rogu ul. Zuradzkiej i Szpitalnej, pierwszy z lewej stoi Zilberstein (pracował w piekarni Waltmana). (Źródło: YB)

Praca przymusowa żołnierza. Po lewej stronie w tle budynek szkoły rzemieślniczej. (Źródło: BLH, PTTK)

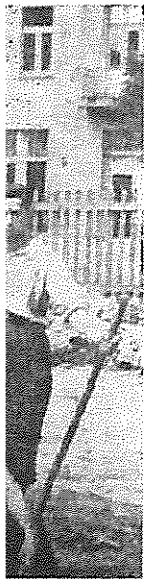
„Krwawa Środa”

ogi od
BLH,

Praca przymusowa w olkuskim getcie. Kopanie okopów na strzelnicy pod nadzorem niemieckiego żołnierza. Po prawej prawdopodobnie więźniowie. Dokładna lokalizacja zdjęcia nie ustalona. (Źródło: BLH)

tman,
Polak
wał w

„Krwawa Środa” - olkuski rynek. (Źródło: P'ITK)

„Krwawa Środa” – kolumna prowadzona przez niemieckiego żołnierza po olkuskim rynku.
(Źródło: PTTK)

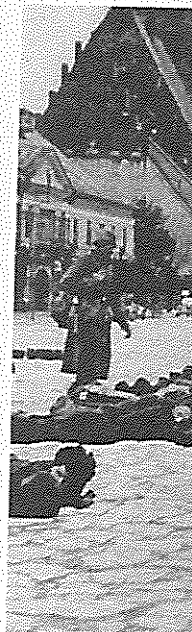
„Krwawa Środa” - olkuski rynek, widok na stronę wschodnią.

(Źródło: BLH)

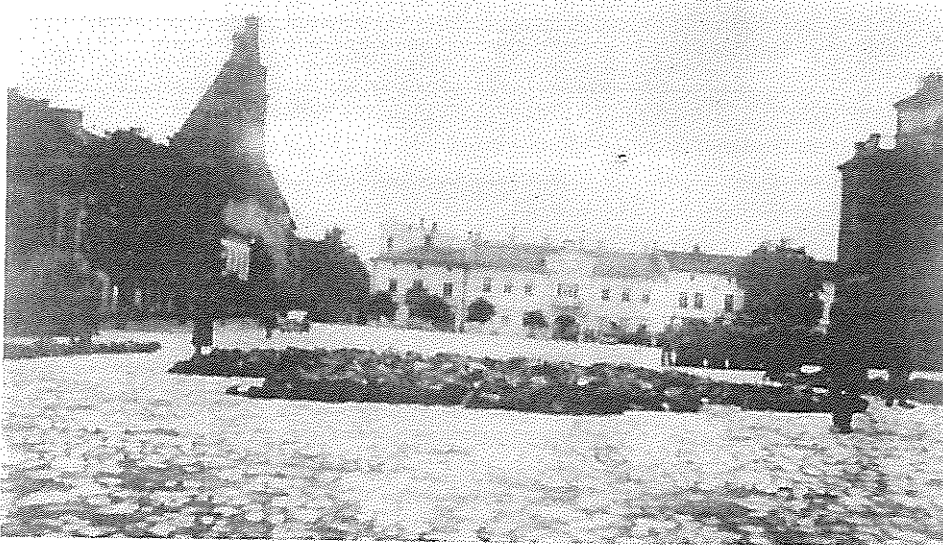
Główny Rynek - Olkusz

Grupa leżąca na

Grupa leżąca na olk

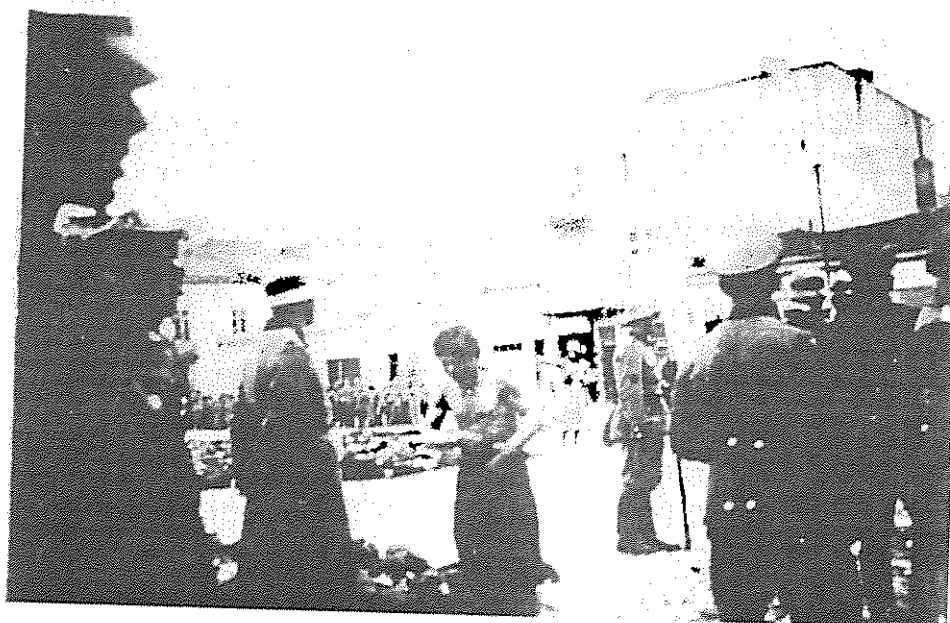
Grupa leżąca na olkuskim rynku w trakcie „krwawej środy”. (Źródło: BLH)

Grupa leżąca na olkuskim rynku w pobliżu wieży ciśnień. (Źródło: PTTK, BLH, YV)

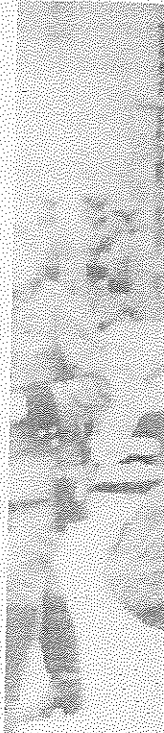

„Krwawa Szota” - olkuski cmentarz (Źródło: PTTK, YV, BLH, SWMLOC)

„Krwawa Szota” - olkuski cmentarz, sprowadzanie opróżniania (?) (Źródło: BLH, ŻIH)

Ghetto Fright

Dajan (sędzia religijny) z tefilinami (filakteria) (Źródło: BLH, ŻIH)

Chetto Fighters' House

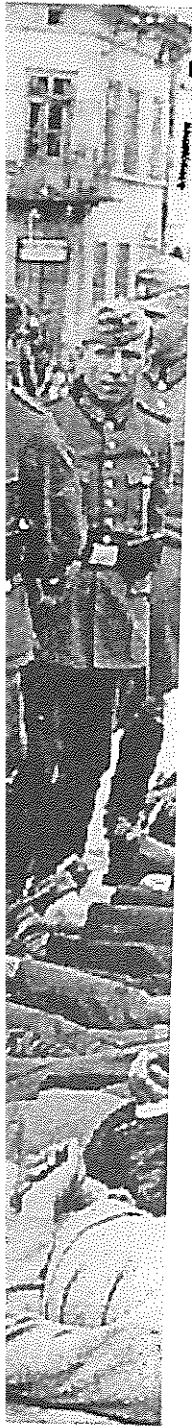

Dajan (sędzia religijny) Mosze Hagerman, syn Icchaka, w tałesie (chuście modlitwowej) i z tefilinem (filakteriami) na czole na olkuskim rynku w trakcie „krwawej środy” (31.07.1940 r.).
(Źródło: BLH, ZIH)

Wyszydzanie przez niemieckich żołnierzy Mosze Hagermana, syna Icchaka, dajana w talessie i z tefilinem na czole na olkuskim rynku w trakcie „krwawej środy” (31.07.1940 r.).
(Źródło: ŻIH, YV, BLH, SWMLOC)

Mosze Hagerman
i skórzanym paskiem
(Źródło: BLH)

a w
r.).

Ghetto Fighters' Zewsz

Mosze Hagerman leżący na olkuskim rynku z podniesionymi rękami w tałesie, z tefilinem i skórzanym paskiem na lewym przedramieniu w trakcie „krwawej środy” (31.07.1940 r.).
(Źródło: BLH)

Grupa Żydów zmuszona do pozowania z Niemcami na olkuskim rynku w trakcie „krwawej środy”. (Źródło: YV)

Sprawdzanie dokumentów na Czamej Górze obok torów i rzeki Baby w trakcie „krwawej środy”. (Źródło: BLH, PTTK, SWMLOC, YV, YB)

Sprawdzanie dokumentów w trakcie „krwawej środy”. (Źródło: BLH)

Sprawdzanie dokumentów w trakcie „krwawej środy”. (Źródło: BLH, I)

Sprawdzanie dokumentów na Czarnej Górze obok torów i rzeki Baby w trakcie „krwawej środy”. (Źródło: BLH, PTTK)

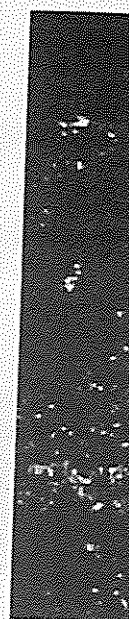
Sprawdzanie dokumentów na Czarnej Górze obok torów i rzeki Baby w trakcie „krwawej środy”. (Źródło: BLH, PTTK)

Przeprowadzka do olkuskiego getta (1940 r.). Fury wyladowane meblami Żydów przeprowadzających się do getta. (Źródło: BLH)

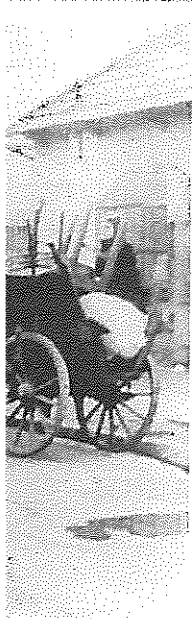
Przeprowadzka do olkuskiego getta (1940 r.). Fury wyladowane meblami Żydów przeprowadzających się do getta. (Źródło: PTTK)

Żydzi z chust
czerwcom 194
lach propaganc

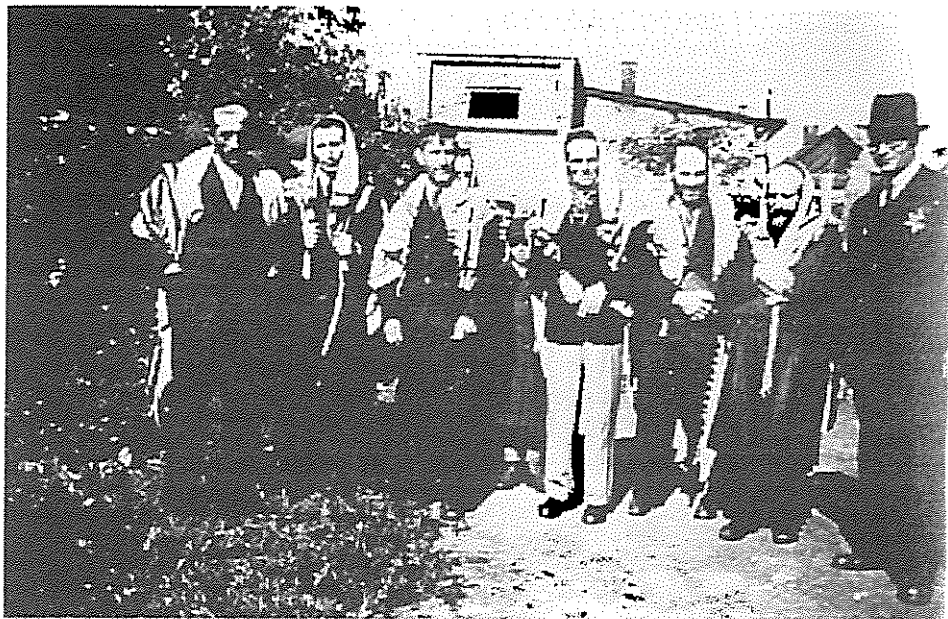
Szop Rosnera w
ku gimnazjum mę
Gliksztajn. Obok
rzędzie trzecia od
kołnierzyku siedzi
go Amerykańskiej

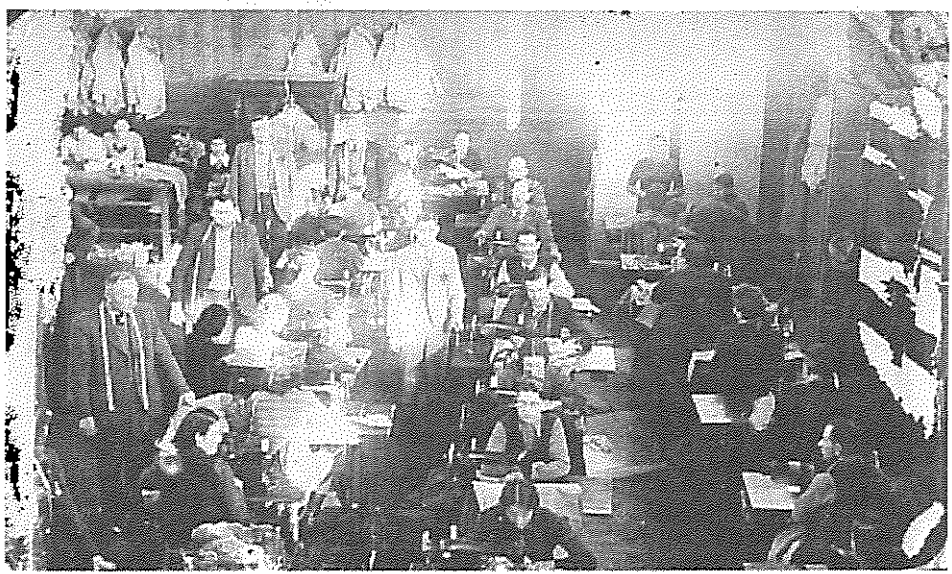
repro-

repro-

Żydzi z chustami modlitelnymi podczas okupacji niemieckiej (między wrześniem 1941 r. a czerwcem 1942 r.). Zdjęcie wykonane przez policjanta niemieckiego, prawdopodobnie w celach propagandy antysemickiej. W grupie osób Macner i Przechodzki. (Źródło: BLH, PTTK)

Szop Rosnera w olkuskim getcie (1942 rok). Warsztat krawiecki w sali gimnastycznej lub budynku gimnazjum męskiego przy obecnej ulicy Nullo. Od lewej z taśmą mierniczą na szyi stoi krawiec Gliksztajn. Obok niego przy jednej z maszyn do szycia siedzi Salka Szwarberg. W środkowym rzędzie trzecia od przodu siedzi Chana Zuckeman. W głębi czwarta od lewej strony w białym kołnierzyku siedzi Bella Borensztajn-Rotner, która przekazała to zdjęcie do archiwum fotograficznego Amerykańskiego Muzeum Holocaustu. (Źródło: United States Holocaust Memorial Museum).

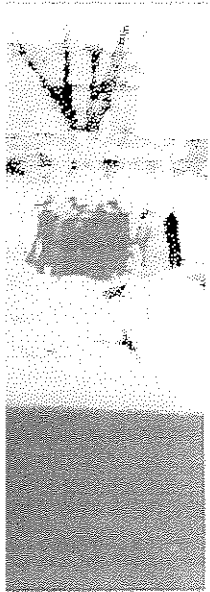

Ghetto: Figliara' Birowi
W tle przygotowania do egzekucji trzech Żydów przy ul. Kościuszki w lutym - kwietniu 1942 roku. (Źródło: BLH)

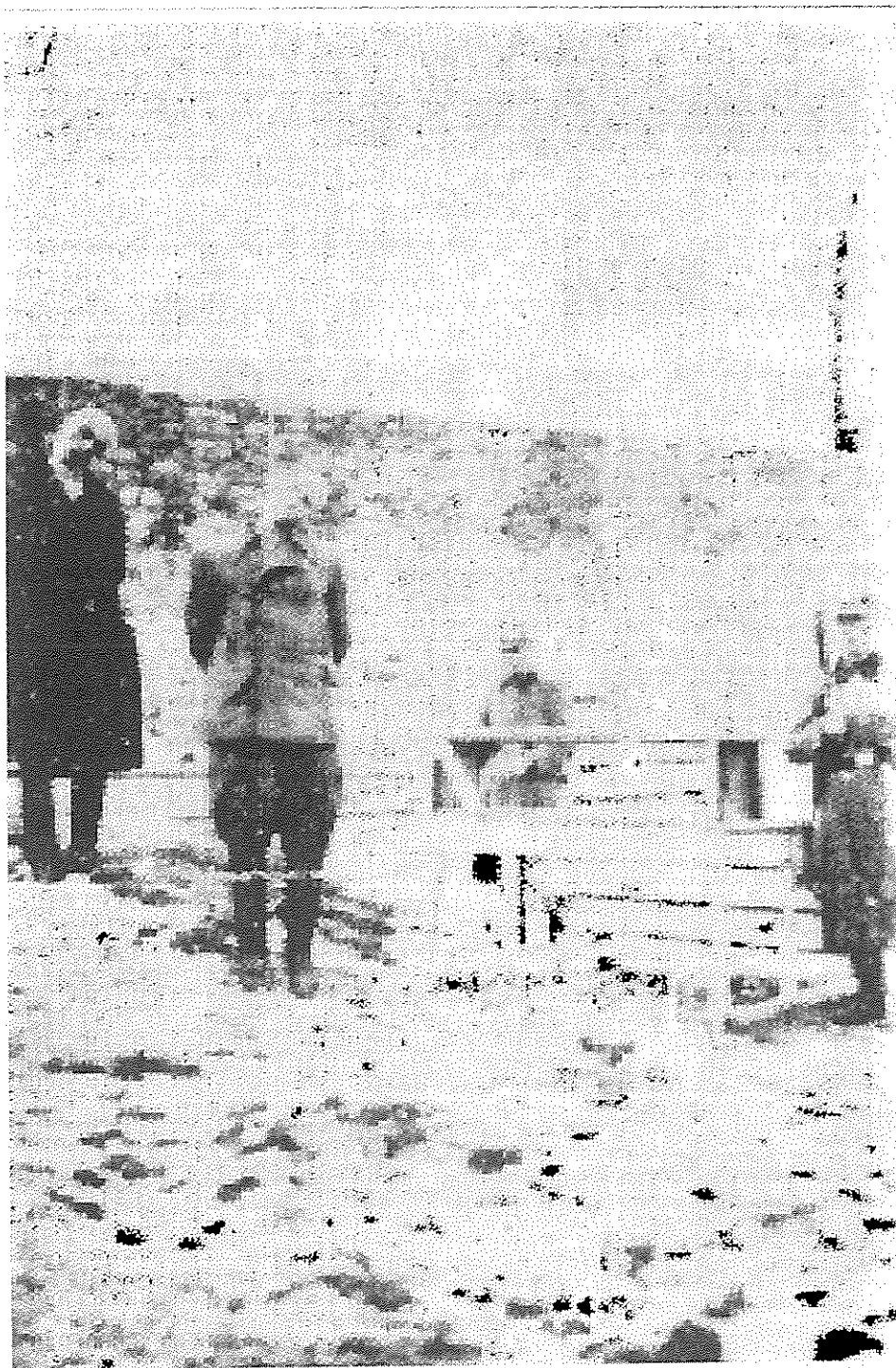
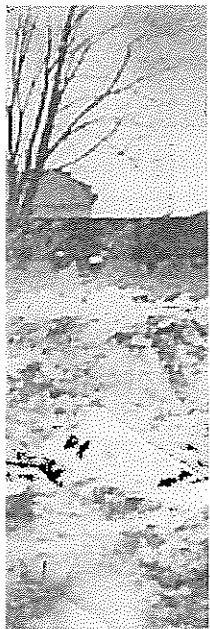

Egzekucja olkuskich Żydów. (Źródło: PTTK)

Dwóch zandar
Na następnej s

wietniu

Dwóch żandarmów niemieckich pilnujących powieszonych. (Źródło: BLH, YB)

Na następnej stronie: Trzej powieszeni. (Źródło BLH, PTTK)

117
Vo

L. id.	Nr.
1.	1
2.	2
3.	3
4.	5
5.	6
6.	7
7.	8
8.	1
9.	1
10.	1
11.	1
12.	2
13.	2
14.	3
15.	3
16.	4
17.	4
18.	4
19.	4
20.	4
21.	4
22.	4
23.	4
24.	5
25.	5
26.	5
27.	5
28.	5
29.	6
30.	6
31.	6
32.	6
33.	6
34.	6
35.	7
36.	7
37.	7
38.	7
39.	7
40.	8
41.	8
42.	8
43.	9
44.	9
45.	9
46.	9
47.	9
48.	9
49.	10
50.	10

Na kolejnym roku do oboz

121
145

Verzeichnis über die am 12. März 1942 in Iłkenu vorgeführten Frauen
die zum Arbeitseinsatz herangezogen werden.

Lfd. Nr.	List. Nr.	Zu- und Vorname	Geburtsdatum	Wohnadresse
1.	1.	Abramowicz Tauba Sara	1923	Rabensteiner 32
2.	2.	Adler Estera Sara	1. 3.	1926 Sikorka 20
3.	3.	Adler Bajla Sara	1921	Sikorka 20
4.	5.	Ajbuszyc Mindla Sara	1919	Wolbromerstr.29
5.	6.	Ajbuszyc Reia Sara	1924	Wolbromerstr.29
6.	7.	Ajbuszyc Zysla Sara	1921	Wolbromerstr.29
7.	8.	Ajdelman Maria Sara	1921	Kalkstr.10
8.	12.	Berkowicz Pesla Sara	1919	Ostlandstr.40
9.	15.	Birman Chana Sara	1922	Ziegeleistr.11
10.	16.	Birman Sara Szajadla	14. 2.	1926 Ziegeleistr.11
11.	18.	Blumenfeld Laja Sara	6. 3.	1926 Seitenstr.4
12.	26.	Borenstein Gitla Sara	1925	Kalkstr. 2
13.	28.	Borenstein Kajla Sara	1923	Ostlandstr.18
14.	30.	Bugajer Jochwet Sara	1925	Nordstr.35
15.	37.	Cyberg Idessa Sara	1922	Rabensteiner 4
16.	40.	Cymbiar Sura Sara	6. 5.	1926 Sikorka 9
17.	41.	Czaminska Ruda Sara	1923	Kalkstr.14
18.	42.	Elbaum Pesla Sara	1921	Wolbromer 19
19.	43.	Erlich Gitla Sara	1916	Bergstr. 10
20.	44.	Fajgenbaum Kalka Sara	1925	Nordstr.12
21.	46.	Feliks Bajla Sara	1917	Bergstr.15
22.	47.	Feliks Bajla Sara	7. 8.	1926 Bergstr.15a
23.	49.	Fiszol Bajla Sara	10. 10.	1926 Waldstr.10
24.	50.	Fiszol Dwojra Sara	1922	Waldstr.10
25.	51.	Fiszol Sura Gitla Sara	1924	Waldstr.10
26.	52.	Frank Gitla Sara	1921	Wolbromer 16
27.	53.	Frenkel Chana Sara	1918	Ostlandstr.43
28.	55.	Fuksbrauner Chana Sara	1918	Sikorka 5
29.	56.	Fuksbrauner Sala B. Sara	1923	Sikorka 5
30.	57.	Fuksbrauner Sura Sara	1920	Sikorka 5
31.	58.	Gertner Rywka Sara	1920	Rabensteiner 1
32.	55.	Goldfeld Rajzla Sara	6.8.	1925 Ostlandstr.23
33.	58.	Goldfeld Estera Sara	1920	Ostlandstr.23
34.	69.	Goldfeld Rojza Sara	18.3.	1926 Dorfstr.9
35.	74.	Grossman Fajgla Sara	1921	Wolbromer 16
36.	75.	Grossman Herta Sara	1924	Bergstr.19
37.	76.	Grossman Renia Sara	15.5.	1926 Bergstr.10
38.	77.	Grossman Ruchla Sara	1920	Ostlandstr.18a
39.	79.	Gutman Berta Sara	9.5.	1926 Ziegeleistr.19
40.	80.	Gutman Herta Sara	1921	Ziegeleistr.11
41.	81.	Gutman Ruth Sara	1921	Ziegeleistr.11
42.	83.	Handler Cecilija Sara	1924	Seitenstr.4
43.	91.	Invald Chana Sara	1925	Wolbromer 23
44.	92.	Jakubowicz Brajndla Sara	1923	Kalkstr.2
45.	93.	Jakubowicz Gitla Sara	1916	Seitenstr.3
46.	96.	Kaufman Henriette Sara	1923	Ostlandstr.30
47.	97.	Kaufman Luise Sara	1925	Ostlandstr.30
48.	98.	Kochan Zelta Sara	1924	Seitenstr.7
49.	100.	Kokatacz Sara	1917	Sikorka 20
50.	103.	Krebs Ilse Sara	1921	Ostlandstr.30

Na kolejnych stronach: Lista olkuckich Żydówek wywiezionych 12 marca 1942 roku do obozów pracy. (Źródło: ŻIH)

Blatt 2.

51.	106.	Krycer Frajdel Sara	1926	Bergstr. 8
52.	108.	Kupferberg Estera Sara	1924	Seitenstr. 14
53.	109.	Kupferberg Fajgla Sara	1923	Seitenstr. 14
54.	110.	Kwalwaser Bajla Sara	1925	Ostlandstr. 18
55.	113.	Lewkowicz Ajda Sara	1923	Wolbromer 5
56.	114.	Lewkowicz Cutla Sara	1924	Seitenstr. 14
57.	116.	Macner Brajndla Sara	1917	Ostlandstr. 28
58.	119.	Macner Rywka Sara	1917	Wolbromer 30b
59.	121.	Majarczyk Sara	1920	Sikorka 20
60.	123.	Majtlik Alta Sara	1919	Waldstr. 10
61.	125.	Majtlik Ruchla Sara	1917	Kalkstr. 16
62.	126.	Maier Sara	1929	Sikorka 20
63.	127.	Melcer Gitla Sara	1924	Ostlandstr. 25
64.	129.	Miechower Laja Sara	1926	Sikorka 21
65.	130.	Molter Rucala Sara	1916	Wolbromer 19
66.	134.	Molowa Laja Sara	1924	Seitenstr. 10
67.	135.	Najman Fajga Sara	1916	Seitenstr. 13
68.	136.	Najmark Hafka Sara	1920	Waldstr. 6
69.	138.	Oliwa Perla Sara	1924	Waldstr. 6
70.	140.	Pankowska Mirla Sara	1924	Rabensteiner 26
71.	141.	Passerman Sara	1924	Ostlandstr. 18
72.	142.	Poliwoda Chana Sara	1920	Seitenstr. 5
73.	145.	Hojtgrund Miria Sara	1926	Ostlandstr. 18
74.	148.	Rosenberg Malka Sara	1925	Seitenstr. 13
75.	149.	Rosenberg Sara	1916	Ziegelstr. 23
76.	151.	Rosenblum Frajdlia Sara	1919	Waldstr. 6
77.	154.	Skornicka Adela Sara	1926	Sikorka 7
78.	155.	Skornicka Mariam Sara	1923	Sikorka 7
79.	157.	Szafir Chaja Sara	1925	Kalkstr. 10
80.	158.	Sznicer Dwojra Sara	1925	Rabensteiner 56
81.	159.	Sznicer Malka Sara	1923	Handstr. 2
82.	161.	Szpringer Bajla Sara	1916	Ostlandstr. 18
83.	162.	Szpringer Chana Sara	1922	Ostlandstr. 18
84.	163.	Steinberg Estera Sara	1924	Wolbromer 15
85.	164.	Steinberg Zysla Sara	1926	Wolbromer 16
86.	168.	Schliffan Ruth Sara	1925	Sikorka 20
87.	169.	Schuster Sapriona Sara	1919	Handstr. 36
88.	172.	Szykman Blima Sara	1926	Ostlandstr. 40
89.	174.	Szykman Pesla Sara	1924	Ostlandstr. 40
90.	175.	Tataraka Brajndla Sara	1924	Kalkstr. 14
91.	173.	Tataraka Hajla Sara	1924	Kalkstr. 14
92.	179.	Unger Cyga Sara	1920	Randstr. 25
93.	180.	Unger Dwojra Sara	1925	Randstr. 25
94.	181.	Unger Fajgla Sara	1921	Randstr. 6
95.	182.	Wejzenberg Laja Sara	1926	Bergstr. 8
96.	183.	Weizman Laja Sara	1921	Ostlandstr. 18
97.	184.	Weizman Laja Sara	1925	Sikorka 20
98.	185.	Weizman Sala Sara	1916	Seitenstr. 4
99.	186.	Weinblum Sara	1925	Ostlandstr. 18a
100.	187.	Weinglik Pesla Sara	1917	Rabensteiner 16
101.	188.	Weinstok Frajda Sara	1925	Handstr. 13
102.	189.	Weisblat Hinda Sara	1924	Waldstr. 11
103.	190.	Weisblat Rywka Sara	1926	Waldstr. 11
104.	191.	Weisman Cyrla Sara	1925	Wolbromer 30b
105.	192.	Waltman Gitla Sara	1925	Wolbromer 24
106.	193.	Waltman Chaja Sara	1921	Rabensteiner 8

146
175108.
109.
110.
111.
112.
113.
114.

Blatt 3

108.	194.	Waltman Priva Sara	1924	Wolbrosner 24
109.	196.	Haksberg Gitta Sara	1924	Randstr. 14
110.	195.	Wdowinska Chana Sara	1916	Waldstr. 6
111.	198.	Wlopczowska Jentla Sara	1925	Seltenstr. 18
112.	199.	Wigdorowicz Maria Sara	1925	Wolbrosner 43
113.	201.	Silberberg Laja Sara	1921	Ostlandstr. 40
114.	202.	Silberberg Paula Sara	1919	Ostlandstr. 40

NOHER Laina Lina 42 1914. Ostlandstr. 30
 Cymborska Rynka 4
 Nowak Chana Lina

147

146
 175

4
 4
 18
 4
 28
 0b

 25
 9
 0
 3

 26
 18
 18
 3
 28

 56
 18
 18
 5
 5

 40
 40

 18
 18a
 16

 30b
 24
 8

Plac gimnazjalny. Zbiórka milicji żydowskiej (Ordnungsdienst - OD). Kobieta na zdjęciu tyłem to być może Fanny Czarna z sosnowieckiej Centrali. (Źródło: BLH, PTTK)

Plac gimnazjalny. (Źródło: ŻIH)

Plac gimnazjalny.
stronę dzisiejszej

Plac gimnazjalny.
Grupa skierowana w

tylem

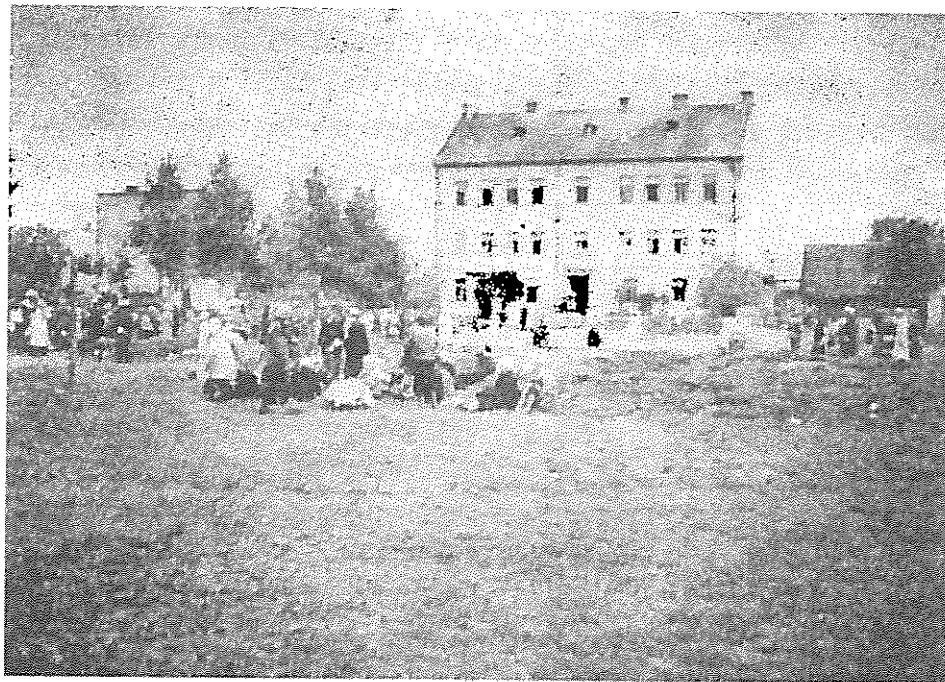
Plac gimnazjalny. W głębi z prawej budynek gimnazjum męskiego. Grupa skierowana w stronę dzisiejszej ulicy Nullo. (Źródło: PTTK)

Plac gimnazjalny. W głębi po lewej dom Pietrzyka przy dzisiejszej ulicy Kazimierza Wielkiego. Grupa skierowana w stronę gimnazjum męskiego przy dzisiejszej ulicy Nullo. (Źródło: BLH)

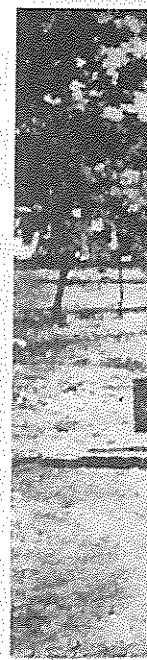
Plac gimnazjalny. W głębi budynek sali gimnastycznej, za nim w oddali porośnięty drzewami stary cmentarz katolicki. Grupa na pierwszym planie zwrócona w kierunku gimnazjum męskiego przy dzisiejszej ulicy Nullo. Za grupą niemieckich żołnierzy oddzielona grupa ludzi. (Źródło: PTTK)

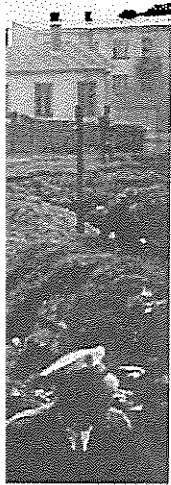
Plac gimnazjalny. W tle budynek gimnazjum męskiego przy dzisiejszej ulicy Nullo. (Źródło: YB)

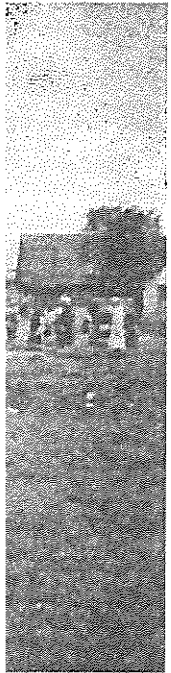
Plac gimnazjalny. Pierwszym planie zwrócona w kierunku gimnazjum męskiego przy dzisiejszej ulicy Nullo. Po prawej stronie

Plac gimnazjalny. Pierwszym planie zwrócona w kierunku gimnazjum męskiego przy dzisiejszej ulicy Nullo. Po prawej stronie

wa-
ne-
zi.

Plac gimnazjalny. Grupa kieruje się w stronę dzisiejszej ulicy Kazimierza Wielkiego. Na pierwszym planie plot ogrodu gimnazjum męskiego, w głębi po lewej budynek Pietrzyków. Po prawej stronie pielęgniarki ze szpitala żydowskiego. (?) (Źródło: PTTK, BLH)

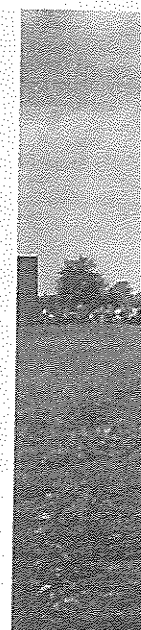
Plac gimnazjalny. W głębi dom Pietrzyka przy dzisiejszej ulicy Kazimierza Wielkiego. Ostatnia grupa Żydów opuszcza plac w kierunku dzisiejszej ulicy Nulla. (Źródło: YB)

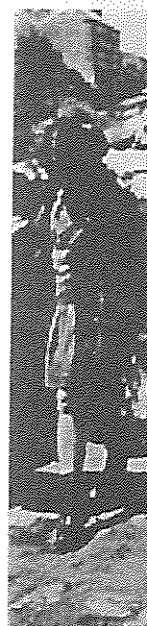
Ulica Nullo (?). Grupa kieruje się w stronę dworca kolejowego (?).
(Źródło: PTTK, BLH, SWMLOC)

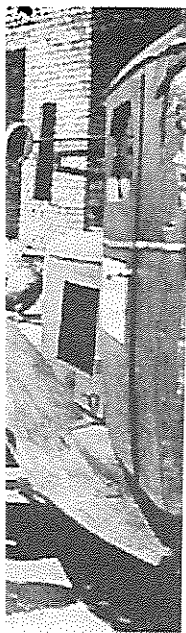
Ulica Nullo, w tle dom Klichów (ul. Nullo 25). Grupa idzie w kierunku stawu Tomsi i starego
cmentarza katolickiego, prawdopodobnie na dworzec kolejowy. (Źródło: PTTK, BLH)

Ulica Nullo, skierowana w s

Ulica Nullo, i Nullo 27), w głąb kolejowego. (Źr

Ulica Nullo, z prawej dom Piechowiczów (ul. Nullo 27) i dom Klichów (ul. Nullo 25). Grupa skierowana w stronę starego cmentarza katolickiego (dworca kolejowego). (Źródło PTTK)

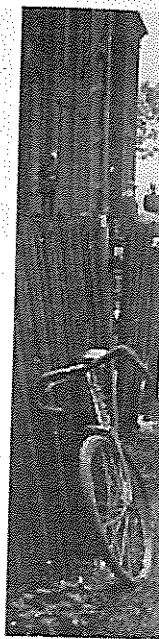
Ulica Nullo, po prawej dom Klichów (ul. Nullo 25) i fragment domu Piechowiczów (ul. Nullo 27), w głębi po lewej budynek gimnazjum męskiego. Grupa kieruje się w stronę dworca kolejowego. (Źródło: PTTK, BLH)

Grupa prowadzona ulicą Mickiewicza przy parku miejskim, wychodząca z ulicy Górniczej w kierunku Kasy Chorych (?) (Źródło: BLH, YB)

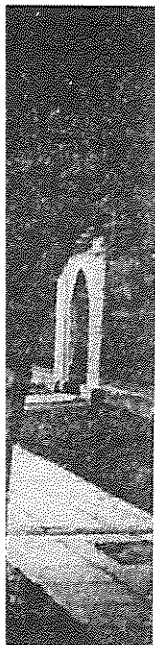
Grupa na tle budynku dawnej elektrowni w pobliżu budowanej Kasy Chorych. W pierwszym rzędzie pierwszy z lewej Paultiel Gutman (?), trzeci z lewej mohel (specjalista od obrzezywania) Elbaum, obok niego jego córka Pesylu. (Źródło: PTTK, BLH, ŻIH)

Z lewej strony
(Źródło: PTTK)

Ulica Szpitalna,
dnyku Kasy Chorych

Z lewej strony w głębi budynek Kasy Chorych. Grupa opuszcza plac przed budynkiem.
(Źródło: PTTK)

Ulica Szpitalna, skrzyżowanie z ulicą Żuradzką. Grupa idzie prawdopodobnie z budynku Kasy Chorych przy ul. Mickiewicza w stronę dworca kolejowego.
(Źródło: PTTK)

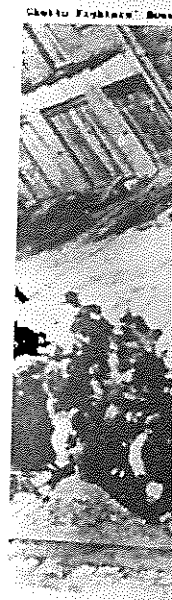
Grupa idzie w kierunku wschodnim (na dworzec kolejowy) . (?) (Źródło: BLH, ŻIH)

Ulica Kościuszki, skrzyżowanie z ulicą Krakowską (na prawo) i Kazimierza Wielkiego (na lewo). Grupa wychodzi z ulicy Szpitalnej (po prawej w głębi fragment dworku Machnickich). (Źródło: BLH, PTTK)

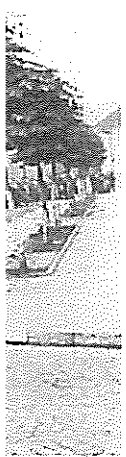
Grupa idzie w kierunku balkon. (Źródło: ...)

Ta sama grupa, z ...

LH, ŻIH)

Grupa idzie w kierunku wschodnim (na dworzec kolejowy) (?). Zdjęcie wykonane z balkonu. (Źródło: BLH, ŻIH)

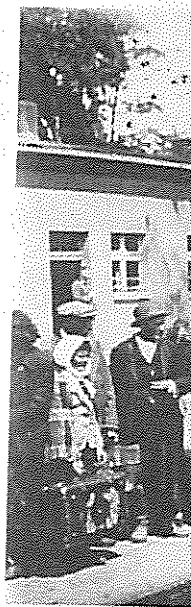
Ta sama grupa, zdjęcie wykonane z tego samego balkonu. (Źródło: BLH)

Grupa idzie w kierunku wschodnim (na dworzec kolejowy) . (?) (Źródło: BLH, PTTK)

Grupa w pobliżu dworca kolejowego. (?) (Źródło: BLH, YB)

Dworzec kolejowy pociąg, spojrzenia skierowane

Dworzec kolejowy w zwrócona w kierunku B

Dworzec kolejowy w Olkuszu (napis na budynku dworcowym "Ilkenau"). Oczekiwanie na pociąg, spojrzenia skierowane na zachód w stronę Bukowna. (Źródło: BLH, SWMLOC, ZIH)

Dworzec kolejowy w Olkuszu. Ludzie wsiadają do wagonów osobowych. Lokomotywa zwrócona w kierunku Bukowna. (Źródło: PTTK, BLH)

Dworzec kolejowy w Olkuszu. Ludzie wsiadają do wagonów osobowych. (Źródło: BLH, ŻIH)

Lfdg

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.
- 6.
- 7.
- 8.
- 9.
- 10.
- 11.
- 12.
- 13.
- 14.
- 15.
- 16.
- 17.
- 18.
- 19.
- 20.
- 21.
- 22.
- 23.
- 24.
- 25.
- 26.
- 27.
- 28.
- 29.
- 30.
- 31.
- 32.
- 33.
- 34.
- 35.
- 36.
- 37.
- 38.
- 39.
- 40.
- 41.

Na kolejnych
1942 roku. (Źródło: ...)

*Wysiedlenie Żydów
Hyber 735 olkuskich*
Aufstellung

Lfd.Nr.	Vor und Zuname	Geburtsdaten	<i>olku</i>
1.	Stattler	Hersik Isr.	<i>AA6 127</i>
2.	Joakowicz	Ester Sara	
3.		Gitla "	
4.	Salamkowitz	Chaja "	
5.		Freida "	
6.		Moszek Isr.	
7.	Sedermann	Cilla Sara	
8.	Frenkiel	Rywka "	
9.	Scharf	Dyna J. "	
10.	Muentzer	Rosa "	
11.		Margarethe "	
12.	Sukno	Eidla "	
13.		Israel	
14.		Chana "	
15.		Berek Isr.	
16.	Glaser	Malka Sara	
17.	Beiner	Berta "	
18.	Brenner	Charlotte "	
19.	Gelber	Lotte "	
20.	Kejzman	Lewek Isr.	
21.		Rywka Sara	
22.		Josek Isr.	
23.	Cymbler	Icek "	
24.		Freim "	
25.		Liba R. "	
26.		Sara	
27.	Holcman	Ajsyk "	
28.		Keila	
29.		Szul	
30.		Jankiel	
31.		Breindla Ita.	
32.	Frenkiel	Hendla	
33.		Malka	
34.		Abram	
35.	Huelsentrath	Jakob	
36.		Sulamit	
37.	Weinblum	Ester	
38.		Mirla	
39.		Jakob	
40.	Kesner	Rywka Laja	
41.	Blumenfeld	Cyna	

Na kolejnych stronach : Lista wysiedleńcza 735 olkuskich Żydów z czerwca 1942 roku. (Źródło: ŻIH)

42.	Kobatacz	Ruchla	1893	128	AAF	85.
43.		Aron	1931			86.
44.		Dawid	1930			87.
45.		Israel	1934			88.
46.	Wloszczowski	Martha	1903			89.
47.		Hemlak	1927			90.
48.		Cylla	1930			91.
49.		Max	1932			92.
50.	Robak	Zelda	1909			93.
51.		Majloch	1931			94.
52.		Gucia	1933			95.
53.		Laja	1940			96.
54.	Wigdorowicz	Zajewel	1885			97.
55.	Rose.berg	Hinda	1877			98.
56.		Fajgla	1904			99.
57.		Josef M.	1936			100.
58.		Sura	1916			101.
59.		Rywka	1933			102.
60.	Tischler	Lina	1897			103.
61.		Rudolf	1931			104.
62.	Mittelmann	Herszlik	1882			105.
63.		Ester	1886			106.
64.	Robak	Moszek J.	1879			107.
65.	Sztark	Aron Dawid	1878			108.
66.	Zelinger	Abram	1874			109.
67.		Feigla	1879			110.
68.		Gitla	1910			111.
69.		Ester	1908			112.
70.	Heller	Chaja	1890			113.
71.	Rozengarten	Marie	1882			114.
72.	Mueller	Willi	1875			115.
73.		Helene	1887			116.
74.	Händler	Edith	1895			117.
75.		Erika	1928			118.
76.	Gold	Jentla	1888			119.
77.		Chana Rywka	1919			120.
78.		Moszek	1887			121.
79.	"	Cerka Sara	1890			122.
80.		Chaim	1929			123.
81.		Temera	1862			
82.	Erenfried	Mendel	1883			
83.		Tauba	1885			
84.	Magner	Isak Majer	1866			

128
AA

118
129

85.	Berkowicz	Josek	1893
86.	Grinbaum	Samuel J.	1887
87.		Icek	1927
88.	Frankiel	Abram	1896
89.		Ester	
90.	Kejsman	Laja	1895
91.		Anna	1932
92.		Marceli	1934
93.		Malka	1905
94.		Lea	1939
95.	Szykman	Salama	1881
96.	Rechnio	Perla	1905
97.		Alta Cyw.	1931
98.		Szajndla	1929
98.		Leib	1936
99.	Gutfeld	Rywka	1904
100.		Ruchla	1930
101.	Macner	Blima	1897
102.		Zysla	1929
103.		Dwojra	1936
104.	Borenstein	Icek	1894
105.		Malka	1896
106.	Macner	Ester	1874
107.		Rywka	1917
108.	Brenfried	Moszek	1857
109.	Abramowicz	Moszek	1885
110.		Itla	1880
111.		Ruchla	1910
112.	Słomicka	Krajndla	1903
113.		Jachetta	1937
114.		Selig	1940
115.	Wenchadłowska	Rywka	1869
116.	Wald	Basia	1869
117.		Brucha	1899
118.	Spitzer	Moritz	1871
119.	Statler	Dwojra	1893
120.	Kolin	Ajdla	1869
121.	Goldberg	Reisla M.	1869
122.	Mosler	Jakob	1876
123.		Dwojra	1887

110

124.	Ungier	Chana	1891	162.
125.		Israel	1930	163.
126.	Weisslbatt	Chemia	1886	164.
127.		Reisla	1888	165.
128.		Rywka	1926	166.
129.		Mirla	1928	167.
130.	Cymbler	Rosa	1889	168.
131.		Sara	1926	169.
132.	Cerner	Josek	1894	170.
133.		Ruda	1897	171.
134.	Borenstein	Chawa	1893	172.
135.		Leib	1888	173.
136.		Mordka	1926	174.
137.		Lea	1930	175.
138.	Kestenberg	Ester	1876	176.
139.	Beldengrün	Stefanie	1882	177.
140.		Cerda	1929	178.
141.	Wolf	Dara	1896	179.
142.	Eisenberg	Syncha	1874	180.
143.		Dwojra	1876	181.
144.	Ungier	Lejbus	1890	182.
145.		Chana	1892	183.
146.		Icek M.	1928	184.
147.	Melcer	Jochim	1871	185.
148.		Rywka	1874	186.
149.	Erlich	Dawid	1884	187.
150.		Sura	1885	188.
151.	Grossmann	Rywka		189.
152.	Szuster	Szejwa		190.
153.	Glickstein	Perla		191.
154.	Szoffel	Dawid		192.
155.	Huppert	Rywka	1868	193.
156.		Blima	1903	194.
157.	Cymbler	Genendla	1878	195.
158.	Szafir	Alta Cywa	1907	196.
159.		Chaja	1936	197.
160.	Kolin	Judessa	1912	198.
161.	Satark	Maika	1902	199.
				200.
				201.
				202.
				203.
				204.

130

AAJ

131

~~120~~

-5-

162.	Berkowicz	Dawid	1870
163.		Ryba	1876
164.	Rosenberg	Szaja	1888
165.		Sura	1893
166.	Bryn	Sura Hendla	1880
167.		Chaim D.	1880
168.		Matka	1910
169.	Borensztajn	Hacha	1931
170.		Maria Laja	1898
171.		Samul Majer	1927
172.		Sura	1929
173.		Alta Chaja	1927
174.	Macner	Zysla	1877
175.	Sserer	Lewek	1873
176.		Fernerla	1874
177.	Lewit	Blima	1874
178.		Jakub	1875
179.	Sztajnberg	Mendel	1883
180.	Frydman	Erwin	1897
181.		Rosa	1865
182.	Oliwa	Moszek	1873
183.		Ruchla Laja	1866
184.	Hojman	Salo	1863
185.		Augusta	1866
186.		Elfrida	1877
187.	Popex	Margot	1904
188.		Liliana	1931
189.	Zmidek	Fajgla	1911
190.		Sara	1939
191.		Matka	1930
192.	Mosler	Blima	1877
193.	Blum	Lejzor	1902
194.		Dina	1902
195.	Ajdelman	Chaim	1902
196.		Gitla	1907
197.		Bajla	1929
198.		Jakub	1931
199.		Peroc	1934
200.		Moszek	1936
201.		Dydia	1940
202.	Macner	Chawa	1902
203.		Alta	1935
204.		Szossana	1934

132
AA

205.	Binenstok	Salama	1866
206.		Estera	1889
207.	Szomniaki	Froim	1863
208.		Chana Ruchla	1863
209.	Grossmann	Pesla	1898
210.		Moses	1893
211.		Chana Keila	1896
212.		Szyfra	1930
213.	Selerowicz	Serca	1889
214.	Rosenfeld	Chaim	1876
215.	Kwalwasser	Ajayk	1898
216.		Feigla	1894
217.		Ruda	1929
218.		Wolf	1936
219.		Ester	1930
220.	Blumenfeld	Ruchla	1908
221.		Feigla	1878
222.	Rosenstrassch	Limeta	1877
223.	Eichner	Chaja	1903
224.		Pinkus	1926
225.		Isak	1931
226.		Aron	1936
227.		Froim	1937
228.	Hirsberg	Rafal	1890
229.	Apel	Josef	1877
230.	Rus	Chana	1897
231.		Sonia	1932
232.		Machel	1930
233.		Rachela	1935
234.		Rajzla	1894
235.	Goldfeld	Wolf	1889
236.		Elka	1892
237.		Rachela	1934
238.	Macner	Bajla	1932
239.	Ajdelman	Berek	1868
240.		Chana Z.	1863
241.	Dresner	Rajzla	1900
242.	Kossa	Rachela	1941
243.	Fuksbrauner	Salama	1870
244.		Syncha	1875
245.		Bieha	1905
246.	Kohn	Leser	1889

132

AA

- 7 -

132

AA

247.	Kolin	Fissel	1902
248.		Fradel	1901
249.		Jachetta	1930
250.		Huchin	1934
251.		Rajaa	1932
252.	Frydman	Salama	1898
253.		Lea	1903
254.		Huchym	1932
255.		Icek Jakob	1934
256.		Elka	1938
257.	Lisser	Cecillie	1897
258.		Tobias	1931
259.	Bronstein	Sur, Fajga	1875
260.	Goldschem	Malka	1885
261.		Reisla	1925
262.	Inwald	Abram	1883
263.	Grosman	Berek	1870
264.	Jaskiel	Szoel	1892
265.		Fraida	1917
266.	Stycka	Debra	1907
267.		Ester	1902
268.	Rozenblum	Gittla	1900
269.		Moszek	1928
270.		Cypora	1930
271.		Wolf S.	1942
272.	Moszkowicz	Icek	1907
273.		Chana	1904
274.		Laja	1931
275.		Sara	1935
276.	Kleinberg	Salma	1905
277.		Cerla	1908
278.		Lejbus	1931
279.		Marlem	1937
280.		Bacia	1938
281.		Dawid	1940
282.	Stern	Icek	1897
283.		Chaja	1902
284.		Boruch	1928
285.	Grauer	Chemia	1889
286.		Laja	1896
287.	Tuchmeyer	Salama H.	1891
288.		Ita	1904
289.		Lipa	1939
290.		Feigla	1870

134
~~127~~

- 9 -

135
~~129~~

333 ⁴	Gerstel	Janette	1871
334.		Friederyke	1878
335.		Käthe	1906
336.	Polack	Ida	1868
337.	Mahr	Bella	1888
338.		Lea	1928
339.	Kaphan	Max	1885
340.		Regina	1889
341.	Cygler	Heidel	1873
342.		Mindel	1896
343.		Felgla	1927
344.	Hppert	Ester	1904
345.		Ester	1881
346.		Chana	1902
347.	Zelinger	Mindla	1885
348.	Rosenfeld	Marjen	1891
349.	Rynska	Rosa	1912
350.		Pesla	1914
351.	Zylbergeler	Lewek	1907
352.		Hinda	1902
353.	Blankowski	Laj r	1896
354.		Ruchla	1896
355.		Chaim	1920
356.		Judka	1925
357.		Isak	1927
358.		Szlaza	1933
359.	Rosner	Menasze	1895
360.		Sura	1878
361.		Isak Leib	1905
362.		Chaja Ester	1907
363.	Szafir	Chyra	1899
364.		Ruchla	1929
365.		Gerson	1928
366.	Jakubowicz	Abram	1891
367.		Golda	1893
368.		Chaja	1927
369.		Moszek	1930
370.		Golda	1889
371.		Josek	1936
372.		Szmul	1938
373.	Sztybelman	Chil	1896
374.		Sura	1897
375.		Majer	1933
376.		Zajnwel	1926
377.		Alter	1929

A95
136

378.	Weksberg	Alfred	1886
379.		Rosa	1884
380.	Kwalwasser	Tauba	1902
381.		Rajzla	1928
382.	Rojtgrund	Chajm	1886
383.		Laja	1898
384.		Hercik	1829
385.		Isak	1933
386.		Ester	1931
387.		Itla	1936
388.	Juliusbarger	Ernat	1874
389.	Kzamanaka	Sura	1888
390.	Glasewski	Samuel	1868
391.	Weksberg	Szprince	1869
392.		Tauba	1897
393.	Schmitzer	Israel	1924
394.		Isak	1922
395.		Mejer	1928
396.	Fuksbrauner	Abrah	1875
397.		Nacha	1884
398.	Majtliis	Golda	1871
399.	Welcman	Pinkus	1890
400.		Sara	1884
401.	Fiszal	Jakob	1896
402.		Risla	1895
403.		Pesla	1880
404.	Jakubowicz	Moszek	1873
405.	Weksberg	Golda	1901
406.		Chil J.	1926
407.		Chaim	1928
408.		Pinchas	1931
409.		Benjamin	1934
410.	Kolin	Szajadla	1897
411.		Kasryl	1927
412.		Chana	1929
413.		Nunbyn	1931
414.		Rynka	1935
415.		Kopel	1935
416.	Borenstein	Jakob	1891
417.		Mindla	1892
418.		Moszek	1926
419.		Rynka	1930
420.		Mordka	1930

A95
136

137
~~126~~

- 11 -

421.	Szuster	Bloch Laja	1907
422.		Szprincza	1899
423.		Moszek M.	1937
424.		Reisla	1939
425.		Szejwa	1879
426.	Glaser	Blima	1901
427.		Judka	1927
428.	Keins	Isidor	1865
429.	Lewkowicz	Gitla	1902
430.		Perla	1930
431.		Peretz	1934
432.		Aron Mejer	1939
433.	Sztajnberg	Fajgla	1916
434.		Chawa	1937
435.		Fiszal	1939
436.	Jakubowicz	Sala	1898
437.		Chawa	1928
438.		Chalc	1931
439.		Biala	1932
440.		Abram	1933
441.		Moszek	1937
442.	Hochberger	Szyfra	1912
443.		Icek	1937
444.		Szyfra	1939
445.	Reisfeld	Zysla	1887
446.		Chana	1929
447.		Chawa	1931
448.	Felgenbaum	Regina	1895
449.		Isidor	1938
450.	Os jazz	Fajgla	1902
451.	Schneider	Lisa	1890
452.	Borenstein	Ruchla	1905
453.		Szmul	1935
454.		Gitla	1936
455.		Josef	1937
456.	Spitz	Julius	1874
457.		Rosa	1875
458.	Vogel	Fajgla	1893
459.		Rena	1930
460.		Josef	1932
461.	Friedman	Ruchla	1897
462.		Szmul	1885
463.		Ester	1865

138
A2F

464.	Czerner	Abram	1892	
465.		Ajdlia	1896	
466.		Chaim	1929	
467.		Jakob B.	1927	
468.		Chaja	1933	
469.	Friedman	Wafka	1894	
470.		Jakob	1883	
471.		Marjem	1915	
472.		Moszek	1924	
473.	Korzuchowski	Majer	1869	
474.	Keins	Hugon	1873	
475.	Krebs	Rosa	1891	
476.		Erna	1927	
477.		Willi	1930	
478.	Lehmann	Judytka	1885	
479.	Szpigier	Hinda	1901	
480.		Machela	1874	
481.		Mendel	1939	
482.		Abram	1938	
483.	Binenstock	Klara	1897	
484.		Sofia	1928	
495.		Regina	1936	
496.	Nothmann	Erna	1888	
497.	Najgas	Abram	1904	
498.		Gula	1931	
499.		Sura	1935	
500.		Chaja	1937	
501.		Doba	1942	
502.	Grossmann	Genudel	1885	
503.		Klara Sara	1928	
504.		Gitla	1906	
505.		Tauba	1925	
506.		Dawid Aron	1873	
507.	Szykman	Josek	1886	
508.		Blima	1926	
509.		Hendla	1935	
510.		Cerla	1899	
511.		Lea	1929	
512.	Wargon	Josek	1935	
513.		Szmul	1932	
514.		Sura	1931	
515.		Hinda	1930	
516.		Lea	1909	
517.	Sankowicz	Moszek	1899	
518.		Gitla	1901	
519.		Dawid	1936	
520.		Abram	1927	
521.		Ryuka	1929	
522.		Dwojra	1933	

138
A2F

139
A28

- 13 -

523.	Frydman	Peala	1904
524.		Sysman	1938
525.		Salamek	1940
526.	Szpiewak	Mejer	1880
527.		Ester	1890
528.	Goldfeld	Ruchla	1903
529.		Moszek	1904
530.		Rachela	1935
531.		Machel	1931
532.		Herzsel	1934
533.		Berek	1941
534.	Hagerman	Moszek	1898
535.		Frymatta	1900
536.		Abram	1935
537.		Szoel	1930
538.	Grossmann	Krajndla	1893
539.	Lewit	Sura	1902
540.	Weizman	Tauba S.	1875
541.	Weinstock	Fajgla	1931
542.		Sura	1900
543.	Huppert	Ruchla	1900
544.	Kurefeld	Cyrta	1905
545.	Frydman	Berek	1901
546.		Golda	1898
547.		Chaim	1928
548.		Kalma	1933
549.		Abram	1931
550.		Motel	1934
551.		Nusyn	1937
552.	Estreicher	Idessa	1900
553.		Mordka	1935
554.	Rotgerber	Fajgla	1896
555.	Steinberg	Frajda	1906
556.		Icek	1880
557.		Ester	1939
558.		Fajgla	1937
559.	Weizman	Rywka	1912
560.	Feldbaum	Henech	1878
561.		Gelda	1879

140
ADP

9 14 -

562.	Sztark	Hinda	1904
563.		Tauha	1931
564.		Israel	1932
565.	Kamrat	Gitla	1900
566.		Jesek Sa.	1927
567.		Hendla	1941
568.	Aschner	Derotca	1873
569.	Simenauer	Ludwig	1896
570.		Ortrud	1897
571.		Ernestyna	1920
572.	Broner	Elso	1895
573.	Unger	Mordka	1906
574.		Abram	1937
575.	Frenkiel	Isak	1876
576.		Sura Hinda	1879
577.	Schöngat	Fanni	1881
578.	Nalewka	Sura	1897
579.		Mordka	1927
580.		Abram	1931
581.	Gutman	Luis	1875
582.		Klara	1884
583.		Berta	1926
584.	Glaser	Chawa	1907
585.		Paityl	1934
586.		Ita	1932
587.	Rosenberg	Chawa	1870
588.		Elina	1890
589.		Doba	1927
590.		Hinda	1929
591.		Rynka	1932
592.	Wajsberg	Chana	1916
593.		Lajb	1939
594.	Mechower	Maniek	1866
595.		Gitla	1886
596.	Krenfried.	Sera	1906
597.		Mordka	1930
598.		Teina	1936
599.	Blumenfeld	Abram	1889
600.		Buchla	1889
601.	Margen	Israel	1896
602.		Perla	1899
603.		Gitla	1927
604.		Elina	1929
605.		Klika	1933

606.
607.
608.
609.
610.
611.
612.
613.
614.
615.
616.
617.
618.
619.
620.
621.
622.
623.
624.
625.
626.
627.
628.
629.
630.
631.
632.
633.
634.
635.
636.
637.
638.
639.
640.
641.
642.
643.
644.
645.
646.
647.

140
ADP

141
ADP

- 15 -

606.	Bittner	Frieda	1905
607.		Rosa	1930
608.		Jakob	1933
609.	Melcer	Jankiel	1895
610.		Malika	1896
611.		Ruchla	1918
612.		Benjamin	1927
613.		Abraham	1931
614.	Chęcinaka	Henkla	1883
615.	Pankowaka	Ruchla	1855
616.	Blumenfeld	Rochma	1926
617.		Telca	1928
618.	Rosenberg	Moses	1890
619.		Berek	1927
620.		Sara Cyrla	1916
621.	Blumenfeld	Rycka	1885
622.		Mirla	1882
623.	Kaufmann	David	1874
624.	Brauner	Wolf	1873
625.	Przechacka	Elina	1902
626.		Chwala	1934
627.		Leib	1936
628.		Rycka	1940
629.	Braun	Chaja	1902
630.	Freilich	Chiel	1917
631.		Leibus	1909
632.		Rachmiel	1913
633.		Hersa	1887
634.	Silberschats	Saul	1882
635.		Froim	1909
636.		Kalma	1915
637.	Wajs Entan	Tolca	1926
638.	Silberfreund	Hersa	1871
639.	Krybus	Chackiel	1862
640.		Chinder	1862
641.		Maria	1932
642.	Wajeman	Estera	1895
643.		Chiel	1894
644.		Lejb	1892
645.		Isak	1930
646.	Wajemar	Kalma	1932
647.		Hersa	1936

176
137

648.	Kolatacz	Smul	1889	
649.	Kalykstein	Moszek	1907	
650.	Rosenberg	Abram	1930	
651.		Laja	1898	
652.		Malca	1928	
653.	Majerczyk	Chawa	1921	
654.	Glecer	Leizer	1892	
655.		Ruchla	1888	
656.	Szwarc	Chaim	1880	
657.		Chaja	1889	
658.	Chęciński	Mordka	1883	
659.	Bernstein	Dawid	1863	
660.	Macner	Chana	1880.	
661.		I	Salama	1868
662.			Anozel	1930
663.	Najmark	Rosa	1900	
664.		Rela	1929	
665.		Jankiel	1930	
666.		Salama	1927	
667.	Besser	Laja	1888	
668.	Dymand	Fajgla	1940	
669.		Heniek		
670.	Glicksman	Rudka	1935	
671.	Rosenbaum	Fajgla	1903	
672.		Abram	1907	
673.	Rosenblum	Chiel	1898	
674.		Barak	1924	
675.		Zelig	1922	
676.		Zelda	1898	
677.		Sara	1915	
678.	Bygien	Estera	1915	
679.	Rosenblum	Moszek	1898	
680.	Rosenblum	Efroim	1925	
681.	Koplowicz	Moszek	1923	
682.	Kalma	Massa	1898	
683.	Szpilman	Ruchla	1869	
684.	Lessman	Chiel	1902	
685.		Haahmiel	1911	

686.	I
687.	
688.	C
689.	S
690.	I
691.	
692.	S
693.	F
694.	B
695.	C
696.	L
697.	C
698.	L
699.	S
700.	P
701.	
702.	
703.	C
704.	C
705.	M
706.	Z
707.	S
708.	G
709.	S
710.	G
711.	G
712.	L
713.	B
714.	K
715.	
716.	L
717.	G
718.	

192
137

- 17 -

~~112~~
113

686.	Pankowska	Gitla	1913
687.		Rywo	1886
688.	Goldfajnd	Rywo,ka	1898
689.	Safirstein	Hiena	1896
690.	Lessman	Maria	1876
691.		Israel	1875
692.	Safirstein	Moszek	1932
693.	Pankowska	Perla	1899
694.	Brzeszcze	Fajgla	1881
695.	Cukierman	Sura	1899
696.	Leamann	Ella	1894
697.	Cygler	Margot	1927
698.	Lessmann	Rachmil	1928
699.	Safirstein	Szumil	1929 1881
700.	Pankowski	Josek	1881
701.		Sara	1910
702.		Mirla	1924
703.	Cygler	Hinda	1904
704.	Cukiermann	Chana	1924
705.	Najmark	Chawa	1903
706.	Wigdor wicz	Moszek	1929
707.	Safirstein	Chaim	1894
708.	Gleitmann	Mordka	1908
709.	Szwarc	Josek	1902
710.	Goldberg	Abram	1911
711.	Gleitmann	Symon	1878
712.	Lewkowicz	Manin	1903
713.	Erllich	Rushla	1928
714.	Kupperberg	Ester	19225
715.	"	Marjem	1889
716.	Lewkowitz	Moszek	1927
717.	Gleitmann	Chaja	
718.		Blima	1908

~~109~~
144

719.	Goldberg	Cyrla	1908
720.	Szwarc	Priwa	1905
721.	Gold	Gitla	1906
722.	Fuksbrauner	Rachla	1912
723.	Danziger	Josak	1930
724.	Gold	Rachela	1929
725.		Ucla	1930
726.		Franla	1934
727.	Ku_perberg	Bajla	1918
728.	Plawner	Icek	1909
729.	Gutman	Ajdla	1898
730.	Frankel	Mendel	1881
731.		Moszek	1882
732.		Gitla	1883
733.		Sara	1878
734.		Udla	1914
735.	Wajmark	Juma	1862

Provisional identification card
for civilian internee of Buchenwald,
Vorläufige Identifikationskarte für Buchenwälder Zivilinterne

Ausweis - Certification.

159
144

Ausweis — Certification.

Herr **G l u s z e c k i** **Marian**
geb. am **26.11.1900** **Tarnopol**
zuletzt wohndort **Olkusz, Krakowska Street 18**
last domicile
Poland

wurde vom **17.6.1942** bis **11.4.1945**
in nationalsozialistischen Konzentrationslagern gefangen
gehalten und vom Konzentrationslager Buchenwald
bei Weimar in Freiheit gesetzt.
was held in captivity from **17.6.42** to **11.4.1945**
in *Nazi-German concentration camps* and was liberated from the
concentration camp of Buchenwald

WEIMAR
Kamp-Comité
1.4.1945
Lagerleiter
Camp-Committee

Weimar-Buchenwald, am 28.4.45.

Provisional identification card
for civilian internee of Buchenwald,
Vorläufige Identifikationskarte für Buchenwälder Zivilinterne

Current number **5822** Internee number **72033**
Leitende Nr. *Häftlings-Nr.*

Family name **G l u s z e c k i**
Familienname

Christian name **Marian**
Vorname

Born **26.11.1900** at **Tarnopol**
geboren *in*

Nationality **polish**
Nationalität

Address **Olkusz, Krakowska Street 18**
Adresse

Fingerprint
Fingerabdruck

WEIMAR
Kamp-Comité
1.4.1945
Lagerleiter
Camp-Committee

Weimar-Buchenwald, am 28.4.45.

Tymczasowy dowód osobisty więźnia cywilnego obozu w Buchenwaldzie doktora Marianna Głuszeckiego (Auerhalna) z 28.04.1945r. (Źródło: archiwum rodzinne)

Punkt Przyjęcia
Dniadzież

Zaświadczenie № 748661

Zaświadczam niniejszym, że ob. Sturzecki Marjan
26 11 1900 (data, imię, nazwisko)
Jarnopol
(miejsce i data urodzenia)

przybył do Polski z terytorium Niemiec z Kacetu
i dnia 2 XII 1945 r. zarejestrował się na Punkcie

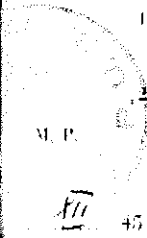
Przyjęcia w Dniadzież

Obecnie ulaje się do Olkusz woj. Kielec
(określenie miejscowości)

Na podstawie zarządzenia Rady Ministrów z dnia 5 5

ob. Sturzecki Marjan ma pierwszeństwo i prawo
jednazarowego bezpłatnego przejazdu wszelkimi środkami lokomocji do

Olkusz woj. Kielec
wowe i Samorządowe są proszone o udzielenie jaknajdalej
ziciełowi niniejszego.

U W A G A :

1. Okaziciel niniejszego zaświadczenia obowiązany jest zameldować się Miłoci Obywatelskiej w terminie do 14 dni od daty wystawienia zaświadczenia i do 3 dni po przybyciu na miejsce zamieszkania.
2. Po upływie terminu ważności, zaświadczenie winno być wymienione w miejscu stałego pobytu - na dowód rozrządzeń.

Kierownik Punktu Przyjęcia

w Dniadzież

Ważne do dnia 16 XII

Zaświadczenie repatriacyjne doktora Mariana Gluszeckiego (Auerhahna) z 2.XII.1945r., awers i rewers. (Źródło: archiwum rodzinne)

Wzór Nr. 3
wzrost od lat

arjem
z Macetu

na Punkcie

ee

5

o i prawo

ji do

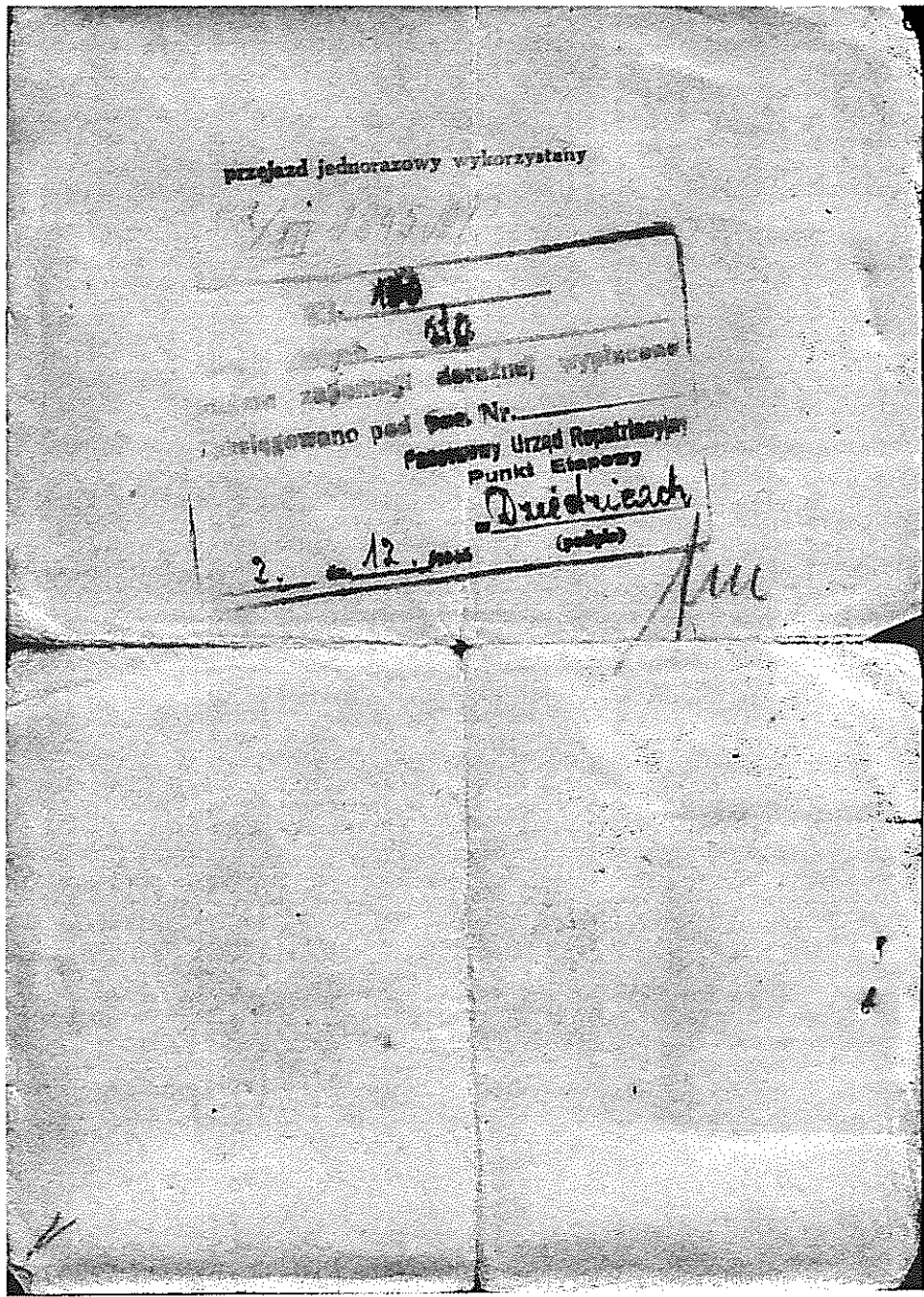
jaknajdalej

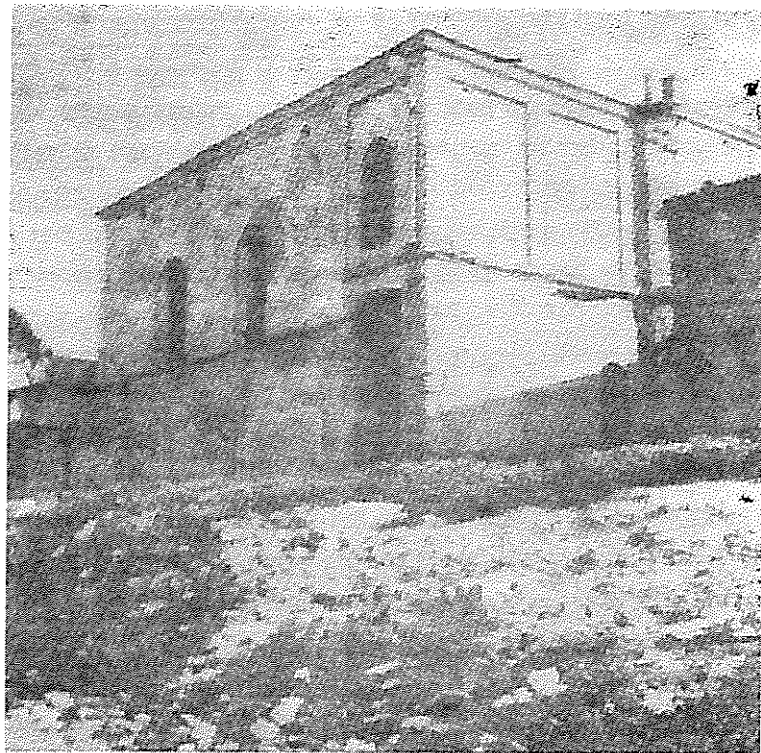
owiązany jest
ej w terminie
zawieszona
zawieszona
dezenie winno
pobytu - na

Przyjęcia

ch

erhahna) z

Pozostałości olkuskiej synagogi, widok od ul. Gómiczej. (Źródło: YB)

Pozostałości olkuskiej synagogi, widok od ul. Gómiczej. (Źródło: PTTK)

אולקוש (עלקיש)

ספר זכרון
לקהילה שהוכחדה בשואה

ברחבת ארנון יצאני אולקוש בישראל

ערך: צבי ישיב

תל אביב, תשלי"ב - 1972

OLKUSZ
A MEMORY BOOK DEDICATED TO A COMMUNITY
ANNIHILATED IN THE HOLOCAUST

Editor: Zvi Yashiv

PUBLISHED BY OLKUSZ ASSOCIATION OF ISRAEL
Tel Aviv 1972

Printed in Israel

0020-1001/72/0001-0001

Strona tytułowa książki pamiątkowej olkuskich Żydów wydanej w Tel Awiwie w 1972 r.

LIX

Olkuskie Stowarzyszenie Kulturalne „Brama”

zostało założone w 1998 roku. Prowadzimy m.in. szereg działań dotyczących upamiętnienia historii i miejsc związanych z tradycją zamieszkiwania w Olkuszu ludności pochodzenia żydowskiego. W grudniu 1999 zorganizowaliśmy tzw. „Dzień Żydowski”: wykład dr Dariusza Rozmusa i koncert muzyki klezmerskiej, w październiku 2000 roku w Schwalbach am Taunus (Niemcy) koncert zespołu „Kruke”, w 2001 roku uzyskaliśmy dofinansowanie z Kancelarii prezydenta RP do wydania książki dr Dariusza Rozmusa „Cmentarz żydowski w Olkuszu” (trwają prace edytorskie), w 2002 uporządkowaliśmy teren nowego cmentarza żydowskiego.

Działania te podejmujemy we współpracy z miastem partnerskim Olkusza - Schwalbach am Taunus oraz Żydowskim Instytutem Historycznym w Warszawie i Stowarzyszeniem Europejskim „Pons Gauli”.

W tym miejscu chciałbym podziękować osobom, które są szczególnie zaangażowane w tę działalność: Guenter Pabst, Peter Schulz (Schwalbach am Taunus), Stefan Kosiewski (Frankfurt nad Menem), Dariusz Rozmus, Maciej i Lidia Włodarczykowie, Dorota i Cezary Milkowie, Olgerd Dziechciarz, Krzysztof Miszczyk, Łukasz Piątek, Marcin Curyło, Adrian Król, Agnieszka Lis, Arkadiusz Królewicz (Olkusz) i innym.

Prezes zarządu OSK „Brama”
Jerzy Roś

OSK „Brama”

ul. Kazimierza Wielkiego 29
32-300 Olkusz
konto: BSK o/Olkusz 10501618-2212777938

Krzysztof Kocjan (ur. w 1969 r. w Olkuszu), pochodzi z Pomorza, absolwent Liceum Ogólnokształcącego nr 1 im. króla Kazimierza Wielkiego w Olkuszu, studiował w Katedrze Etnologii i Antropologii Kulturowej oraz na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, w roku akademickim 1992-93 jako stypendysta programu „Tempus” studiował na Université de Paris i Panthéon-Sorbonne (Paryż - Francja). Od 1986 r. zajmuje się działalnością translatorską, głównie w obszarze języka francuskiego. Przełożył wiele prac z dziedziny antropologii i historii kultury, m. in. książki takich autorów jak Mircea Eliade, Claude Lévi-Strauss, Louis-Vincent Thomas, Jacques Le Goff czy Georges Dumézil. Swoje przekłady i własne artykuły publikował również w czasopiśmie, m. in. „Piśmie Literacko-Artystycznym”, „Znaku”, „W drodze”, „Odrze”, „Więzi”, „Nowych Książkach”, „Polskiej Sztuce Ludowej - Kontekstach” i in. Laureat Nagrody Stowarzyszenia Tłumaczy Polskich za 1997 rok w kategorii nauk humanistycznych. W latach dziewięćdziesiątych współpracował z „Przeglądem Olkuskim”, publikując wiele artykułów dotyczących historii i etnografii ziemi olkuskiej. W ramach „Biblioteczki Przeglądu Olkuskiego” w 1997 r. wydał książkę „Olkusey Żydzi. Szkic historyczny”.

ISBN 83-913688-5-8